

A székelyudvarhelyi ref. Kollegium könyvtárának
tisztelettel

D. Bartha Károly

UDVARHELY VÁRMEGYE NYELVJÁRÁSÁNAK ALAKTANA

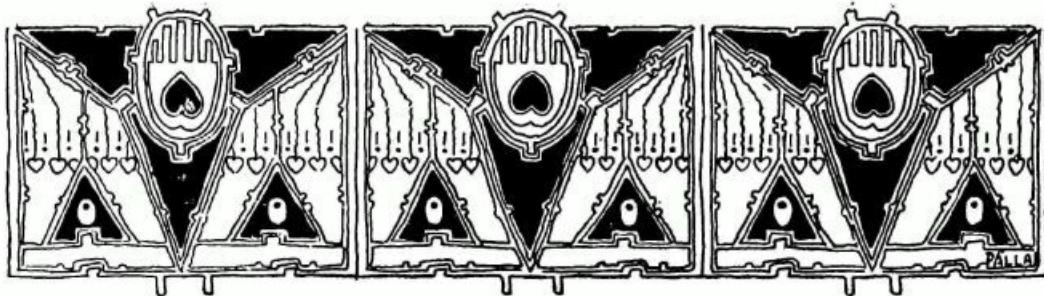
IRTA

N. BARTHA KÁROLY

SZÉKELYUDVARHELY,
NYOMATOTT A BECSEK D. FIA KÖNYVNYOMDÁBAN.
1914.

Nyelvjárásunk sajátságai már régi idő óta foglalkoztatják nyelvészinket, kezdve a néhai jó Fazekas Eleken,¹⁾ a székelyudvarhelyi főreáliskola 70-es évekbeli tanárán, kinek fülét sértette ez a neki igen szokatlan beszédmód s ki így még a kipellengérezés céljával fordít figyelmet rá, — föl egész Horger Antal ismeretes hangtani értekezéséig.²⁾ Már Kriza is a Vadrózsákhoz fűzött függelékben igyekszik általános megállapításokra jutni, Szombathy Ignác az idegen elemeket vizsgálja,³⁾ Szarvas Gábor a Nyelvőrben (3 : 260) Fazekast bírálva szól nyelvjárásunkról, Márkos Albert pedig a Nyikó-mente igealakjait ismerteti hivatásosan;⁴⁾ e szorosabban ránk vonatkozó cikkekben és értekezéseken kívül az egész székelység nyelvét tárgyaló dolgozatokból az udvarhelyi érdekük sem maradhattak ki.⁵⁾ Folyóiratainkban pedig mindegyre merülnek föl alakfejtések, kifejezések magyarázása, sőt a sajátságosabb alakok nagy részét már ott találjuk a Simonyi Tüzetes Magyar Nyelvtanában, — de egyetlen kerek nyelvjárástanulmány nincs, egy árva községről sincs az egész megye területéről.

E dolgozat célja annak a vizsgálása volt, hogy a folyóiratokbeli közlemények, Vadrózsák, Népköltési Gyűjtemény és a többi gyűjtések adatai milyennek mutatják Udvarhelymegye nyelvének alaktanát, nem csupán a feltünő eltéréseket keresve, ha-

¹⁾ F. E. Udvarhelyszék nyelvjárása. Székelyudvarhelyi főreálisk. 1872/3. évi értesítője. (Megtalálható a nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtárában.) —

²⁾ H. A. Udvarhelyvármegye székely nyelvjárásának hangtani sajátságai NyK. 39. k. — ³⁾ Említett iskola 1874. évi értesítője, — ⁴⁾ M. A. Igék a nyikómenti székelységben. Kolozsvári unit. koll. 1905/6. évi értesítője — és Irtam volt, irjad, ird és még valami. MNy. 10. k. — ⁵⁾ Az egész székely nyelvre vonatkozó irodalmat összegyűjtve 1. Erdélyi Lajos: A háromszéki nyelvjárásról c. irányító értekezésében. NyK. 36. k.

nem inkább a nyelvjárás valóságos képét, egyben a szétszórt, nagyobbrészt csak alkalomszerű gyűjtések, féljegyzések adatait egységes rendszerbe összefoglalva alapot nyújtani a további munkához, azaz észrevehetővé tenni, hogy ezek után mi vár még pótlásra s már az eddigiek között is mi van helyreigazítani való. Adataink közt nem egy található, mely nem csupán e területre szoritkozik; ezek majd a nyelvjárási sajátságok elterjedettségének vizsgálatakor szolgálatot tehetnek.

Az idegen kézből való gyűjtések felhasználására nézve megnyugtatásul szolgálhat az a tény, hogy népnyelvi gyűjtéseink a dolog természeténél fogva sokkal inkább megbizhatóbbak alaktaní tekintetben, mint a fonetikai szakképzettséget föltételező hangtan szempontjából, továbbá az sem lényegtelen, hogy magam is e megye szülöttje vagyok s nyelvében élve nevelkedtem föl.

A dolgozat rendszerében főképpen Simonyi Tüzetes Magyar Nyelvtanát tartottam szem előtt, minta-nyelvjárástanulmányokként pedig Balassa J. Szlavoniai nyelvjárás (Nyr. 23.), Zolnai Gy. Mátyusföld nyelvjárasa (Nyr. 19—20.) és Bartha J. Palóc nyelvjárás (Nyr. 21—22.) c. értekezéseit forgattam. Az összehordott adatok a következő közvetlen forrásokra utalnak:

Kriza János : Vadrózsák 1863.	jele : K.
« -hoz fűzött szótár	« Ksz.
Magyar Népköltési Gyűjtemény	« N.
Ethnographia	« E.
Magyar Tájszótár	« T.
Fazekas idézett tanulmánya	« F.
Márkos idézett értekezése	« Márkos.
Simonyi-Balassa : Tüzetes Magyar Nyelvtan	« TMNy.

Egyéb előforduló rövidítések a szokásos módon vannak használva; ahol csupán a kötet és lapszám van föltüntetve (pl. 5 : 26), ott a Magyar Nyelvőr illető helye értendő, saját féljegyzéseim után pedig ott áll az előfordulási helység neve.

Az idézett adatokban megtartottam a gyűjtések hangjelölését, néhol alkalmazva a MTsz. helyreigazítását.

A fönti közvetlen adat-forrásokon kívül használtam a következő értekezéseket és műveket:

Zolnai Gyula : egyetemi előadásai.

Erdélyi Lajos : A háromszéki nyelvjárásról (NyK. 36.)

« Időalakjaink és módjaink a háromszéki nyelvjárásból (NyK. 35.)

Erdélyi Lajos: A feltételes és felszólító módú időalakok a háromszéki nyelvjárásban (NyK. 36.)

Halász Ignác: Ritkább s homályosabb képzők (Nyr. 9—10).

Horger Antal: Udvarhelyvármegye székely nyelvjárásának hangtani sajátságai (NyK. 39).

« Az *sz* szel és *d*-vel bővülő igékhez (Nyr. 42).

Kertész Manó: Finnugor jelzős szerkezetek (NyK. 43).

Kräuter Ferenc: A *v*-tövű igék (NyK. 42).

« A magyar névragozás két nyilt kérdéséről (Nyr. 43).

Mészöly Gedeon: A *-nyi* képző eredete (NyK. 40).

Simonyi Zsigmond: A szavak összetétele a magyarban (Nyr. 4).

« A magyar gyakorító és mozzanatos igék képzése (NyK. 16—17).

« Magyar névragozás (Nyr. 14).

Szilasi Móric: Kombinált műveltető és mozzanatos igekeképzők (NyK. 24).

Szinnyei József: Magyar nyelvhasonlítás 1909.

« Finnischugrische Sprachwissenschaft. (Sammlung Göschen 463).

« Alaktani adalékok (NyK. 33).

« A birtokos személyragozásról (Nyr. 17).

I. Szóösszetétel.

Minthogy az összetételeket lélektani folyamat hozza létre, az alább fölsorolt összetételek magukon viselik a székely észjárás, eredeti gondolkodásmód jellegét s miként az alaktan köréből még az igeidők és módok, alaki érdekességek mellett sok-sok apró adatot nyújtanak a székely lélek megvilágításához.

A határozós igei összetételek tulajdonképpen az igekötő sajátos jelentéshasználatával keltenek érdeklődést. Meglepően termékenynek tetszik az összetétel-csoportok közt a főnévi összetételek ága. Ezek között a képzés módjának eredetiségét illetőleg találunk olyanokat, melyek Kertész Manónak a rokonnyelvek tanulságain alapuló fejtegetései¹⁾ értelmében finnugor ősi nyelvsajáságoknak tekinthetők. Ilyenek összetételeink között azok, melyekben személy- és állatnevekhez járultak melléknévi értékkel *nemet* vagy *kort* jelentő főnevek,²⁾ pl. *asszonbarát*,³⁾ *asszonyembör*, *bikabornyú*, *bivaltehen*, *csürketyük*, *jércicsirke*, *léánasszon*, *iinöbornyú*. Az összetétel utótagja valamelyen tulajdonságra nézve hasonlitva van a jelzői főnévhez,⁴⁾ pl. *cigánvirág*, *cserekő*, *gyöngyalak*, *kakas-szeg*, *kecskebéka*, *ördöghal*, *piliüst*, *tányérkarika*. Haszonlóan finnugor jelenség, ha anyagnév áll jelzőül,⁵⁾ pl. *csiüpiimazlag*, *csiüpi-rokoja*, *évegösven*, *foncsika-csérge*, *gyöngybokréta*, *kapczabocskorka*, *kőkép*, *nyirgúzs*, *sövénykas*, *vaslappancs*. Kertész vizsgálódásai szerint (86. 1.) a *hatló hintó*-félé jelzős főnév jelzőül való használatát a rokonnyelvek eredetinek bizonyítják, a *hatlovas*-félék csak később fejlődtek. Ilyen eredeti szerkezetek nyelvjáráskunkban még előfordulnak (példákat 1. az összetett melléknevek csoportjában).

¹⁾ Finnugor jelzős szerkezetek. NyK. 43. k. — ²⁾ Vö. Kertész id. m. 3. és köv. 1. — ³⁾ Ez adatok idézési helyét és magyarázását l. az összetett főnevek betürendes felsorolása közt. — ⁴⁾ Vö. Kertész id. m. 7. és köv. 1. — ⁵⁾ Vö. Kertész id. m. 43. és köv. 1.

Az összetétel-fejlődésre érdekes például szolgál a *hánnyavet* ikerszó: »Tudós legén Barna Peti, magát nagyon *hánnyaveti*« K. 69, vagy »*hányja veti* a kanalát« N. 7:247; de már ebben a mondatban »*hányavetölle* magát« 4:81 elveszítette ikerige jellegét s mint egyszerü ige ragozódik. Népies továbbfejlődésnek tekinthető a *trázsamester* népetymológiai tréfás alakja: *trágyamestör* K. 71.

Néha az összetétel tagjai azonos vagy nagyon közel eső jelentésű főnevek, pl. *huszárkatona*, *szénafű*; különösen idegen eredetű nevekkel történik meg, pl. *kártyalevél*, *literkupa*, *makulámákszem*.

Az alább következő adatcsoportok szolgáljanak legilletékebb szószólóról az összetételek különböző fajainak nyelvjárásunkbeli életéről. Exempla loquuntur.

1. Elhomályosult összetételek.

Az összetétel egyik tagja megváltoztatta hangalakját:

ahajt, ehajt (ott, amott, aztán, vö. *ahejt* T.) 3:512, K. 449; *aha'ra, aha'ré* Ksz, *aharré* 3:512, 553, *aharég* (oda, amoda) 7:377; *aha'ról* (onnan, amonnan) K. 473, 485. | *csországi* (csehországi) 4:374. | *éfasszon* T, *éfiasszony* (ifju asszony) K 48. | *éféle*¹⁾ (éjfél) 34:104. | *fólaj* (faolaj) 30:44. | *föösszög* (felszeg) T. | *mestur* (*mesturnál* = mesterúrnál) K. 478. | *micsa* (micsoda) E. 7:84. | *napilág* (világos nappal) MNy. 3:331. — Mindkét tagnak megváltozott az alakja ez összetételben: *nannyó* (nagyanyó) 23:44, *nainnyám* (nagyanyám) NyK. 39:390.

Az összetétel egyik tagja közhasználatban nem élő szó:

Karéaja, Paalokhóaja, Siménhóaja (kaszáló nevek) 2:381, vö. *áj* = kicsike völgy 17:10, 266. | *Avasajja, Avastető* (szántónevek) 25:381, vö. *avas* = kopárosodó erdőrész 21:523, NySz. | *Fenyőszaszó, Hosszuaszó, Kövesaszó* (helynevek) 34:51, *Hosszaszó* (dülőnév) 29:542, *Kuaszó* (< Kőaszó?) legelőnév 25:381, *Héjjaszó, Heaszóoldal, Czibrédjalviheaszó* (< hévaszó) dülőnevek 9:239—40, *Bossaszópataka* (szántónév), *Sikaszó* (a Nagy-Küküllő felső

¹⁾ Ragos alakja: *éfélekor*, névutós: *éféle felé*, *éféle előtt* stb. (Székelyudvarhely.)

völgyének egy részlete) Székelyudvarhely, *Vigaszó* (szántónév) 2 : 381. | *Vizelve* (helynév) 25 : 528. | *Lokláb* (dülönév) 9 : 239, *Lokhágó* (szántónév) 2 : 381, *Sorpatakloka*, *Vészloka* (mezőnevek) 25 : 527, vör. *lok*¹⁾ = két hegycsúcs közötti keskeny terasz, 41 : 287. | *Nagy-máleleje*, *Nagymálfarka*, *Nagymálmöge* (szántónevek) 25 : 380, vör. *mál* = délnyugati fekvő hegyoldal OklSz. | *Kerekponk*, *Lencsés-ponk* (szántónevek) 25 : 380—81, *Rózsásponk* 26 : 431, vör. *ponk* = domb NySz. | *Réztető* (hegynév; uo. *réz* = magasfensik) 9 : 236 (vör. 40 : 274.) | *Hidegség* (<séd?) kaszálónév 27 : 144, *Telekság* (helynév) 34 : 51, vör. *ság*, *ség* = domb 40 : 274; NyK. 25 : 141. | *Boszorkányvápája* 25 : 380, *Keresztvápa* (szántónevek) 2 : 381, vör. *vápa*, *lápa* = a *láp* mellékalakjai 10 : 353, NySz. | *Viságkapu*, *Visáskapu* (firtosalji hegynyereg) 6 : 171, vör. *viság* = szláv *bisag*, iszák 6 : 101, 171. | *verőmalacka* (sütni való malacka) E. 6 : 72, vör. *verőfény*. — Az előtag idegen eredete miatt homályosult el az eredeti értelelem s keletkezett ez összetétel: *ciné-rendibe* (szépsorjában) 15 : 239, az oláh *cine* = tartsd, tehát eredetileg önálló mondat: „tartsd rendben” (vör. 22 : 247.) — A mindenkor tagjában elhomályosult *iinnep* alakjai: *innap* 4 : 93, *iinnap* K. 97.

2. Összetett igék.

a) Alárendelő összetétel.

Sajátságos összetételei az igének és határozójának:

béiül (teleül vlimit: »e [a] fülitől e [a] fárkáig minn békéjjük [a lovat].«) 2 : 88. | *bésziürkiül* (alkonyodik: »Écczör eszre vöszi màgát a gyermök, hát lássa, hogy szürkül béké, má' mère mönnyön, micsiná'jon?«) K. 456. | *ellakik* (tele tömi magát: »Pálinkával úgy ellakott, Hogy kitörte az ablakot.«) K. 52. | *észrol* (addig pletykál, miközben a viszonyt megzavarja: »A kofák éssze áltottak, Szeretőmnél észroltak.«) K. 59. | *félgyilkol* (elpusztít: (Félgyilkolák életömöt.«) K. 105. | *főteröm* (felnő, felnevekedik: »Hajh kőszalon főtermött Sajgó liliomszál.«) K. 117. | *megbizonytta* (bebizonít: »megbizonyttam az egész élő faluvá.«) 4 : 373. | *megbúsal* (elbúsalja magát, elszontyolódik: »Miklós úrfi megbúsa, készül indul búdo-

¹⁾ Vör. *lok* = likas térség magas helyen, Ksz.

sásra.« U. o. tovább: »Kádár Kata megbúsula, Miklós úrfihoz így szóla.«) K. 5. | *megéri vele* (beéri vlnivel, elég neki) 35 : 341. | *megfelejt* (elfelejt) 30 : 445. | *mégggyőz* (győz valamivel ellátni: »a malomnak fogak kének, poczkok kének, azt a tüzes ménkő se győzi még.«) 4 : 373. | *meghagy* (ottihagy: »meghagy-ták Zágonba«) 26 : 44. | *meghalász* (kiveszi részét a halászatból: »fogja a hálót, e'mönyön halászni a gát alá. Úgy meghalász, hogy a tenyeriről a bőr min' lemönyön.«) K. 465. | *meghisz* (elhisz: »hidd meg, hogy ma porul jársz« K. 484, »bolond ki nem hiszi meg« K. 71.) | *megpanaszol* (elpanaszol: »Megpanaszlom édösömnek, Mi bánattyva van szüvemnek.«) K. 83. | *megtételődik* (elsötétül: »Écczör urain isten, megsötétödik a levögő.«) K. 446. | *mégvösz* (feleségül vesz: »ha beléegyezem, hogy ez éfijű még-vögye a léjányomot.«) 3 : 554. | *mégvetkézik* (vedlik) 35 : 341.

Megismételt igekötővel: »*Föl* is föltekinték a magoss egekbe.« K. 124. | »Déva várossához *meg* is *megjelöntek*.« K. 314.

b) Mellérendelő összetétel.

ágal-bogal (csür-csavar) Ksz. | *csetteg-pallog* N. 7 : 262. | *csib-még-fog-még legény* (erős legény) 9 : 235. | *csöögöz-bogoz* (bogba kötözget) T. | *csörög-pörög* K. 65. | *csúsz-mász* 16 : 86. | *eköl-meköl* (akadozva beszél) 6 : 272. | *étangál-bángál* (eltaszigál) 4 : 275. | *hánnya-veti* K. 69, *hányavetölle magát* 4 : 81. | *lötyög-fütyög* Ksz. | *szip-von* (»szípják vonnyák egymás piros vérit.«) 7 : 427. — Iker-szóból képezve: *hendebitél* (összevisszahány) Ksz. | *kentyefityél* (keneget; *elkentyefityél*, *megkentyefityél* = elpáhol) 6 : 465, 17 : 432. | *tereturál* (tereferál) K. 484.

3. Összetett főnevek.

a) Alárendelő összetétel.

Melléknévi jelző: *égháboru* (civakodás) K. 60. | *egriponty* (phoxinus laevis) T. | *fekete-sárgaság* (sárgaság) 34 : 104. | *finta-beszéd* (hazugság) T. | *hammas-pogácsa* (hammuban sült pogácsa)

K. 454. | *hosszuvas* (eke-rész) 13 : 578. | *kicsidújj* T. | *kupásvas* (tengely végére való öblös vas) T. | *nádi-butikó* T. | *örménygyüker* (orvoslásra használt gyökér) 34 : 106. | *sátoroskert* (vesszőből font kerítés) Ksz. | *sűrű-gazdasszony* (kinek lelke a gazdasszonykodás) T. | *tar-gyék* (szalamandra) T. | *tarka-jézus* (szarka, búbos banka) MNy. 3 : 332. | *tólfene* (szitkozódásban) 3 : 554. | *tótlant* (marha-kolomp) Ksz. | *úlikötség* (útravaló: »aggy égy csókot szüvem úti kötségömre«) K. 95. | *vaklik* (a falon egészen át nem menő lik) K. 438. | *vakosveny* (füves helyen vezető alig látható ösvény) 34 : 107. | *varasgyék* (varas béka [emberre is]; picula, hatos) 3 : 512, 36 : 432. | *vasas háló* kisebb pisztráng-háló) T. | *vizitorma* (orvoslásra használt növény) 34 : 107.

Helynevek: *Csonkatemplom* 25 : 380. | *Fenyőspatak* 28 : 336. | *Gödrösút* 2 : 381. | *Magasbükk* 2 : 381. | *Nagymező* 2 : 381 25 : 380. | *Sósmart* 25 : 380.

Igenévi jelző: *álló-délbe* (pont délben) 14 : 283. | *bontókaláka* (kukoricafejtő kaláka) 29 : 190. | *buuvó-lik* K. 93. | *dölöfélön van* (közel van a lebetegedéshez) T. | *döröklőfa* (pisztolyfojtást leverő fa) 8 : 472. | *ebédlőház* (étkező szoba) K. 449. | *fonó-serög* (fonó) 34 : 104. | *fiüdző-rózsa* (mályva-rózsa) T. | *gyűjtő-szálka* (gyufa) 4 : 228. | *kendő-ruva* (törülköző) 33 : 534; *kendőző kendő* (u. a.) 4 : 427. | *látószém* (»a két látószeménél fojjon ki«) 27 : 477. | *lobogó-víz* (forrásban lévő víz) T. | *nyujtópad* (ravatal) 6 : 466. | *orotókapa* (irtókapa) 15 : 575. | *rakó-fa* (épület fa) T. | *rántó-rúd* (hálóhoz való rúd) T. | *sírató-estve* (leánykikérés estéje) E. 19 : 317. | *szántótaliga* K. 17. | *szórólapát* 14 : 288. | *takaró-villa* 14 : 288. | *tisztító-kaláka* (kukoricahántó kaláka) 29 : 190. | *vátószeg* (eke-rész) 13 : 578. | *vessöngő-saláta* (korántermő saláta) T. | *vetőhét* (vetés hete) 4 : 322. | *aggott-tej*¹⁾ (aludt-tej) T. | *holtszén*²⁾ (kialudt szén) MNy. 3 : 330. | *töltött-út* (országút) 4 : 276. | *verttéébő* [verttejből] (a vaj kiverése után visszamaradt tej) 3 : 512.

Fönévi jelző: *álombor* K. 461. | *álomnesz* (álomnesszel = álmosan) T. | *áruha, állruha* (kis gyermek előkéje) MNy. 3 : 328. | *asszonbarát* (barátnő: »hogy búcsut vöhessek asszonbarátimtól.«) K. 316. | *asszonyembör* (asszony) K. 451. | *asszonyportéka* (asszonyfélé: »Hej nincs párja szélös e világon az asszonyportékának.«)

¹⁾ Téves a közlés, helyesen: *té* vagy *téj*. — ²⁾ Helyesen: *höccén*.

4 : 32. | *bakacskő* (kavicskő) MNy. 1 : 427. | *bikabornyiú* 4 : 227. | *bivaltehen* K. 318. | *bordica-furu* (vö. *bordica* = a járom középső lapos fája) T. | *bornyufog* (tejfog : »Csak écczö láttam csudát, Vén asszon bornyufogát.«) K. 331. | *böccső-háló* [bölcso-háló] (a farkas háló egy változata) T. | *bízamező* K. 123. | *cigányvirág* (tavaszi sárga virág) T. | *czomporkert* (salvak végein a tanorkapu mellett kétfelőlről való kertelés) Ksz. | *cserekő* (trachyt, vö. *cserefa*) MNy. 3 : 329. | *csigagrádics* K. 443. | *csipnyebokor* (csipkebokor) Ksz. | *csudacsóva* (»mindha münk vónánk a világ csuda-csóvája«) 4 : 176. | *csudaférög* (becsmérlő kifejezés emberre vonatkoztatva) 3 : 555. | *csudaszeker* (vonat) 4 : 276. | *csiürketyűk* (fiatal tyúk) 35 : 341. | *csüpiimazlag*, *csüpiurokoja* (rongyos csepü öltöny, vö. *mazolány*, *mazolán* T, NySz.) K. 17, 527. | *délebéd* T. | *derékszeg* (szekér-rész) 13 : 578. | *disznyoválú* K. 18. | *éhhalás* (»Éhhalással most meghaltok.«) K. 101. | *évegösven* (mesebeli üvegből való ösvény) K. 441. | *fa-bíró* (erdőfelügyelő) T. | *fa-kankó* (horog) 15 : 569. | *fénkő* (kaszafenőkő, vö. *fén*, *kaszafén* T.) 14 : 288. | *félpénz* (semassisz: »Én elmenék a vásárra félpénzzel.« Vö. NySz.) K. 133. | *fenék-fészék* (legutolsó gyerek) T. | *fickó-vásár* (fiavásár, kis baromvásár) T. | *foncsikacsérge* (rongypokróc, *csérge* török szó l. 19.: 408.) Ége. | *fiizalma* (koránérő apró alma) T. | *gérjefa* (lábán kiszáradt fa) Ksz. | *gózkocsi* 10 : 240 és *gózszeke* (vonat) 4 : 276. | *gyászvirág* (»Én az uram hogy gyülölöm Gyászvirággal bibelődöm.«) K. 64. | *gyöngyalak* K. 69. | *gyöngybokréta* K. 37. | *halálalom* (»halálalmát alussza«) 15 : 521. | *huszárkatona* K. 481. | *istálófa* (istáló építésre alkalmas fa) 2 : 89. | *jércicsürke* (fiatal tyúk) 35 : 341. | *jobbágyször* (jobbágyszer, —sor: »Megunttam én jobbágy szörbe.«) K. 58. | *kák-virág* (nárcisszus) T. | *kakasszeg* (eke-rész) 13 : 578. | *kakasvirág* (a zászpa virága) 9 : 236. | *kalánfuru* (kerékagyfúró) 14 : 288. | *kapczabocskorka* K. 17. | *kápónavirág* K. 4. | *kártyalevél* (levelezőlap) 29 : 190. | *kecskebéka* K. 336. | *kecskefű* (vadszekfű) 9 : 236. | *keresztcsép* (szövőszék része) T. | *késefa* (hámfa) 13 : 578. | *koszorúfa* (a háztetőzet alapgerendája) T. | *kőbálván* K. 445. | *kőkép* (kőszobor) 26 : 330. | *kövecshal* (cobitis barbatula) T. | *léánasszon* (leány) K. 111. | *legényesső* (»Bárcsak immán azt hallanám hírbe, Hogy valahol legényesső lenne.«) K. 109. | *legénserög* K. 55. | *literkupa* (liter) 34 : 105. | *lómózi* (<ló Mózes, lópecér) 26 : 47. | *magdisznyó* (szaporításra tartott kan) 20 : 567. | *makkfa* (tölgyle)

T. | *marázsa-háló*¹⁾ (zászlószerüen kifeszíthető háló) T. | *máriskóbogár* (hét pöttyös böde) 9 : 236. | *marokvas* (szekér-rész) 13 : 578. | *mátkagyűrű* (jegygyűrű) K. 479. | *nádméz* (fehér cukor) K. 84. | *nyirgiüs* (nyirágkötés) 9 : 235. | *ökörcsata* (ökörcsorda) T. | *ördöghal* (cottus gobio) T. | *örömlégény* (vőlegény) 5 : 233, 34 : 106. | *örömválasz* K. 39. | *palac-fű* (pásztortáska, vö. *palacféreg-virág* T.) 34 : 106. | *palack-férög* (poloska) 4 : 276. | *párna-tánc* (fonóbeli társasjáték) T. | *parsfű* (porcsin) MNy. 3 : 331. | *penczelasszony* (lakodalmi menetben a menyasszony holmijára ügyelő asszony, vö. *penczel* = vágott dereku gombos ujjas 8 : 473.) 9 : 38. | *pili-üst* (gyenge üst) T. | *póczegér* (patkány) 11 : 40. | *porkahó* (friss vékony hó: »Porka havak hulladoznak«) K. 121. | *rétopló* (reves tapló; vö. *ré* = revesség T.) 29 : 432. | *rözsnyiczemalom* (építetlen puszta malom) K. 473. | *sárkovács*²⁾ (cserépkályha készítő) Küsmőd. | *seg.tönk* (kis ember) T. | *singszeg* (szekérkerék-rész) 13 : 578. | *sövénykas* (vesszőből font szekérkosár) 13 : 578. | *szék-ülés* (a födélszerkezet része) T. | *szék-bíró* (ítélő bíró) T.; *széna-bíró* (kaszáló felügyelő) T. | *széna-fű* (kaszáló) T. | *szöllő-fa* (szőlő) K. 468. | *szömérömszó* (szeméremesértő szó) Ksz. | *szörmalac* (sündisznó) T. | *szöszménkő* (»Újön otthon, ha nem jő, Üsse még a szöszménkő«) K. 74. | *tálszekér* (társzekér) K. 475. | *tányérkarika* (szekér-rész) 13 : 578. | *tinó-torty* (pöfeteg-gomba) T. | *tőkarika* (szekérkerék-rész) 13 : 578. | *törökbúza* K. 113, *törökbúza* T. (kukorica) | *tövisfa* (kökényfa) T. | *trágyamestör* (tréfás, a. m. trázsamester) K. 71. | *iinő-bornyú* 3 : 554. | *vasbotikó* 4 : 480. | *vaskalán* (vaslapát) 10 : 240. | *vaslappáncs* (vas-csapóajtó) N. 7 : 527. | *végóra* K. 28. | *vő-fény* (vőfély) T. | *zabtócs* (vizzel megforrasztott zabliszt) Ksz. | *zádok-fa* (száldokfa) T. | *zádok-kürt* (száldok kürt, hársfákéreg kürt) T. | *zuval-beszéd* (pleteyka-beszéd) T. | *zsemlekása* (dara) T. | *zsirib-deszka* (a fa belső részéből ki került nagy széles deszka) T. | *zsömle-hal* (barbus Petényii) T.

Helynevek: *Aszalópatak* (Aszaló maga is helynév) 28 : 336. | *Bosznaország* N. 7 : 211. | *Határpatak* 2 : 381. | *Határszék* (szántónév) 25 : 380. | *Kárhegy* 26 : 431. | *Kőkép* (szántó név) 2 : 381. |

¹⁾ A *mrázsa-marázsa az oláh *mreaja-mréaja* szabályos átvétele, vö. 31 : 191, (*mreaja* = háló). — ²⁾ A székelyudvarhelyi ref. koll. ethnographiai muzeumában egy cserépkályhára a mester neve alá van írva, megkülönböztetéssel a közönséges fazekastól.

Kőorr (legelő név) 25 : 381. | *Kutmocsár* (szántó név) 2 : 381. | *Pallagut* (út név) 2 : 381. | *Szégrét* 25 : 380. | *Szénakert, Szénamező* (kaszáló név) 2 : 381. | *Torokpatak* 2 : 381.

Birtokos jelző : *ablaktánygyér* (ablak-üveg) T. | *ág-in* (veszszőhajtás) T. | *ágy-lep* (ágynemű) T. | *ajándékadás* E. 19 : 318. | *ajtó-mejjék* (»Ahajt három ölös ajtó mejjéket készít ápám uram e kutya kábálának, hogy békérjen.«) 2 : 89. | *álonlátás* 4 : 276. | *angyal-fia* T. | *angyalika-gyüker* (orvoslásra használt gyökér) 34 : 103. | *árnyékajja* (szín, félszer) 15 : 336. | *asztal-fia* T. | *bába-fergelege, bába-zile* (tavaszi hófergeteg) T. | *csép-fej, cséphadaró, csépköz, csépnyél* 14 : 288. | *csisdma-fejelés* (igy !) K. 330. | *csűkert* (csürkert) K. 466. | *dajka-far* (hirtelen lehajló lejtős fara a lónak) T. | *derekaj* (»Az én derekajom, a tömlöcz feneke.«) K. 14. | *dérékkötés* (szekér-rész) 13 : 578. | *disznyópajta* 15 : 336. | *dolog-üdő* (szorgos munka ideje) 34 : 104. | *é'félé* (éjfél) K. 487. | *egérfog* (tejfog) 4 : 371. | *ekefej, ekegerendéj* (eke-rész) 13 : 578. | *ekejárovány* (tréfás, a. m. kenyér) T. | *életmag* (életerő) T. | *emberiszing* (vö. *izink*, a. m. vlminek alja, hitványa 23 : 524) N. 7 : 525. | *ereszajtó* (pitvar ajtó) 26 : 43. | *esőkaliba* (esernyő) 30 : 444. | *észtena-fejés* (juhállomány fejése) T. | *észterhéjj* 15 : 336, *észterhéja* 2 : 89 (eresz). | *fa-udu* (fa-odva) K. 474. | *faluszék* (községi bíróság : »Törvényszékre ckitáltatá, Faluszéken elláttatá, Forint birságon márásztá.«) 4 : 480. | *fársángfárkán* 4 : 32. | *fecskefonal* (aranka) MNy. 3 : 329. | *földindulás* (földrengés) 4 : 80. | *föd-szényin* (föld színén) K. 108. | *fűzfa-porongy* (fűzfavessző) T. | *galambszáj* (»Észém azt e piros meggyet, Meik termétt galambszádra.«) K. 96. | *góbláb* (kemence lába) K. 104, *gócalja, góclába* (kemence alja stb.) T, *góczláb* (kemencét tartó fa) Ksz. | *haranglöke* (harang nyelve) 4 : 93. | *harisnyakorcza, harisnyaszijja* (vö. *harisnya* a. m. gyapju-posztóból való feszes nadrág) K. 473. | *házajja* (házfal tövében levő föld) T. | *házföggye* (a szobának padozat helyett agyaggal kisikált része) K. 113. | *hidpádlás* (hid padlója) T. | *honcsokturás* (vakondok túrás) K. 480. | *húslé* 27 : 477. | *ikszég* (ék) 4 : 93. | *ingajj* 4 : 422, *inguáll* K. 126. | *járommajj, járomfej, járompáca* 13 : 578. | *jótételel* (jótett) K. 473. | *juhpajta* 15 : 336, *kabalapajta* (ló istáló) T. | *kahoj-fa* (kályha fája) T. | *kapocsfej* (szekér-rész) 13 : 578. | *kapufél¹⁾* (»Kapufélig

¹⁾ Ilyenekben mint: *ajtófél*, nem a közönséges fél szó van, hanem ősrégi finnugor műszó lehet. L. 35 : 140.

sem eresztöm.«) K. 127. | *kapu-zábé* (kapufélfa) T. | *kartő* (»kartón fogta mind a kettőt, s azt monta: Jertök csak velem«). K. 448; »megfogják kartón egyik a mást« K. 467.) | *kárvallás* N. 7 : 348, 5 : 521. | *kaszakarika, kaszamankó, kaszanyél* 14 : 288. | *kalonákúltya* (országút) 4 : 276. | *kecske-olló* (kecskegödölye) 15 : 239. | *kékkő-lé* (kékitő) E. 7:86. | *kerékfal* (keréktalp) 13:578. | *koldusgúnya* N. 7 : 532. | *kútköböl* (kút kávája) 35 : 341. | *kürtőlika* (kémény lik) K. 97. | *kiüsasszonyhete* (melyik héltbe Kisasszony-napja esik) 4 : 322. | *láblögatás* (naplopás) 4 : 227. | *lajtorjaáll, latorjazáp* (szekér-rész) 13 : 578. | *lisztlang* (lisztnek a fölszálló finom pora: »a nagy leány borzos fővel szitál, a lisztlang a fejin, mind malomba úgy ál.« K. 31; szólásmód: »olyan embör vagyok, mind a lisztlang« Székelyudvarhely.) | *löcsguzs, löcskáva* (szekér-rész) 13 : 578. | *ludpajta* 15 : 336. | *Máté-darab* (Máté-ivadék) 4 : 176. | *malomrész* (malomjogban való rész) 4 : 373. | *ményasszontáncza* (lakodalmi tánc) K. 460. | *muszkáta-lapi* K. 110. | *nap-haladta* (napnyugta: »megmosott ruháit nem jó nap haladta után künnhagyni.«) 5 : 87. | *nyerögször* (nyereg szerszám) K. 439. | *ökörszaru* (ökörszarv) 7 : 378. | *pajtafedél* 2 : 89. | *pinczetorka* (pince bejárat) 15 : 336. | *ponkháló* (pókháló) T. | *pözzsbűz* (perzs-szag) K. 482. | *rákláb* (szekér-rész) 13 : 578. | *rózsabingó* 4 : 144. | *Sándor-darab* (Sándor-ivadék) T. | *sirbót* (sírbolt, sír) K. 106. | *sorogja-áll, sorogja-káva, sorogja-kas* (szekér-rész) 13 : 578. | *számvetés* (leszámolás) K. 445. | *szán-áll, szán-láb* (szán-rész) 13 : 578. | *szekér-ija* (szekérrúd szárnya végén kereszben fekvő fa) 13 : 578. | *szekérkas* (szekér-kosár) 13 : 578. | *szénaföd* (rétfeld) 18 : 141. | *szilva-éz* (szilvalekvár) T. | *tamplomföggyle¹⁾* (a templom padozat helyett agyaggal kisikált felülete) K. 478. | *tanórok-kapu* T. | *tik-ój* (tyúk-ketrec, vö. *tyúk-oj* = tyúk ól T.) 34 : 106. | *tüzelőlangja* K. 482. | *tyukpajta* 15 : 336. | *ucca-ször* (uccasor) T. | *varsá-ráma* (pisztráng-varsarámája) T. | *vasaló-láb* (mire a tüzes vasalót teszik vasalás közben) T. | *vetéskapu* (tanorkapu) K. 485. | *vigság-nap* (»Met ez a nap vigság-nap«) 7 : 95. | Sajátságos összetétel: *uragyermök* (úr-fajta: »Neköm nem kell uragyermök, De kell neköm Kádár Kata.«) 13 : 534.

Helynevek: *Avasajja, Bacó szöge* (szántó név) 25 : 380. | *Bélákszorosa* (út név) 30 : 47. | *Boszorkányvápája* (szántó név)

¹⁾ Inkább *templomföggyle* (Horger irásával; *tämplom* NyK. 39 ; 396).

25 : 380. | *Cserehát* (dűlő név) 9 : 240. | *Cserelaposa* (szántó név) 2 : 381. | *Cserepataka* 2 : 381. | *Csikuttya* (út név) 2 : 381. | *Csűz-oldala*, *Csűz-loka*, *Csűz-egre* (mező név) 25 : 527. | *Deságháttya* 34 : 51. | *Falunallya* (dűlő név) 9 : 240. | *Falufüve* (kaszáló név) 2 : 381. | *Farkaslaka* (község név) 2 : 89. | *Fehérésuttya* (út név) 2 : 381. | *Gálkuttya* (kaszáló név) 2 : 381. | *Hadakuttya* (út név) 2 : 381. | *Hintósarka* (kaszáló név) 2 : 381. | *Kápolna-mége* (mező név) 25 : 527. | *Karéaja* (kaszáló név) 2 : 381. | *Katustava* 29 : 542. | *Kőajja*, *Kőhátja* (legelő név) 25 : 381. | *Kőfarka* (szántó név) 2 : 381. | *Kőfeje* 2 : 381. | *Lokláb* (dűlő név) 9 : 239. | *Malomrét* (dűlő név) 9 : 240. | *Málháttya* 34 : 51. | *Ordochzapataka* 2 : 381. | *Páfala* (Pálfalva, község név) 2 : 89. | *Pajtataj* (kaszáló név) 2 : 381. | *Papcseréje* (szántó név) 25 : 380. | *Papszakadozása* (mező név) 25 : 527. | *Patakfő* 26 : 431. | *Petőcseréje* (szántó név) 25 : 380. | *Sérszáda* 26 : 432. | *Simondombja* (szántó név) 2 : 381. | *Sófala* (a. m. só-falva, község név) 2 : 89. | *Suadásajja* (suavadás = csuszamlás; legelő név) 25 : 381. | *Szilpatak* 28 : 336. | *Szilos-pataka* 25 : 527. | *Úttekerete* (tekeret = kanyargó) 26 : 432. | *Vész-loka* (mezőnév) 25 : 527. | *Vizkelet* (az a hely, hol a Vargyas-patak megint fölbukkan) 25 : 528. | *Zetelaka* (község név) 2 : 89.

Határozós összetett főnevek : *átal-halál* (megátalkodott gonosz ember) T. | *átal-út* (letérő, rövidítő út) T. | *előágas, előten-gely* (szekér-rész) 13 : 578. | *előruha* (kötény) T. | *ëszláb* (<összeláb, a. m. lőcsláb) 16 : 86. | *gyalogösveny* K. 123; *gyalogembér* (Bethlenfalva), | *kőre-lepcseincs, kőre-leppencs* (kövön sütött palacsinta) T.

Helynevek : *Belmező* (mezőnév) 25 : 527. | *Félmező* (szántó név) 28 : 336.

Igés összetett főnevek : *csib-mëg-fog-mëg legény* (erős legény) T. | *gondolomökör* (mesebeli csodaökör: »hogy szavamba szójak, azok a gondolom-ökrei vótak«) K. 454. | *nézmestér* (aki valamiben foglalatoskodót nézdegél és birálhat) 26 : 336.

Összetett főnévi igenév, mint tárgyas összetételű főnév : *búza látni* (»Kimönyön a mezőre búza látni.«) K. 456. | *búzavirág szödni* (»Julia szép leány egykoron kimöné búzavirág szödni.«) K. 123. | *fonal fonni* (»Egy küs fonal fonni csépnyelet keresnek.«) K. 31. | *halott látni* (»ki az urát nem szereti, Ne mönnyön é ha-

jött látni.«) K. 37. | *koszoru kötözni* (»A másikot vitték koszoru kötözni.«) K. 110. | *leánkérni* (»leánkérni mönt oda«) K. 485. | *szóga fogadni* (»szóga fogadni indútam«) K. 455; *szóga keresni* (»szögá'ni indútam. Én pedig éppen szóga keresni!«) K. 449. | *puiszka önni* (»puiszka [puliszka] önni sem fogadnak meg.«) K. 455. | *szénaszáritani* (»a mezőre möne széna-száritani«) 18 : 141.

b) Mellérendelő összetett főnevek.

ág-bog (»fűzfa ága-bogán«) K. 22. | *csig-big, csiig-bog, csögbog* (girhes-görhes) Ksz. | *dér-dúr* K. 484. | *dirib-darab* K. 482. | *gics-göcs* (bog) T. | *hete-vete* (átalvető) 9 : 235. | *ize-pora* (mindön izöm porom szérte van hulva.«) K. 481. | *lötyönfüfty* (tánc) 4 : 33, *lötyönfitty* (hitvány) Ksz. | *recze-ficze* (csipkecicoma) Ksz. | *szöglik* (»Ésszekereste az egész házat, minden szége-likát.«) 34 : 106. | *zendën-zaj* (zaj, lárma) T. | *zene zuna* (zajongás) T. | *zenge-zunga* (cök-mók ; zenés mulatság) T ; *zenge-zunga leves* (káposzta leves disznóaprólékkal) MNy. 3 : 333. | *zir-zar* (zűr-zavar) 4 : 275 ; *zir-zavar* (u. a.) T.

Az előtag továbbképzésével: *pillanatos-pillanat* (»ebbe a pillanatos pillanatba itt légy.«) 1 : 135. | A *hápa-hupa* (T.) ikerfőnév továbbképzése: *hápa-hupás* (göröngyös) 3 : 513.

c) Többszörösen összetett főnevek.

bajfümag (babérmag) 30 : 444. | *disznócsordahajtás*kó 4 : 33. | *évegköszikla* K. 441. | *fénkötök* 14 : 288. | *férges áma hullomás* K. 333. | *háztűzrontás* (házasságtörés) T. | *konc-nagyapa* (ősapa) T. | *nagyfű-bingó* (nadragulya) T. | *nyirágvessző* K. 17. | *örömléán-asszon* 5 : 233, *öröm-leányasszony* 34 : 106 (menyasszony). | *rüdegdisznópásztor* (a nem hizóban tartott disznók őrzője) T. | *törökbízacsuszika* K. 330. | *vontarany szoknya* (arannyal átszött szoknya) K. 8.

Helynevek: *Borvízkút* 25 : 528. | *Bossaszópataka* (szántó név) 25 : 380. | *Csonkaházmöge* 26 : 431. | *Csüzágaköze, Dongóhegy-köze, Dongóhegytere* (mezőnév) 25 : 527. | *Dugászóárka* (legelő név) 25 : 381. | *Faluszénafű* (rétnév) 25 : 430. | *Feketehegybőte*

(szénáság neve) 25 : 527. | *Gálhegyemöge* (szántó név) 25 : 380. | *Gálkuttyapataka* 2 : 381. | *Geceházmöge* 26 : 431. | *Küshegyköze*, *Nagymáleleje*, *Nagymálfarka*, *Nagymálmöge* (szántó név) 25 : 380. | *Oláházpataka* 2 : 381. | *Paalokhóaja*, *Siménhóaja* (kaszáló név) 2 : 381. | *Sorpatakloka* (mezőnév) 25 : 527. | *Szentesszénafűive* 2 : 381. | *Tehengyepülföle* 26 : 432.

4. Összetett melléknevek.

a) Álárendelő összetételek.

Valóságos melléknévi összetételek. Főnévi jelzővel : *fodorfejér bárány* K. 123. | *födnéma*, *födrészeg*, *födsüket* (tökéletes néma, stb.) 7 : 178. | *rigojabolond* (nyughatatlan, házsártos) Ksz. || Melléknévi jelzővel : *barnapiros* (pirospozsgás : »Barnapiros szépmönyecske«) K. 24.

Összetett főnévből képzett melléknevek : *bákszájú* (tátottszájú) MNy. 1 : 428. | *bükkfejes* (konok) T, *bükkfejű* (nehéz fel fogásu) 26 : 48. | *egészszporás*, *féloszporás* (*oszpora*¹ = papbér) T, | *hammubolos* (hammubottal járó farsangi alak) T. | *higeszii* (köny nyelmű) 3 : 554. | *hollószénii* (hollószínű) K. 95. | *jódogú* (dolgos) 29 : 190. | *kevéjnépii* *Csekefala* K. 90. | *nagyajaku* K. 91. | *öregrendii* (ócska) 34 : 106. | *rózsaszényii* (rózsaszínű) K. 20. | *sugárszáru* *soly-* *mocskám* K. 119. | *szükkezű* (szükmarkú) T. | *savószemii* (világos kékszemű) Ksz. | *törnyösfejű* (ótvarasfejű) T. || Hiányzik a melléknév képző :² *Ádám-szag* (illetlen szagú : »Hágass mán, met té's érőssen Ádám szag vagy.«) 6 : 465. | *halló hintó* (»Katát ūttették hatló hintóba«) K. 17. | *egésvágás*, *félvágás szekér* (nagyobb, illetőleg kisebb terünek való szekér) 13 : 578. | *kíodusforma* *idegön embör* K. 486. | *ökörszaru forma* *csón* 7 : 378. | *testszény fiúdzőm* (testszínű) K. 114.

Igeneves melléknévi összetételek. Alanyos összetételek : *kakas-iillő* (szarufákat összefoglaló keresztfá) T. || *anyaszűt me-* *zittelen* K. 473. | *anyatartotta* (emberfia) 5 : 230. | *ebsziülötte* K. 25. | *szúötte* K. 56.

¹) Görög eredetű szó, vö. 8 : 256. — ²) Kertész szerint ezek az eredetibb szerkezetek, l. NyK. 43 : 86.

Tárgyas összetételek: *ágylörö* (lakodalom után a leányos háznál való látogatás) Ksz. | *biúzaszárosztó ponyva* K. 88. | *bünnmosó* (»a bünmosó életvize«) K. 452. | *csürdöngölő* (székelytánc) N. 7 : 534. | *essőtartó* (esernyő) T. | *fahasigató bot* (nagy fakalapács) 34 : 104. | *fővövő hejre* K. 8. | *ganyéhányó villa* 14 : 288. | *gonoszakaró* (rosszakaró) T. | *hús'agyó* (»Enyim lössz ő hús'-agyóra.«) K. 60. | *kendernyűvő* 26 : 43. | *kerékfalozó pad* (vö. *kerékfal* = keréktalp) 14 : 288. | *kévehányó villa* 14 : 288. | *kézvonoló pad* 14 : 288. | *kódusvezető* (hitvány ember) 16 : 86. | *leáncsaló* (»Mett a legén léáncsaló.«) K. 42. | *léczszegetesző furu* 14 : 288. | *lényaló* (léhütő) 16 : 86. | *miérő* (»ki mejik miérő, mejik asszon tuggya?«) K. 31. | *ősóáruló* (»Ősóárulónak [orsó-] keveset fizetnek.«) K. 31. | *puiszka/őzö* (t. i. fazék) 4 : 181. | *sár-mászó szaka* (gobio vulgaris) T. | *szappanfőző Szön Miháj* (a község tréfás jelzője) K. 90. | *szél-kergető* (nagyon sebes) T. | *szél-lebögötető* (legyező) T. | *szénagyűtő* (»Mönyök a szénagyűtőre.«) K. 76. | *szószolló* (leánykérő szónok) 4 : 427, E. 19 : 318. | *szurokszödő Szönlélök, tézsolarágó Mátisfala* (tréfás községjelzők, vö. *tézsola* = előrűd, toldalékrúd) K. 89—90. | *túró-borító* (túrótartó sadobozka) T. | *ugorka-bugató* (dudvafaj) T. | *zuvathajtó Marlonos* (tréfás községjelző) K. 90. || Fosztóképzős tárgyas összetétel: *haszonvehetetlen* K. 440.

Helynevek: *Jézuskiáltó* 29 : 542. | *Macskaverő* (hegynév) 25 : 430. | *Őzeresztlő* (legelőnév) 25 : 381. | *Szászölő* 25 : 528.

Határozós összetételek: *benñvaló, kiinnivaló* (faluban, falun kívül fekvő birtok) Bözöd. | *férhöz-adó* (»leányod van férhöz adó«) K. 474. | *jóra-telő* (jól végződő) K. 90. | *kéntelen-csíszó* (ekekabala) T. | *széribé-futó* (bika alá való) Ksz. | *úton-járó* (utas) K. 478. | *vederbe- lépő* (a lábat menetközben fölkapdosó ló) T. || *testibe-habarodott* (nagytestű) T.

b) Mellérendelő összetételek.

angó-pángó (ügyefogyott) 8 : 471. | *bidres-bodros* T. | *csöngő-pöngő* K. 130. | *figes-fogas* (gereblye) 35 : 45. | *hecke-micke* 35 : 45 és *iczki-viczki* (magavető, hetyke) 9 : 236. | *idrés-budrés főkölöje* K. 48. | *kipiri-kapari* (kapzsi) T. | *tíkos-tákos* (összevissza foltozott) K. 48. | *tirtyi-tortyi* (tityi-mutyi) K. 88. | *váta-vete* (változó)

T. || *tekergő-bódorgó* (semimirevaló) N. 7 : 527. | *tős-fokos* (tősgyökeres) 34 : 107.

Az előtag tovább képezve: *csorotos-csóré*, *csurutos-csurdé* (merős mezitelen) Ksz. | *firissentő-fíriss* (egészen friss) 3 : 512. | *szépségös-szép* (igen-igen szép) 3 : 553. | *telinés-tele* (telides teli) T. | *tisztádon-tiszta* T.

5. Összetett határozószók.

a) Alárendelő összetételek.

Névszóval kapcsolt határozói igenévből képzett alanyi összetétel: *lelkeszakadva* (»Visszafut az inas nagy lelkeszakadva.«) K. 480. || Tárgyas összetétel: *kevés iidővárva* (»kevés üdővárva esmég a födre toppantott.«) K. 441. | *kevés iidővárlatva* (»kevés üdőváratva hát ecczö' hája, hogy az arany tótlanok úgy szólnak, hogy . . .«) K. 439.

b) Mellérendelő összetételek.

addég s addég (»De azétt az asszony addég s addég, hogy minden nap kicsáklyáta [kimódolta] a fijának az önnivalót.«) 4 : 228. | *csipbe-csopba*, *csibbe-csubba* T és *csibbe-csobba* (apránként) 23 : 43. | *éccé-máccé* 4 : 176 és *écci-mácci* (néha) T. | *elig-elig* 9 : 39. | *ide-tova járó* 7 : 377. | *imitt-amott* 4 : 235, K. 481. | *későre-hára* (végre-valahára: »mindaddig, mig későre-hára egy fényös rézhidhoz érközött.« K. 484; »de mindhogy azt a hidat suhutt másutt el nem lehetött kerüdni, későre-hára megerőtte magát.« K. 485.) | *szörre-szörre* (fölváltva) Ksz. | *tél-túl* (itt is-ott is) E. 7 : 84.

Előtag tovább képezve: *ahajtos-ahajt* 4 : 81 és *ahajtos-ahajt* 4 : 276 (ott; azonnal). | *aligos-alig* MNy. 1 : 92. | *csöpörő-csöppig* (utolsó cseppig) Ksz. | *éccönös-éccé se* (egyetlen egyszer sem) 6 : 465. | *elenös-elig*, *elönös-elig* T és *elinös-elig* (alig-alig) 5 : 180. | *éppegös-éppeg* 4 : 227, *éppenges-éppeng* T (éppen). | *estelős-estig* (egész estig) Ksz. | *szérédén-szérte* 16 : 43 és *szérétön-széjjel* (szerte-szét) Ksz. | *szömötlő-szömjig*, *szömlő-szömjig* (utolsó

szemig) T. | *töstöből* 27 : 477. | *tujántul* (<túlján-túl, kelletén túl) Ksz. | *végötös-végig* 4 : 32. | *végös-végül* K. 54. | *világotos-világra* (éppenségesen) 3 : 554.

6. Összetétes eredetű kötöszök.

henem (hanem) K. 436, Ksz. | *heneha* (ha ne ha, ha ne tán) Ksz. | *mihejt* K. 47?, *mihent* (mely pillanatban: »Tá'sat vöszök, mihent kapok« K. 335; »Nagyot ugrom, mihent hallom.« K. 57.)

II. Szóképzés.

A) Igeképzés.

Nyelvjárásunk igeképzése leggazdagabbnak gyakorító igében látszik, elég példát nyújtva a gyakorító cselekvés mindegyik jelentés-árnyalatára; a gyakorító képzők közt a *-gat*, *-get* annyira közönséges, hogy jellegzetes székely mondatból alig is hiányozhatik. Kedveltebb igeképzőknek tetszenek a következők: a) deverbalis képzők közül a gyakorító *-l*, *-dogál* *-dögél*, *-kol* *-köl*, *-z*, *-ász* *-ész*, *-g*, *-log* *-lég* *-lög*, *-logat* *-läget* *löget*; mozzanatos *-an* *-en*, *-ant* *-ent*, *-int*, *-ít*; kezdő *-odik* *-ödik* *-ödik*, *-ad* *-ed*, *-dül* *-düü*; műveltető *-t*, *-at* *-et*, *-tat* *-tet*, *-it*, *-aszt* *-eszt*, *-l*; visszaható *-ódik* *-ödik*, *-kodik* *-ködik* *-ködik*, *-kozik* *-közik* *-közik*, *-ül* *-üü*; b) denominális képzők közül *-l*, *-z*, *-ász* *-ész*, *-ül* *-üü*, *-odik* *-ödik* *-ít*, *-kodik* *-ködik* *-ködik*.

Igeképzőink közül némelyik eredetibb alakban is előfordul, így a mozzanatos *-ant* (*-ont*), *-int* (*-ént*), visszaható *-ül* (*-ól*), denominális *-z* (*hejhészte* Bágy, *helyhezhet* E. 19:317); nincs régies műveltetőket említhetem az *aluszik*, *feküszik* és *ázik* igék *alot* E. 19:317, *esköt* K. 477, *ászt* T alakját. Viszont továbbfejlődést mutatnak az *-it* képző *-it* és *-itt* változatai, melyek műveltető, mozzanatos, valamint denominális képzésben egyaránt mutatkoznak. Nyelvjárásunk sajátsága az is, hogy a *-gál*, *-gél* és *-dogál*, *-dögél* gyakorító képzőknek megvan a rövidhangzós *-gal*, *-gel*, *-dogal*, *dögel* párja is. — Elemismétlődést láthatunk a *rengetget* (ringat) 7:384 és *ülltetlet* K. 481 igékben.

A német „spazieren” magyarosodott meg a *paczároz* K. 35 alakban (vö. *masároz*) s az ilyenfajta igéinknek az analogiája érzik a *katlanároz* 8:471 igében (= jövés-menés közben hány-

vet, vö. *katlanál* = kotorász T). Latin *are* végű igék másai a következők: *kurál* (gondoz, lat. *curare*) 4: 275. | *terektál* (traktál, lat. *tractare*) K. 60. | *toróbál*, *poróbál* (próbál, lat. *probare*) T.

1. Igéből képzett igék.

a) Mozzanatos igék.

-n: *mégfogonik* (»ékek' pálántálni, Tálán mégfogonik az én szöröncsémre.«) K. 95.

-ám, -am csak továbbképzésben: *rizámodik* (megrezzen, megijed) 6: 324. | *megszólamlík* K. 437.

-an, en: *dobban* (toppan) T. | *fölharsan* (fölförmed: »Oh te sömmirevaló élhetetlen! — mongya fölharsanva az annya.«) K. 483. | *belékottyan* K. 484 | *mégroppan* (»Mikor a fegyver mégroppan«) K. 102. | *bésuppan* K. 446. | *megsuttan* (»meg se suttanyon a csidmád réta« vö. *suttag*: »E bocskorik csak úgy suttag« K. 96) K. 484. | *èsuttyan* (elsurran) T. | *szusszan* (lélekzetet vesz) K. 480. | *tippán* (összeesik a kenyértészta, vö. *tippant kenyér* a. m. timsóval nagyra növesztett kenyér 19: 432) 26: 330. | *bétóppan* K. 483. | *megtortyan* (meglöttyen) T. | *bélósszan* (betóppan, vö. *tosz, toszogat*) T. | *bélottyan* (csoszogva belép, vö. *totyog*) T. || *lefittyen* 2: 89. | *heppen* (sikamlósan esik,¹ vö. *heppég* = lassan jár NyK. 17: 49) 22: 335. | *lükkenn* (,fellükken a hegyre‘ olyan tréfásizű kifejezés, mint. pl. ,bébillen vlhová‘ = betóppan, beállít) 9: 236. | *megsüllen* (a keverés után a puliszkat visszateszik a fazékban a tűzre, mikor *megsüllen*, sisteregni kezd, jele, hogy ki lehet borítani.) T. | *tepsen* (elhizik, elterül, vö. *tepseg, tepsed*) 18: 526. | *megtortyen* (l. *megtortyan*) T.

-ant, -ent: *bécsösszant* (ügyetlenül fölvet, közbe vet vlimit) T. | *koppant* (»koppant az ajtón«) K. 471. | *kullant* (tekint) T. | *suppant* (rávág) 2: 89. | *mëksuttant* (megsug) 34: 105. | *kiszusszant* (kilehel)²⁾ 35: 45. | *toppant* (»a födre toppantott a lábával«) K. 440. || *biüllent* (billent, tréfásan a. m. tánczra perdül: »Ha kijetök

¹) Inkább olyanféle értelemben hallottam, mint *suppan*, *szotyan*, pl. ,beléheppen az ágyba.' — ²) A hezitetőre érve meg szoktak állni, hogy a lovák *kiszusszancsák* magokat.

megöngednék, Kettőt hármat bülletenék.«) K. 331. | *köppent* (egyet húz az italos üvegből) 18 : 480. | *libbent* (*Libbentő* = sánta ember gúnyneve. Vö. *libeg*) 3 : 566. | *béliükkent* (beállít, vö. *lüdden*) 9 : 236. | *reppent* (»verébb, reppencs elébb«) 15 : 427. — A képző régibb -ont alakjával: *boszont* K. 35, 464. | továbbképzésben: *fogontozik* K. 336, 441. | *gyököntöz* (szunyokálva fejével bólint-gat, vö. *gyökint*, *gyökönt*) T.

-int: *dojbint* (dob) MNy. 1 : 427 *bakacskő* cimszó alatt. | *emelint* 4 : 81. | *megfuvint* K. 438. | *möggyurint* (hamarosan meggyűr p. o. tészttát) 34 : 106. | *köhint* K. 330. | *szottyint* (»Egy rossz kedvű vén gázdának, Szépon oda szottyintának.«) Vö. *szolyog*, *szottyan*) K. 79. | Eredetibb -ént alakban: *teként* K. 38, 101, *beléteként* 33 : 534.

-ít: Rövid -it-nek ejtik, pl. *kostolit* 23 : 375. | *megsudit* (megsajdit) Ksz; gyakran hangzik kettős -tt-vel: *féränditt* 7 : 378. | *nyeritt* 4 : 176. | *vanyalitt* (hirtelen készít vlimit.) Ksz; nem ritkán olyan esetben is, hol a köznyelvben -int járja, pl. *csavaritt* K. 94 és *facsaritt* K. 125. | *mögemlitt* 7 : 378. | *hadaritt* Ksz és *meghadaritt* (megkavarint) T.

-all, -ell: *mégsivall* (»Duka Jancsi mégsivalla«) K. 91.

b) Gyakorító ígéék.

-1 (-ol, -öl, -ölg): *belépotyol* (belevereget) T, *ésszepotyol* (összetör) 3 : 555, *megpotyol* (gyermekék az éretlen almát megpotyolják, vlmihéz hozzá veregetik, hogy ehetőbb legyen; vö. *potyog*) Székelyudvarhely. | *vonol* (kézvonoló pad) 14 : 288. || *versengöl* (*versengölő* = verselő) 4 : 371. — Homályos alapszavak: *dorol* (körüldong: »dorolják a méhek a virágokat«) Ksz. | *duruzsol* (zsémbelődik) 29 : 432. | *hinczol* (hanczurozva rendetlenít: »ne hinczold az ágyat te!«) 4 : 378. | *elkarisztol* (elkarczol) T. | *zahol*, *széjjézahol* (űz, szétkerget) 18 : 526. || *diricel* (érdes hangon nyiszorog) 22 : 335. | *herczel* (ingerel, vö. *herget*) 8 : 472. | *zsiürmöl* (markából iszik) T. | ikes a *számlik* (szántódik, vö. *szánt*) T. — A mozzanatos -t-hez járult a gyakorító -l¹): *gagyatol*, *gajatol* (gagyog) 26 : 430. | *ganyatol* (értelmetlenül fecseg) 8 : 472. | *kas-*

¹⁾ Vö. NyK. 17 : 60.

*matol*¹⁾ (keresgél) 8 : 471. | *ragymatol* (ügyetlenül rakosgat, vö. *ragymat*, *ratymat* u. a.) Ksz, *ratymatol* (foglalatoskodik) T. || *hergetel* (ingerel, vö. *herget*) 5 : 231. | *hezsetel* (nyüzsgölödik) T. | *nyiszitel* 6 : 324. | *szépetél*, *széspétlél*, *szöszpötöl* (szeleskedik) T. | *hesnyetöl* (késedelmeskedik) T. | *sörpötöl* (sürög-forog : »forgolóttak, sörpölötték, ratymattak«) K. 485. | *szükszkiipiítöl* (összebújva sugbúg, vö. *szükszkiipiül*) 5 : 231.

-ál, -é1 (homályos képzéssel): *bafrál* (babrál) T. | *bothál* (összehány, földöntöget 6 : 324; »A lában is csak elig ál', Mindönt ésszevissa bothál.« K. 52, vö. *botáz*, *botázik* = bebotlik, bevetődik T.) | *czipál* (cibál) K. 80. | *kárpál* (szüntelen kér) T. | *kuruçsál* (kuruzsol) T. | *riczál* (tép, rángat) Ksz. | *suprál* (paskol, vö. *suprákol*) T. | *szokotál* (vizsgálgtat, fontolgat, szerez) T. || *harél* (mindent összebeszél, vö. *hadrél* T) Ksz.

-csál: *kandicsál* (kandikál) 8 : 473. | *kukucsál* (u. a.) K. 94.

-csél, -csol: *verecsél* (*verecslös* = kötelverő eszköz) T. | *zöréncsél*, *zörincsél* (zörög) T. || *bakdáncsol* (<bakdál -csol² = bukdácsol).

-czál: *kóriczál*³⁾ (kószál, csavarog) 4 : 235, K. 32.

-söl: *felesöl* 4 : 176. | *repösöl* (repdes) Ksz.

-gál, -gél: *adigál* (adogat) T. | *csángál* (rosszul harangoz, vö. *csángat*) T. | *hajgál* (dobál) K. 348, *hanyigál* (u. a.) T. | *illogál* (ivogat) 4 : 228. | *mondogál* K. 57. || A rövidhangzós -gal képző ebben: *vonagaló* (kendersimitó eszköz) 8 : 473, 509.

-dogál, dögél: *fudogál* 4 : 480, *fúdogál* K. 27. | *húdogál* (hulladoz) K. 27. | *huzdogál* (húzgál) 2 : 88. | *iddogál* 4 : 228, K. 51. | *járdogál* 4 : 227. | *múdogál* (szép csendesen elmúlik) K. 27. | *nyomdogál* K. 21. | *sirdogál* 4 : 227, K. 108. || *feldegél* N. 7 : 526. | *jödögél* (jövöget) T. | *möndögél* K. 450. | *ü'dögél* K. 87.

-dogal, -dégel, -döge1: *fondogal* (fonogat) 34 : 104. || *eddé-gel* 2 : 88. | *jödögel* K. 123, 318. | *elkezdögel* K. 461. | *möndögel* K. 315, 449.

-kol, -kö1: *budákol* (bújkál; *budákoló idő* van, mikor a nap mindegyre a felhők mögé bújkál.) 29 : 479. | *csirikol* (csiripel) K. 469, *csicsikol* (u. a.) T. | *fírkol* (hazudik) 23 : 43, *férífírkol* (kitérőleg válaszol) T. | *habucskol* (lubickol) Ksz. | *ellopicskol* (ello-

¹⁾ Idézett helyen *kasmatolol* hibás közlés, vö. T. — ²⁾ Vö. NyK. 16 : 247. —

³⁾ Vö. NyK. 16 : 256.

pogat) MNy. 1 : 331 *babirkás* cimszó alatt. | *matiszkol* (matat, babrál) MNy. 3 : 331. | *pikákol* (immel-ámmal tesz vlimit) 8 : 525. | *suprákol* (paskol, vö. *suprál*) T. | *tudakol* K. 119. | *vicskol* (nyikorog) T. | *virikol* (virraszt) 29 : 480. | *zubukol* (kézzel-lábbal lubicskol, vö. *zubog*, *zubogó* Székelyudvarhely). T. || *rőköl* (hangosan sir) T.

-kál, -kél: *czirókál* (simogat, vö. *cirógat*) 4 : 42. | *pirkál* (firkál) T. | *sétikál* K. 120. || *bilinkél* (billegve jár, vö. *billeg*, *bilen*; az *-n* = mozzanatos képző¹⁾) Ksz.

-d: *csibböd* (csiped) Ksz. | *ésszegöböd* (igy!) (összehány) 20 : 567. | *teccédni* (tetszeni) T. | *tipod* (tapos) 26 : 44, *bétipod* K. 7.

-z: *csalámboz* (csavarog, vö. *csalambokol* = himez-hámoz) T. | *gyököntöz* (fejével bólintgat szunyokálva, vö. *gyökint*, *gyökönt*) T. | *kiátoz* (kiáltoz) K. 458. | *siratoz* (siratgat: »Kezem fejemre kapcsolom, Magarnot úgy siratozom.« K. 84, »Siratozza magát a szégeny rab asszon.« K. 9.)

-doz, -dész, -döz (részben ikes alakokkal): *gabbadoz* (görbén jár, vö. *gebedézik* T.) 5 : 231. | *hulladozik* K. 121. | *jáczodozik* K. 126, *jádzodoz* K. 17. | *pisladoz* (pislog) T. | *rippadoz* (ujjong, sikong, vö. *rippogtat* 15 : 576) 8 : 473, Ksz. | *sorkadoz* (vallat) 18 : 526. || *esedézik* (hulladoz a földre pl. a hó) Ksz. | *vekkedéz* 8 : 472, *vekkedöz* K. 486 (visszafojtja lélekzetét, hogy a sirástól tartóztassa magát; nyugtalankodik). | *csörgedöz* K. 117. | *lengedözik* (»Látom füstjít, de csak elig, Hogy az égon lengedözik.«) K. 64. | *lövődöz* 11 : 37. | *rébédöz* (ijedez, vö. *rebeg*?) Ksz. — Világos *-d* képzőjű igéknek egyszerű *-z* gyakorítóképzős tovább-képzései: *bággadowzik* 17 : 330. | *dagadow* N. 7 : 348. | *szunnya-dowzik* K. 122. | *förödözik* 4 : 371, K. 458, 464, *fürödözik* T.

-ász, -ész: *hadarász* (hadonáz: »Hadarász a két kezivel«) K. 52. | *kandász* (tolvajló szándékkal keresgél: »Kijend Trézsi néni örökké a réthe kandász? Nem nyútam sémmihez Boriska, nem bizén!« Vö. *kandít*, *kandál*, *kandicsál* T.) 8 : 473. | *kotorász* (keresgél, vö. *kotor*) 23 : 44. || *sütkörész* (sütkérezik) T. | *sütkörész* (sütéssel foglalatoskodik) T.

-s: *mégfutos* (párosodik a szarvasmarha) 15 : 427. | *tapos* (»Ne taposs mind a marha, A más embör lábára.«) K. 74.

¹⁾ Vö. NyK. 17 : 47.

-kos: *futkos* (»szép futkosó fíjam!« K. 8, »letöszi futkosó küs fiát« K. 317).

-dos, dös: *csugdos* (sugdos) Ksz. | *elfogdos* (Ésszerontva elfogdostak Es ártatlan elraboltak.) K. 103. || *szökdös* K. 128, *szökdösik* 4:285.

-g: *bagyog* (gagyog) MNy. 1:332. | *bebög* (*bebögő* = hebegő) 18:479. | *bedereg* (hányódik-vetődik, vö. *bóborog*) 6:324. | *bérég, bérge* (párosodik a juh) 8:472. | *bojog* (bolyong) K. 473 | *botog* (dologtalanul jár elé hátra, vö. *botáz* = tévelyeg, botorkál T) Ksz. | *biüllög* (billeg) T. | *csekerög* (nyekereg) Ksz. *nyiszorog* cimszó alatt. | *débög* (dübög, dübörög) Ksz. | *döcsög* (döcög) 6:272. | *dunnog* (»Hess légy ne dunnogj«.) K. 112, *dunyyog* (méltatlankodik) K. 484. | *fancsalog* (tekereg) Ksz. | *fincög* (henceg) 4:81. | *fityög* K. 330. | *horcog* (horkol) K. 30. | *hörcög* (hörögve lélekzik) T. | *höngörög* (hengeredik) N. 7:526. | *hutyorog* (roskadozik: »A tásad is jobban forog, Ha az inad nem hutyorog.« Vö. *meghuttyad* = megcsappan) K. 333. | *kikog* (tikkadoz) 6:272. | *kuporog* 29:287. | *kuttag* (lopódzik: »E [a] bocskorik csak úgy suttog, De e [a] léán még sem kuttog.) K. 96. | *lötyög* (lög) K. 330. | *nyiszorog* (nyekereg) Ksz. | *pislog* K. 76. | *pisojog* (mosolyog) 3:554. | *pölyörög* (csepereg, sirdogál) K. 55. | *prünnyyög* (sir) 23:44. | *pusmog* (u, a.) 23:44. | *pustog* (sugdos) K. 461. | *sajog* (fénylik, ragyog: »Hajh kőszalon főter mött Sajgó liliomszál«, Vö. NySz.) K. 117. | *sunnyog* (sompolyog) T. | *suttag* (»E [a] bocskorik csak úgy suttog«.) K. 96. | *szomlyorog* (sirdogál, szomorkodik) 5:180. | *elszotyog* (vö. *szotyan*) 18:526. | *tácsog* (ácsorog) 18:526. | *eltekerög* (elbóborog) 4:176. | *tepsög* (tapiskál: »A legénnek nincsen esze, Mett a sárba tepsög este.« Vö. *tepsen*) K. 80. | *tikog* (tikkadozik) T. | *töngörög* (hön-görög) Ksz. | *virrog* (perlekedik) K. 452. || *áncsorog* (< *áll-csorog¹) 21:520.

-ng: *ajong* (vonaködik, kétkedik, vö. *ájong* NySz) 17:266. | *terjeng* (harapózik: »a láblógatás nyávájája úgy terjeng, mind az erdőn a harasz.«) 4:227 | *vessöng* (verseng, vessöngő saláta = korán termő vad saláta) T, *versöngöl* (*versöngölő* = verselő) 4:371. | *záng* (peng tompa hangon, vö. *csángat*) T.

¹ Vö. *-szorog*, *-corog*, *-csorog* képző, NyK. 16:268.

-log, -leg, -lög: *buslag* [igy!] (busulgat, < *busulog) 23 : 43. | *sandalog* (sunnyogva bandukol) 8 : 472, Ksz. | *zsibolyog* (zsibog) T. || *gédeleg* (tengődik) 26 : 44. | *gyöntölög* (tépelődik, vör. *gyöntölödik*) Ksz. | *témöjög* (tévelyegeg, vör. *támolyog*) T.

-gat, -get: *állogat* (állítgat) 5 : 125, 34 : 103. | *borongat* (boronálga) K. 347. | *kifaggat* (kifakaszt, p. o. hólyagot) 34 : 105. | *lefalángat* (lehord) 5 : 231. | *fontorgat* (elméjében forgat) 7 : 186. | *konkorgat* (fintorgat vör. *konkorodik*) Ksz. | *kurágat* (gondozgat) E. 7 : 85. | *nyakángat* (vállát vonogatja, vör. *nyakint, nyakingat* = bólint) T. | *orrongat* (haragot mutat, vör. *orront* NyK. 17 : 55) Ksz. | *ótogat* (oltogat) K. 34 | *péstálgett* (példálózva sérteget, vör. *péstálódik, pestelődzik*) Ksz. | *rakogat* N. 7 : 67. | *takargat* 7 : 384. | *tátogat* (vör. *tátogató* = oroszlánszáj T) 18 : 526. | *tokolgat* (toldoz-foldoz) 8 : 472. | *tuszögat* (tuszolbat — tudakol, vör. *tuszol* = megszól T) K. 27. || *béeröget* (lassankint beeresztget) K. 463. | *férészget* 7 : 384. | *gyüütöget* K. 89. | *kötöget* (kelteget) K. 456. | *meröget* (»merögeti a szömit« vör. *mereszt*) K. 484. | *nözéget* T, *nözöget* K. 475. | *pestölgat* (példálózgat vör. *péstálgett*) 5 : 231. | *rengetget* (ringat) 7 : 384. | *serkentget* K. 122. | *tekertget* (csavargat) K. 94. | *terönget* K. 449, *térönget* K. 451, *megtéringenget* (tréfás a. m. elpáhol) 3 : 553. | *megtincsölget* (apródonkint meghizlalgat) T. | *veröget* K. 455. | *vezetget* K. 30. || Névszótóból: *babosgat* (cirögat) 17 : 135. | *kohéngat* (*kohén*-szóval csúfolják, ha valakit szeméremesítő működésen kapnak, vör. *kohé* NySz.) Ksz. | *szépöget* (meghizlal pl. sertést) Ksz. | *indulatszóból*: *cugat* (lovakat biztatják így: *có v. cíú nye!*) K. 94. | *ungat* (ümmögtet) Ksz. | *megherget* (megbosszant) K. 97. || Homályos alapszavak: *bugat* (*ugorka-bugató* dudvafaj) T. | *kótogat* (kalapál, kopogtat) 18 : 480 | *rozongat* (sérteget) 22 : 335.

-logat, -léget, -löget: *ilogatik* 15 : 239, 26 : 44, *ilogat* K. 90 (ivogat). | *ellegetik* 15 : 239, *élléget* 21 : 331, *ölliöget* Ksz (eveget). | *télléget*, *tölliöget* (teddegél) 21 : 331. | *vélléget*, *völliöget* (veddegél) 21 : 331. | *villeget* 21 : 331, *villöget* Ksz (viddegél).

c) Kezdő igék.

-odik, -édik, -ödik: *elbandalodik* (elbódul, vör. *bandalog* = bódorog T.) 29 : 432. | *csámporodik* (*csámporodott* = megrészegedett)

9 : 235. | *kámporodik, kánforodik* (megromlik) 9 : 236 (éled) 18 : 480. | *mosojodik, szomorodik* (»Ha szereti mosojoggyék, Ha nem szereti szomoroggyék.«) K. 110, *megmosojodik* (»Hiába nem jártunk, Met megmosojodék, A mű gazzasszonyunk.«) 17 : 332. | *vakarodik* (elhordja magát) K. 80. || *éméncserédik* (elkeseredik, vö. *ménccsérég, ménccsérül*) T, *kiméncserédik* (kiméncserédétt szemü—kidüllelt szemü) 29 : 432. | *pöndörödik* (pendűl, kerekedik : »micsa jó kedvem pöndörödött«) E. 7 : 84. | *rőkönyödik* (megszeppen) 8 : 473, (romlásnak indül) T. | *megtémöjödik* (megtébolyodik, vö. *témöjög*) 15 : 575. | *töngörödik* (hengeredik, vö. *töngörög*) T. | *megzsibörödik* (megzsibbad) T.

-amodik, -emödik: *elkaszamodik* (elferdűl : »A csidmám úgy elkaszamodott, hogy!«) *elkótyagosodik* : »Istán bácsom egészen elkaszamodott.«) 5 : 231. || *megfülemödik* (megfüremödik, megelevenedik) 5 : 231.

-ad, -ed: *kiguvad* (kitordúl, kidülled vö. *guvaszt*) 36 : 336. | *meghuttyad* (megcsappan, vö. *hutyorodik, hutyorog*) T. | *ingad* (»Ne ingadgyon az inad.«) K. 333. | *lekajlad* (lekonnyúl) Ksz. | *elkanyavad* (*elkanyadt*=betegség miatt elerőtlenedett) Ksz. | *megnyuvad* (megfullad, vö. *nyuvaszt*) 4 : 480. | *puffad* (mérgelődik magában) T. | *bésuvad* (bécsúszik) T, *megsuvad* (tréfásan a. m. megszül 18 : 525, székelyudvarhelyi diáknélven : megbukik). | *tippad* (*tippadt föld*=eső után hirtelen keménnyé száradt föld) 15 : 576. | *bétojpad* (behorpad, vö. *tojpit*) T. | *virjad* (virrad) K. 17. || *éred* (éredés=gyuladás) Ksz. | *megöbred* K. 442. | *elreked* (»Hozzunk hamar egyet neked, Mig az űdő el nem reked.«) K. 87. | *megtesped* (szétnyomul) T. | *tőked* (elmélyed) 18 : 526, *belétőked* (belebolondul, megkedvel) 26 : 429.

-dúl, -dűl: *meggajdul* (elkábúl, berug) 26 : 44, *megkajdúl* (u. a.) 5 : 231. | *nekimordúl* (ráförméd) 4 : 81. | *szordul* (sietve indul, vö. *szorditt*=sürget) T. | *rëa virdul* (kedvet kap valami-hez) 22 : 336. || *főgördül* (rá förméd : »A két nagy gazda főgörbüle a papra, hogy ha meg nem esköti, kinyere nékül marad.«) K. 477. | *zséndül* (érni kezd) T.

-la1, -le1: *szólalik* (»Kádár Kata is szólalik«. K. 6, »A menyei harang húzatlan szólalék.« K. 125.) *bészálal* (»Onnét bészálalt a tóba.«) K. 6.

d) Műveltető igék.

-t: *elalot* (elaltat: »Isten ō szent Felsége Ádámot elalotá.« Vö. *elalut* NySz.) E. 19:317. | *ászt* (áz-t=áztat »kendert ásztaní«) T. | *éjt* (étet, megmérgez) 18:479. | *megesköt* (»nem akarta megeskötni«) K. 477. | *holt, megholt* (elolt: »holtsd meg a szenet« vö. *hôccén* holt szén=elaludt parázs) MNy. 3:330. | *kajt* (keres, kutat: »kajcs nekém egy néhány vesszőt. Még nem kajtottál?«) 7:324. | *megszént* 8:473, *megszent* MNy. 3:331, (megsejdít, megneszel, vö. *mëgszëmt* T.)

-an, -en (mozz.) + -t: *fellobbant* (hevíti a vizet, mig fölforran) MNy. 3:329. | *pukkant* (*pukkantó fa*=csuda fa) T. || *cseppent* K. 97. | *rittentyent* (pattant az ostorral, tréfásan: földhöz csap) 4:81.

-at, -et: *kifogyat* (megfoszt: »rablótolvai, megcsufoltál engemet, kifogyattál minden életemből.«) N. 7:526. | *megfojat* (szarvasmarhát közösít: »Egy tehen ma fojassa meg magát.«) K. 471. | *mulat* (Én is csak kimönék búzavirág szödni, — magamot mulatni.) K. 124, »Dorkó magát jól mulatja.« K. 53.) | *tojat* (kényeztet) T. | *megszorgat* (megsürget) 29:432. | *zángat* (kongat, vö. *záng*) T. | *ziúgat* (rebesget) T. || *rittyleget* (ostorral pattogtat) 5:568. | *megüütet* (közösít: »a teheny ma üzesse meg magát.«) K. 471. — Homályos alapszavak: *agrat* (megabrakol) MNy. 1:139. | *ésszekatat* (nagy nehezen összeszed, vö. *kajt*) 2:88. | *matat* (motoz, kotorász) 4:144, 23:44. | *sollat* 18:526, *sorlat* 22:335 (vallat). || *fitet* (szimatol vö. NyK. 24:419) 18:479.

denom. 1 + causat. -at, -et:¹⁾ *koslat* (lót-fut) T. | *nyislat* (jő-megy) 27:526, *nyiüslet* 6:272, 30:444. | *pöslet* (untalan jön-megy) T, *pöszlet* (*pöszlető=táncgyűlés*) T. | *dékret, dökret*²⁾ (dörömböl, zakatol) K. 484, Ksz.

-tat, -tet: *felduntat* (fölgátol, fölrekeszt, vö. *feldun*) T. | *firlat* (kutat) 6:324, 23:43. | *fő'fostat* (fölfreccsen: »a héjiról úgy fő'fostatott a viz, mind egy szivárván.«) K. 446. | *futtat* (»Hét száz kompánia mind futtatta lovát, még sem érhette bé tojás hosszuságát.«) K. 89. | *meggombosztat* (gombot rakat ruhára) 7:384. | *jártat* (a) lovat jártat: »jártassátok még e [a] kabalát« 2:89; b) udvaroltat magának: »Ha nem szeretsz igazán, Ne jár-

¹⁾ Vö. TMNy. 454. 1. — ²⁾ Talán *l* — *r* változás, vö. NyK. 17:53.

tass magad után.« K. 64; c) *lejártat*=megőrültet: »Oda viszön a hátamon, Fölöntöm és lejártatom, A mónárja mégőröli.« K. 28.) | *elláttat* (ellátja dolgát: »Faluszéken elláttatá, Forint birságon mä-rásztá.«) 4:480. | *országoltat* (utaztat: »azokot [fiait] jó móddal kitanittassa, s osztán országoltassa, hogy maga után országának derék örökösököt hadhasson.«) K. 436. | *poszogtat* (*poszogtató*=paszúly) 9:236. | *rognyogtat* (ragyogtat) 4:478. | *rippogtat* (ujjog-tat, vö. *rippadoz*) 15:576. | *sajlóttat* (kinoz: »A gunyánktól még-fosztottak, Mezittelen sajlóttattak.« Vö. *sajlódik* T) K. 103. | *meg-sinórosztat* (— ruhát) 7:384. | *sugároltat* (sugall: »sugarával su-gároltatta [Isten] hogy: ,Te küs fiu, nehogy felköltsed óriás em-bert. . . .«) N. 7:525. | *kitanillat* (lásd: *országoltat*) K. 436. | *toj-lat* (tréfásan a. m. kényeztet) T. | *lëuntat* (lebeszél) T. | *mégzála-goltat* (— tilosban kapott szarvasmarhát) 4:235. | *zobogtat* (ráz, zörget) 6:272. || *cékrézhetet* (szállít, vö. *cékléz*, *cékléroz*=kószál, csavarog) 34:220. | *megbélöltet* (— ruhát) 7:384. | *ésszeesküttet* (»az apja hivat papot, hohért, újra ésszeeskütti őköt.«) K. 460. | *mégetet* (megmérgez) MNy. 3:331. | *füttyögötet* (füttyel hivogat: »füttyögvette vala nyájait egyenkint, hogy bocsássa ki.«) N. 7:527. | *helyhezhetet* (»ezen első embert a legboldogabb hellyre azaz a Földi Paradicsomba helyheziteté.«) E. 19:317. | *lepcsegtet* (*lepcseglető*=penető) MNy. 3:331. | *pityögötet* (kényeztet) Ksz. | *megszökötet* (meg-táncoltat) T. | Névszói alapból: *fartat* (»kifelé fartatok« vö. *farol*) 17:332.

-ít: A képző általános alakja vagy a rövid magánhangzós -it, vagy pedig kettős mássalhangzóval -itt: *elájít* (ájulásba ejt) 17:131, | *alit*¹⁾ (vél, sejt) 23:43. | *csombojít* (csomagol) 30:444. | *kajdit* (kábit, vö. *kajdul*) 7:324 | *sirit* (sodor szivarkát, laskát, vö. *sirül*) 23:44. || *alitt* (l. *alét*, *alit*) K. 93, Ksz. | *gyavitt* (gyó-gyít, vö. *gyavúl*) K. 81. | *hevitt*, *béhevitt* (füt) T. | *szorditt* (sürget, vö. *szordul*) T. — A képző eredetibb formájával: *alét*¹⁾ (vél, sejt) 17:86. | *állét* (állít) 35:46. | *segéjtett* [segített] Bágy, *segétt* (segít) K. 467, 11:40.

-aszt. -eszt: *fédúraszt* (felfúj, vö. *feldurálja magát*) 34:104. | *fonnyaszt* (hervaszt) K. 116. | *duvaszt* (»a fejérnépeköt mind haza duvasztották« vö. *duvad*) 4:33. | *éhérvaszt* (elhervaszt) K. 75. | *mëkkölyvaszt* (megkoppaszt baromfit) 34:105. | *nyuvaszt* (meg-

¹⁾ A *vol-* (van) ige műveltető formája, vö. NyK, 24:5,

fojt, vö. *nyuvad*) 8 : 473. | *tojpaszt* (horpaszt, vö. *tojpad*) T. || *fő-füttyeszt* (fölfüggeszt vö. *fityeg*, *fütyög*) T. | *megjeszt* (megijeszt) K. 480. | *mégrekeszt* (megakadályoz valamiben: »Szülőimet még-rekeszté, Halálomra nem ereszté.«) K. 108. | *elsieszt* (elsüjeszt) 27 : 477. | *veszeszt* (elpusztít: »Kádár Katát most veszesztik« K. 6, »A sok népet elveszeszsze« K. 101). — A képző zártabb hangzóval csak ritkán, pl. *váloszt* 9 : 39.

-1 :¹⁾ *êdöngöl* (jól elver) 6 : 516. | *dögönyöl*, *dörököl* (legyömöszöl, lefojt) 8 : 472. | *ledilirüsszöl* (lesúrol, lekapar p. o. trágyát a hidlásról) 15 : 575. | *kiszlez* (késztet) 15 : 575. | *suvál* (zöld diót héjából kibont, vö. *suvad*, *suvaszt*) Ksz.

e) Visszaható igék.

-ódik, -ődik: *ágázódik* (neki fekszik vilmely munkának) MNy. 1 : 139. | *bucsálódik* (büslakodik) 18 : 141. | *bucsuzódik* (bücsuzik) T. | *duzmálódik* (duzzog, vö. *duzmál* NyK. 17 : 51) Ksz. | *fázódik* K. 42. | *forgódik* (»égy darabég jól is forgóttak, de éccző' csak félbe hatták a kolégyomot.«) K. 436. | *fosztozódik* (fogadkozik: »Ugy fosztozódott, hogy többet nem iszik, s tennap is ojan részög vôt, mind a disznyó.«) 18 : 480. | *guzslódik* (kinlódik, vö. *guzsol*=kinoz) 8 : 472. | *horgászódik* (tudakozódik) Ksz. | *kábálódik* (kiabálódik, kiabál) T. | *összekalátyolódik* (összeöklelőzik szarvasmarha) 8 : 525. | *kocolódik* (civakodik, küszködik) 22 : 335, 29 : 432. | *morgolódik* (zsémbel) 7 : 378, K. 484. | *nyábálódik* (bajlódik, helytelenkedik) 8 : 471, 4 : 427. | *péstálódik* (példálózva sérteget vö. *péstálgat*) Ksz. | *rityálódik* (viccel, évődik) 26 : 44. | *sullódik* (surlódik) K. 476. | *szokotálódik* (alkudozik, fontolgat, vö. *szokotál* = vizsgálhat, szerez) T. | *vigyálódik* (veszedekid) 26 : 44, *vityálódik* (vitálódik, zsörtölődik) T. | *vikotálódik* (vi-kotál-ódik,²⁾ veszekedik: »Eriggy, csak vigy, ne sokat vikotálogggy « K. 464, »Velem ne is vikotálogggy, me' hidd meg, hogy ma porul jársz.« K. 484). | *bézáródik* (bezárkozik: »Cséndes szállásom elhattam, Sribótomba bézáróttam.«) K.

¹⁾ E pont alatt fölsorolt igék a *kiszlez* kivételével nem világos műveltető képzések, lehetnek gyakorító -l képzősek is. — ²⁾ -kolál gyakorító deverbalis igeképző (járkotál) vö. NyK. 17 : 64.

106. || *bibelödik* (pepecsel, bajlódik) 6 : 324. | *döglödik* (lustálkodik) 18 : 141. | *esdödik* (esedezi: »a gunyájáér esdődő szép tündér leány«) K. 458. | *étölödik* (mindenivel veszekedik) 15 : 575. | *fejelödik* (gyermek az apján fejjel, kézzel, lábbal tépelődik) 8 : 471. | *gyöntölödik* (töpreng, vör. *gyöntölög*) Ksz. | *nyiigölödik* (bajlódik) 4 : 81, | *renyödik* (töpreng: »nem jött ágom a szemökre, renyöttek, hogy vajon mi lössz a dologbó'.«) K. 487. | *sütkölödik* (sütötget) 35 : 341. | *szöszpötölödik* (kászolódik, vör. *szöszpölöl*=szeleskedik) 29 : 432. | *tincselödik* (sanyarán dolgozik) Ksz. | *megüütödik* (megvénül) T. | *vergelödik* (vergődik) T.

-ödik: *elköpörödik* (összezsugorodik: »é vót köpörödve a vénség mián, mind egy szalonnabőr.« Vör. *köpöreg* összeasszott T; *ésszeköpött* a csizma, ha átvizülés után megszáradt, 5 : 180) K. 463.

-ozik, -ézik: *fogontozik* K, 336, 441. | *kodozik* Ksz, *kodohozik* 5 : 231, 18 : 480 (szenved, elerőtlenedik éhség miatt). | *nyujtozik* (»A hol a bérösök virjadrig alusznak, Csak napot számlálnak, a tűzhejt nyujtoznak.«) K. 30. || *kiterítézik* (kifekszik a napra.) T.

-ódzik, -ődzik: *dobolódzik* (verekedik) 34 : 104. | *péstálódzik* T, *péstelődzik* Ksz (példálózva sérteget, vör. *péstálgat*) | *vagdalódzik* (vagdalkozik) K. 442. | Rövid o-val: *tartodzik* (tartózkodik: »Hol vagy gyilkos, hol tartodzol?«) K. 105.

-kodik, -kédik, -ködik: *ádábézkodik* (föhászkodik, jajveszékel) 18 : 479. | *ámészkodik* (bámul, *bámészkodik* × *ámul*¹?) MNy. 1 : 92. | *ápészkodik* (nyúlánkozik, *ágaskodik* × *tápészskodik*²?) MNy. 1 : 93. | *áporokodik* (ingerkedik, vör. *áporodik*) T Ksz. | *bánkodik* (búsul) 17 : 328, N. 7 : 310. | *bávászkodik* (bámészkodik: »ő, ki még soha rákot nem látott vót, rea bávászkodik.«) K. 481. | *biralkodik* (bir) Ksz. | *csúfolkodik* (gúnyol) 18 : 141. | *hádászkodik* (házsártoskodik, vör. *hadáz*=hadonáz T) 8 : 472. | *ippaszkodik* (iparkodik: »No kis legény ippaszkoggy, küs léához ragasz-koggy.«) K. 334. | *iszánkodik* (jégen csuszkál) T. | *kiosonkodik* (kisurran) N. 7 : 526. | *ragaszkodik* (»No kis legény ippaszkoggy, Küs léához ragaszkoggy.«) K. 334. | *riaszkodik* (neki támad: »Czo tovább, farkasok, kutyák megögyenek, neki riaszkodik a lónak.«) K. 447. | *sajná'kodik* K. 94. | *sikánkodik* (jégen csuszkál) T. | *ésszetanakodik* (összebeszél) K. 314. | *vityálkodik* (kötekedik,

¹) Lásd MNy. 1 : 92. — ²) Lásd MNy. 1 : 93.

vö. *vityálódik, vitálódik*) T. || *csipeszkédik* (kapaszkodik) 9 : 39, *csippeszködik* K. 440. | *eszenkedik* (kezd magához térti, eszmél) 8 : 471. | *kereskédik* (kutat, keresgél, vö. *kereskodés*=követelni való, keresni való K. 479) 15 : 427. | *renyekédik* (örvend más kárán) 8 : 473, *renyeködik* (jajveszékel 18 : 526, töpreng Ksz, vö. *renyődik*). | *bővö'ködik* (bővelkedik) K. 120. | *kereködik* (keletkezik : »Irigyeim kerekíttek.« K. 81, jut, kerül : ,estére kereködnek'=este lett. K. 468). | *pölleködik* (perlekedik) K. 452. | *éeszörnyűködik* (elszörnyűlködik) E. 7 : 85. | *töreködik* (igyekszik : »Mindörökké töreködött, hogy tartsa őköt [családját].«) K. 465. — Homályos alapszavak : *vaszalkodik* 6 : 324, *vaszarkodik* T (erölködik). | *pestérkédik* 5 : 231, *pöstörködik* 6 : 324 (berzenkedik).

-kődik : *leskődik* (leskel : »De a legén mind a kutya, Ugy leskődik az ablakba.«) K. 21.

-ánd(ik), -and(ik) : *lesikolándik* (lesiklik : »lesikolándnak az éveg kősziklán.«) K. 444. || *ikrandik* (irtózik, undorodik, vö. *okrándik*) T.

-kozik, -kézik, -közik : *fogatkozik* (fogadkozik : »a horokáj [harkály] fogatkozni kezdik, hogy ő nem mönyön oda többet, hogy a más lábat is êtörjék.«) K. 464. | *iratkozik* (»De a babám csintalan, katonának iratkoztam.«) N. 7 : 162. | *tanakozik* (tanakodik : »Kimönyön a faragó, tanakozni kez'nek együtt. Asz'talá'ja az egyik, hogy ...«) K. 467. | *vagdalkozik* (»égy kard fölötté úgy vagdalkozik mindenfelé, hogy még csak a légy sem szálhatott réa.«) K. 442. || *éfelejkézik* (elfelejtkezik) 5 : 521.

-úl, -űl : *elbágyúl* (elbágyad) T. | *méggyavúl* (meggyógyúl : »Jaj ha még nem gyavúna, Életöm is êmûna.«) K. 42, »Beteg szégén s ojan beteg, Hogy tálám nem is gyavúl még.« K. 73, vö. *gyavult*). | *gyurul* (*gyurult*=torlódott) 8 : 525. | *lohul* (elmúlik, elfoly, vö. *lohad*) MNy. 6 : 339. | *megtörhul* (elmállik, elkorhad, vö. *torhadt*) 9 : 237. || *sirül* (hirtelen fordul: »Jövel kéncsém sirülj egyet« K. 96, »megsirül utánna, mind a sebös szél« K. 459, vö. *siril*). | *megterüül* (megterítődik : »az asztal magátó' megterü't«) K. 449. | *mëg-tömüül* (tele eszi magát) T. — Régebbi -ól alakkal : *tanól* K. 436, *kitano'ja* K. 477, *megtanojja* [igy!] 4 : 371, *mëg-tanójja* 15 : 576. || Kettős -ll ebben : *lefeküll* (lefekszik : »lefeküllék feküllős ágyamba« vö. *lefeküüt* NySz.) 7 : 427 Malomfalva.

f) Szenvedő ígéék.

A szenvedő ige használata itt-ott előfordul ugyan, de nagyon ritkán. Pl. *kellessék* (»Ne kellessék mënnünk, Éppen kirekednünk a nagy erős hidegre.«) 17 : 328, *köllessék* (»A' gagyiak sót is vetíttek vólt, hogy pénzön ne köllessék vásálniok.«) 15 : 569. | *kü'deték* (»Kapitány uram kü'deték, Kend leányát megkéreték.«) K. 127. | *tétetik* (»Min' két nemből álló ēfijuság vēnség, kiktő' két ēfjunak tétetik tisztössége.«) 9 : 37. — A szorványosan előforduló használatra nézve jellemző, amint Kriza megállapította (564. 1.), hogy csak olyankor élnek vele, mikor nem köznapi modorban, hanem ünnepélyesen, a közönséges használattól *eltérően* akarnak szólni. Ezért feleli a nagy leány idegen helyen a kinálásra: „nem kévántatik“ (K. 564) s ezért fordül elő a szenvedő alak lakodalmai stb. mondókákban, köszöntőkben.

Szivesebben élnek a szenvedő szerkezet helyett visszaható igével, amint nyelvjárásainkban általánosan szokásos. Pl. *nem adódott el* (nem adatott el: »az apám szegén vót, s mind eladogatta. Hanem asz' mongya: Tova látod-é aszt a nagy högyet? A még nem adódott el.«) K. 466. | *megcsúfolódik* (kigúnyoltatik: »az apjokhoz, a hô megcsufolódott vót, ecczö' se mönnek.«) K. 465. | *eligazodik* (elgazittatik vlmely ūgy: »ha jól belé nem jársz abb' a dologba, nem igazodik jól el.«) 26 : 429. | *meg fog mentődni* (megmentetik: »Kied akkor attól a rossz ágytól meg fog mentődni.«) K. 480. | *rántódik* (rántatik: »A bornyuhús rántódik.«) K. 472. | *elragadtatódik* (elragadtatik: »mahónap azon vöszöd eszre, hogy elragadtatódol [az ördögtől].«) K. 478. | *kisujkolódik* (kisujkoltatik: »az imáccscsággal nem sujkolódik ki a gúnya.«) E. 6 : 240. | *utasodik* (utasittatik: »Oda jöve fülemile küs madár, Utasodván, hogy ingömöt ott talál.«) K. 52. || *megszégyenül* (megszégyenittetik, megaláztatik: »Met Áron vesszején Nyilik egy szép virág, Ki által megnyilik A békárt menyország, Megszégyenül pokol S ördögi sokaság.«) 17 : 333. — Szenvedő értelmű a műveltető ige és visszaható névmással kifejezett cselekvés is. Pl. »Egy tehen ma *fojassa meg magát*« vagy ugyanott: »A teheny ma *üzesse meg magát*« (párosítassék) K. 471. — Az *irattatott, irattassék* alakoknak megfelelően találjuk az *irva van, irva volt, irva legyen* igeneves alakokat. Pl. »Azét szól ojan szomorán, *El van irva* az én rózsám.« (besoroztatott) K. 11. | »Monyök ide, mö-

nyök tova, *Még vagyok én kuruzsôva.*« (megkuruzsoltattam) K. 34. | »Az [a beszéd] édös körösfijam szömööm előtt *látva vót*, fülem hallattyára.« (észrevétetett) K. 478. | »... csiná'tasson égy ezüs' hidat, a két vége külömbnél külömb fával *bé lögyön ü'letve* « (ültettessék be) K. 469.

2. Névszóból képzett ígék.

-1: *felácsol* (fölépít: »Hidunk lábat lerontátok, Fel sem ácsolátok.) K. 130. | *leagyal* (a két oldalról már kicsépelt kévéket egymás mellé állítva lecsépeli egészen a kötésig.) T. | *bajol* (bajlózik vlkivel) T. | *botol* (bottal ver: »Mett mégöle a botolás, Nem ke' neköm a czugatás.) K. 94. | *böczél* (kényeztet, vö. *bëce*, *böce*) Ksz. | *megbücsüll* (megbecsül) K. 333. | *bütüll* (véget csinál botnak: »Hocscsem veled tánczolnék, Inkább tőkét bütülnék.) Vö. *bütüü*) K. 330. | *cirmol* (*cirmolás*=korholás, gyalázás, vö. *cirom* piszok, mocsok, *cirmol* mocskol, szid T) 4:176. | *kicsáklyál* (»De azétt az asszony addég s addég, hogy minden nap kicsáklyáta [kimódolta] a fiának az önni valót.) 4:228. | *csitol* (csendesít) 27:526. | *csöpüll* (ócsárol: »De ha kezemre kerű'nek, — Ingöm többet nem csöpü'nek.) Vö. *csöpiü*) K. 59. | *dajkál* (gondozgat) K. 43. | *déröl* v. *dérel* (delel) Ksz. | *durgál* (pokrócnak való gyapjut fon, vö. *durga*=egy orsó fonal) T. | *erdöl* (erdőre jár fáért: »A kinek jó hat ökre van, szánthat, vethet, boronálhat, erdőlhet a más segittsége né'kül is.) Vö. *erdölés* T) K. 487. | *fiókol* (*fiókolás*=kukoricza fattyuhajtásainak az elkapálása) 34:104. | *elgazol* 17:432, *legazol* (bepiszkol: »a tyúkok, pujkák min' legazóták vót«) K. 439. | *gomojál*, *gombojál* (fonalat gomójába teker) 26:430. | *gúzsol* (elcsigáz: »Van tehene, két tinója, Szégenkéköt csak gúzsôja. Hármat fogott egy járomba.) Vö. *gúzs*) K. 71. | *gyiröl* (gyérebben rak) T. | *havasol* (*havaslás*=havasra járás, vö. *erdöl*) T. | *hiröl* (piresztel) 15:569. | *meghitöl* (megeskét) T. | *hornyol* (*hornyoló*=hornyokat, bevágásokat készítő szerszám) T. | *hököl* (marhát vissza hátráltat) 9:236. | *mëghurol* (disznóbelet megtisztít) T. | *hiüvelykel* (fej) T. | *iszkitél* (ösztökél: »miféle gonosz lélök iszkítél, hogy úgy nem férsz a bőrödbe.) K. 484. | *kalányol* (kanalaz) MNy. 1:139 *ángáriára* cimszó alatt. | *kalongyál* (kalongyat rak: »Nözz ki rózsám réta,

ki kalongyál tova, Neköm úgy tecczenék, mintha Pista vóna.) K. 113. | *kócsol* (kulcsol : »Kezit fejire kócsôta, Sorsát ő ott úgy síratta.) K. 7, *békócslani* (békárni) 27 : 526. | *kólindál, kólindyál* (csatangol, karácsonkor énekelve házról-házra jár, vö. *colinda* oláh jövevényszó, karácsonyi énekes házalást jelent 38 : 473) T. | *lekosztol* (lever, vö. *koszt*=karó) T. | *kujakol* 15 : 239, *megkujakol* (megöklöz, vö. *kujak*) 4 : 322. | *meglábbal* (megbír : »úgy vigy, hogy a sebös mönételt én is meglábbalhassam.) K. 440. | *lajtol* (kövér ember nagy bajjal *kilajtol* a hegyre, kicammog. Vö. *lajt*=hordó, kád T) Ksz. | *mézel* (mézzel édesít) 8 : 144. | *mocskol* (rosszat mond vlkiről : »Mind csak mocskót, úgy hazudott, Hogy nagyobbat má nem tudott.) K. 70. | *nagyol* (*nagyolás*=pálinka főzésnél az első lé) T. | *nyáral* (nyaral) 34 : 106. | *megokol* (kezeskedik) Ksz. | *órol* (haragszik) 18 : 525. | *országol* (*országoltat*=utaztat) K. 436. | *pálántál* (ültet) K. 95. | *megpockol* (megékel, vö. *pocok, pecek*) 26 : 44. | *poszátol* (elszór, elpusztít, vö. *poszát*=bél, *poszáta, poszató*=gyenge, vézna T) 18 : 526, Ksz. | *rigmusol* (verset mond) 34 : 106. | *sántál* (sántít) T. | *felszilatol* (felszeletel. vö. *szilat*=szelet T) MNy. 3 : 329. | *elszinél* (eltussol) T, *kiszinöl* (igaztalan úton kifoszt, vö. NySz) 4 : 227. | *szodél* (mohóskodik, vö. *szodé*=mohó) T. | *letácsol* (letorkol, az oláh *tace* [hallgass] szóból, mely a magyarban indulatszónak tekinthető) 4 : 81. | *föltarisnyál* K. 437. | *tisztál* (megmosott ruhát tiszta vízben leöblöget) T. | *törécsöl* (trécsel, vö. *trics-tracs*) T. | *ural* (urának ismer : »Azét mer én székőj vagyok, Mindön embört nem uralok.) K. 33. | *urusol* (orvosol) 4 : 176, K. 329. | *üszküipiill* (ösztökél, kerít, vö. *üszküipiili*=olyan ember, ki minden lében kanál) T. | *vadol* (utána jár, hajhász : »Ezt a leányt nem igen vadolják a legények.) Ksz, »Ez a lějány se vadôja a táncot.« 22 : 336)² | *bévakol* (befalaz : »A hetedik pinczébe egy vaklikba bé van a vakolva.« Vö. *vaklik, vakablak*) K. 438 | *világol* (*világlo*=senyő forgácsból való gyertya) T. | *zuhatol, zuvatol* (pletykáz) T, *ézuvatol* (megszól) 4 : 33, *zuvol* (pletykál) T. | *zsöréböl* (sokat beszél, vö. *zsöréb*=fonal tincs) T. — Homályos alapszavak : *bonyál, pónyál* (kerten esett rést gyöngén befon) Ksz. | *fölpástol* (fölkoncol, vö. *föl-bástol*

¹⁾ A *füssküipü, szüssküipü, üssküipü* stb. rokonalakok a közköpü változatai, vö. MNy. 3 : 406. — ²⁾ A „gyüllöl” jelentés itt (22 : 336) valószínűen téves értelmezés.

17 : 38) 17 : 90. | *pepeczöl* (tataroz) 8 : 473, *pepöcsöl* (pepecsel, vö. *pépëcsés* NySz, *pepecs* T.) Ksz. | *salaférol* (jön-megy, vö. *salápol* ua.) T. | Kétséges képzésű: *silápol* (csillámlik, benne van a „csill”- ilető eredetibb alakja l. 9 : 263; vö. *siláp* gyengén pislogó tűz, lehet azonban elvonás is a fönti igéből.) Ksz. | Oláh eredetünek tetszik: *ëssze-szénétál* (összeházasít) T.

-1-ik: *fémlik* (ragyog: »A viloját akkô szödik, Mikô röggel harmat fémlík.) K. 120. | *könyöklik* (»Ablakba könyöklék gyönge rác mönyecske.«) K. 14. | *poszátlík* (szétszóródik, vö. *poszátol*) T. | *megvérlik* (megromlik a vére) T.

-1l: *gyöngéll* (gyöngének tart: »még erősen gyöngéllöm aszt az éfiut«) 3 : 554. | *kedvell* K. 125, *megkedvell* E. 19 : 317. | *rétell* (Réttelő helynév, vö. *erdőlő út, havaslás*) 9 : 240. | *szögáll* (szolgál) 7 : 377. | Hangváltozással (*dl > ll*): *mégbeszéll* (»Mindönt tisztán mégbeszélle.«) 4 : 480.

-1l-ik: *bütiüllik* (sarkallik p. o. ház, vö. *bütil*) T. | *langallik* (láncra lobban: »Hajtsad, hajtsad mindaddig, Mig a szoknya langallik.«) K. 329. | Hangváltozással (*rl > ll*): *cséméllik* (csemérlik) T.

-z: *felájjaz* (alátámaszt, vö. *aj=rovás, rovátka* l. 17 : 10) 29 : 432. | *mégaranypiliüz* (aranyfüsttel bevon, vö. *aranypülius* T) K. 111. | *bokrétáz* (»a legént nem bokrétázom«) K. 43. | *böggyez, bëgykövez* (pitykövez) T. | *csákjáz* (korcsolyázik: »mind egy jó csákjas fickó, úgy lecsákjázott a tetőrő.« Vö. *csákja*) K. 444. | *csöögöz* (bogba köt, vö. *csög*) T. | *cziréz* (térit) 15 : 239, *ciréz* (legyez: »Nó ez a ló ugyan ciréz.« Vö. *cire=rúd* T) 22 : 336. | *dandároz* (dáridóz, vö. *dandár=sokaság* T) Ksz. | *disznóz* (*disznózom atta* tréfás káromkodás) 4 : 32. | *méggomboz* (*méggombosztat=gombokkal ellát*) 7 : 384. | *méghájaz* (hájjal beken: »Hájazd még az ajtó sorkát.«) K. 13. | *halmoz* (halomba rak: »Piros vöröm halmozzátok, Pétör halmanak irjátok.«) K. 106. | *béhámoz* (befog: »Béhámozá vidám lovát.«) 4 : 480. | *fö'kabaláz* (az ekét fölhelyezi az ekekabalára) K. 455. | *megkendőz* (megtörül: »megkendősztem aran' kendőcskévē« vö. *kendőzö kendő=törülköző* 4 : 427) 7 : 427. | *këntérfalaz* (himez-hámoz) T. | *kerékfaloz* (*kerék-falozó pad*, vö. *kerékfal=keréktalp*) 14 : 288. | *kótyáz* (kótya játékok játszik) Ksz, *elkótyáz* (elkótyavetyél) 26 : 429. | *megkönyvez* (megsírat) K. 107. | *kötöröz* (sajtol, vö. *kötör=borsajtó*) T. | *láb-beliz* (lábbelit használ: »e[a]bőrből három _esztendeig tizénhárman

lábbeliztünk«) 2 : 89. | *béléczéz* (léczeket szegez rá) 2 : 89. | *málész* (piszkál: »málézza a fogát«) 8 : 473. | *nyaklevéz* (nyakon ver, vö. *nyakleves*) 34 : 106. | *fölnyakruház* (nyakon csap) T. | *bényomoz* (»Porka havak hulladoznak, Nyúlak, rókák jáczodoznak. Bénymozók a faluba, Sándor Ferencz udvarára.«) K. 121. | *ónaz* (ól-mot önt) 9 : 236. | *kipákliz* (kiforgat, vö. *pakli*) T. | *pántikáz* (fölszallagoz: »De pártáját felvá'totta Czifrán pántikázott kontya.«) 7 : 95. | *pénzez* (pénből játszik) T. | *pocskondiáz* (gyaláz: »hogy pocskondiázza, hogy bőcsmé'li uccza szöríbe«) K. 483. | *szodéz* (mohóskodik, vö. *szodé*, *szodél*) T. | *szöröz* 3 : 512 (ráadással meg-tetéz: »mihent pénzre töszök szört, még a kámátytyává es szörzöm.«) 4 : 322. | *tataroz* (igazgat, egyenget, vö. *tatar*=toldott-fol-dott T) 18 : 526, *megtataroz* (tréfás a. m. elver) T. — Homályos alapszavak: *árciáz* (faggat) 34 : 220. | *bosonyáz* (oda kószál) 4 : 42. | *csalámbóz* (kószál, vö. *csalambokol*=himez-hámoz T) Ksz. | *fudáz* (*fudáza*=szeleskedő, vö. T) Ksz. | *görömbéz* (nehezen jár) 5 : 231. | *hadéz* (lármáz) T. | *ladéz* (verseng, pöröl, vö. *ladáz*) 8 : 473. || Eredetibb teljesebb alakban él ma is a ‚helyez‘: *hejhészte* [helyezte] Bágy, *helyhezlet* E. 19 : 317, *éhejhöztette* K. 448.

-z-ik: *áravázik* (cicét játszik) MNy. 1 : 93. | *bálozik* (köny-nyelmüen él: »A fődes úr csak bálozik, Hónapról nem gondóko-zik.«) K. 87. | *bébogározik* (bevetődik: »a bornya békogározott vót a pap udvarára.«) K. 482. | *hátározik* (határos vlmivel: »Bo-gárfalva bogározik, Ördögökkel hátározik.«) K. 90. | *elbücsözik* (el-bucsuzódik) K. 471. | *csillagzik* (csillagoktól fénylik: »sűrűn csil-lagzik az ég« vö. NySz) K. 63. | *meghalálozik* (»Meghalálozik mind a két öreg écczö're.«) K. 465. | *kukóz[-ik?]* (kukóval¹ játszik) 34 : 105. | *pálinkázik* (pálinkát iszik: »A mútt héton a Szön' Kiráji bocsún láttam, egy sátorba pálinkázott.«) 4 : 228. | *parézik* (legel, vö. *paré*=legelő, füves térség T) 8 : 473. | *pezdézik* (pattog-zik, vö. *pezde-fa* - ág-bog fa) 4 : 378. | *putykázik* (labdáz, vö. *putyka*=labda) 34 : 106. — Homályos alapszóval: *burozik* (lom-bosodik, vö. *bur-fa*, *bura-fa*=fenyű-féle, *burtos*, *buros*=terebé-lyes) T. | *csiringáz[-ik?]* (hintázódik) 34 : 104.

-dz-ik (-zz-ik): *békormödzik* (vékony réteggel befagy: »Mi-hent a Küköllő jól békormödzik, éviszöm a jégre.«) 4 : 371. |

¹⁾ Kukó=félgömb alakba gyúrt sár, a gyerekék földhöz csapják s nagyon szól. Vö. 34 : 105.

mëgmaladzik (megmalacozik) 35 : 45. | *kisarjadzik* (kihajt: »Ha elhervad újból kisarjadzik.« N. 7 : 30, »hordja a vizet a'ra a botra, amig kisarjazzik.«) K. 480, *megsarjudzik* (fölpállik: »megsarjudzott az ökröm lába« T.) | *szikrázzik* (»nem szikrázzik a vas«) K. 89. — Homályos alapszóval: *bëndérézzik* (bögyörész) T. | *högádzik* [hókádzik] (hóbiskol) T.

-ász, -ész: *kunász* (*kuna*-játékot játszik) T. | *magyarász* (mogyorót szed) T. | *mánász* (málnát szed) 3 : 513. || *levelész* (»Én vagyok annak kertéssze, Mikor tecczik levelészém.«) K. 34. | *pölhész* (pelét fogdos) Ksz. — Homályos alapszóval: *keckerász* (kaparász: »No ma nem kaszáltunk, csak keckerásztunk a bokrok között.«) 5 : 180. | *kurkász* (lever p. o. szilvát a fáról) 34 : 220. | *csürkész* (keresgél, vö. *csürke*)¹ Ksz.

-úl, -űl: *megházasul* (megházasodik) K. 484. | *megszonnyúl* (megszomjazik) K. 451. || *megehűl* (megéhezik) 18 : 141. | *megépűl* (meghízik, kihízik.) E. 7 : 85. | *megrészögűl* (megrészegedik) K. 88. | *megszégyenűl* (szégyenbe esik: »Ki által megnyilik A bázart menyország, Megszégyenül pokol S ördögi sokaság.«) 17 : 333. | *megvizűl* (megnedvesedik) T. | *vénűl* (zsémbelődik, aggodalmas-kodik: »hanem azétt te ne vénűjj szögám, met az én jó Máriám éngöm meg éccönös éccé se hagyott ê.«) 6 : 465.

-odik, -ödik, -ödik: *agyarodik* (dühösen neki támad, vö. *agyarkodik*) 21 : 329. | *bátrodik* K. 485, *megbátrodik* K. 481. | *gyálódik* [gyarlódik] (töprenkedik, vö. *gyarlódik* NySz) 8 : 471. | *meghozósodik* (teherbe esik) 18 : 525. | *elkacsosodott* (elurasodott, vö. *kacsos* u. o.) 26 : 43. | *felkankósodik* (felkunkorodik, vö. *kankós=horgas*) T. | *megkonászodik* (megszelidül, megjuhászodik) T. | *konyásodik* (eloregedik, elgyengűl, vö. *konya=lekonyuló* T) 18 : 480. | *élnyomorodik* (tönkre megy) 34 : 104. | *megpárosodik* (magnősül) N. 7 : 524. | *mégravaszodik* (álnok lesz) K. 24. | *neki savanyodik* (neki fanyalodik) 3 : 512. || *megernyesédik* (megsikosodik) Ksz. | *pilisznyödik* (penészedik, vö. *pilisznye*) T. | *belegödik* K. 467. | *frissödik* (selfrissül) 34 : 104. | *idegönödik* (elhüdegűl: »Mibe szüvem dicseködött, Attól elidegönödött.«) K. 98. | *megkeserödik* (el búslja magát: »Ugy meg vagyok keserödve, Mind a jó gúzs tekerödve.«) K. 329. | *részösödik* (részessül, kiveszi a

¹⁾ Jelentésátvitellel így érthető is volna, mert, akinek apró csirkéi vannak, az mindig keresgéli.

részét : »fâjon egyet no ! Köszönöm, mondom, otthonn má jô részesödtem.«) 11 : 37. | *setétödik* (utól éri az este : »Eccér égy nagy roppan erdőn setétödtem.«) 9 : 39. | *sömörödik* (összeaszik, vö. *sömör* NySz, *sémérkédik* 23 : 44) 18 : 526. — Homályos alapszóval : *condollodik* (rongyosodik, vö. *condollik* T, *condora*, *condorlik*, *condorodik* NySz) 34 : 104. | *konkorodik* (kunkorodik, vö. *konkorgat*) Ksz.

-ít : *megbúsit* 4 : 427. | *diszösít* (ékesít) K. 98. | *megpárosít* (megházasít) N. 7 : 524. | *sűrűvit* (sűrit) 7 : 324. || *aprítt* K. 65, 443. | *megbizonnyít* 4 : 373, K. 448, 453. | *éfijitt* (ifjít) K. 464. | *ígazitt* K. 94, 485. | *elmátkásitt* (eljegyez) K. 474. | *szaporít* 6 : 477, K. 45. | *útasít* K. 446. | *iüvezít* K. 105. | *mégvakitt* K. 78.

-kodik, -kédik, -ködik : *agyarkodik* (dühösen neki támad) 21 : 329. | *ákációskodik* (akadékoskodik, vö. *ákációs*¹=kötekedő T) 18 : 479. | *ánkuczászkodik* (bámészkodik, vö. *ánkuca*=bámészkodó u. o.) Ksz. | *belébojtorjánkodik* (belekapasszkodik) 3 : 513. | *divatlankodik* (telhetetlenkedik : »Tennap sokszé' imöögött a gyomrom, — met én biz'é ékkicsitt divatlankottam.« Vö. *duvad*, *duvaszt*, *duvatlan*=telhetetlen, mértéktelel 9 : 235.) 6 : 465. | *gorboncáskodik* (garaboncászkodik) T. | *korkojóskodik* (bolondoskodik, vö. *korkojós*=féleszü) T. | *parapácskodik* (szaporán és bátran beszél, vö. *parapács*=szapora beszédű) T. | *sindikuskodik* (esengve kér, kérésével zaklat, vö. *syndicus*=ügyész) 3 : 554. | *megsovánkodik* (megfogyatkozik, megfogy) 4 : 322. | *tojóskodik* (fontoskodik) 34 : 106. | *úrkodik* (uraskodik) 35 : 341. | *megzavarñoiskodik* (megzavarodik) 4 : 275. || *istenkodik* (rimánkodik) Márkos 9. | *sémérkédik* (összeaszik, vö. *sömör* NySz, *sömörödik* 18 : 526.) 23 : 44. | *vitézkodik* K. 440. — Sajátságos képzés : *asszonyiálkodik* (asszonymódra viselkedik, vö. NySz) T. | Homályos alapszóból : *ádábézkodik* (jajveszékel) 18 : 479,

-kozik : *meghilvánkozik* (elsoványodik) 4 : 322.

¹) Vö. oláh *akacos* 22 : 27.

B) Névszóképzés.

Nyelvjárásunk névszóképzésbeli sajátságait a következő képzetőkben mutatja:¹⁾

A mértéket kifejező *-nyi* képző eredetibb *-nyé*, *-né* alakban is él. (Vö. Székelyudvarhelyi kódex: *enneuel*, *meneuel* 256, *enne* 259 [ennyivel, mennyivel, ennyi].) Hasonlókép a *-va*, *-ve* határozó igenévék képző *-val*, *-vel* eredetijét saját megfigyelésem alapján mondhatom ma is elevennek. — A nomen verbalék *-ó*, *-ő*-je helyett észlelhető néha *-a*, *-e*, néha meg a zártabb *-u*, *-ü*. — Továbbfejlődést a névszóképzők vajmi keveset szenvedtek, csupán a deverbalis *-mány*, *-mény* és *-vány*, *-vény* magashangú alakja szerepel *-mén*, *-vén* változatban is. Fontosabb továbbfejlődés azonban a *-beli* denominális képző illeszkedő *-bali* párja, mely aztán analogia folytán még magashangú névszó mellett is előfordul. Ez a fejlődés nyelvjárásunkban már régen végbe mehetett, mert már a Székelyudvarhelyi kódexben is megtaláljuk, pl. *magabaly* 218, *efesombalyaknak* 158. — A *Szakadát* (2:381) helynévben meg van a deverbalis *-at*, *-et* hosszuhangzós, még kétésges eredetű párja.

Kedveltebb névszóképzőknek mutatkoznak: deverbalis főnévképző *-ás* *-és*, *-at* *-et*, *-t*, *-mány* *-mény*, *-vány* *-vény*; az igenévképzők között figyelmet érdemel a MünchC.-ból ismeretes *-att(a)*, *-ett(e)* képző; deverbalis melléknévképző: *-ós* *-ős*, *-i*, *-atlan* *-etlen*. Denominális képzők közül a kicsinyítő *-cska* *-cske*, *-ka* *-ke*, *-di*; a mértéket kifejező *-nyi*, az összetartozást jelölő *-s*, *-ú* *-ü*, *-beli* (*-béli*) *-bali*, *-félé* (*-féli*), végül az elvont főnevek *-ság* *-ség* képzője.

Talán fölszólítómódú igealakok főnévvé válásából érhetők e különös képzésű kifejezések: *boncs* (csonó, bog) 17:139. | *lappancs* (csapóajtó: »a lappancs alatt egy méj lik«) K. 443. | *lepcseincs*, *leppencs* (*kőre-lepcseincs* v. *-leppencs*=kövön sütött palacsinta) T. | *pillancs* (pillangó) 17:432, Ksz. | *rikkancs* (csordás, kanász) T. | Kétes alapszavú: *tökkencs* (vén trotli) 26:330. — Sajátságos főnévi használatban él a *maradva* e mondatban: »A székejjek Atilla maradváji [ivadékai].« (Vö. NySz. és OklSz. adataival.) T.

¹⁾ Példákat 1. alábbi csoportok rendjén.

1. Igéből képzett névszók.

a) Igéből való főnevek.

-ás, -és: *bokrosodás* (töprenedés, fönnakadás) T. | *csatlás* (szekérrész neve) 13 : 578. | *cirmolás* (zsémbelődés: »Héjába való minden mocskolódásom, meg cirmolásom.«) 4 : 176. | *dunás* (fledugás, gátolás, vör. „*fledunják* a vizet a gáttal‘, „*fleduntatta* a jég a vizet‘) Ksz. | *falás* (falat: »a szájából egy falás kiesik«) 5 : 124. | *fiókolás* (törökbúza fattyuhajtásainak az elkapálása) 34 : 104. | *hadézás* (lármázás, vör. *hadéz* T) 9 : 236. | *hidlás* (istáló, pajta deszkapadlója) 15 : 336. | *hurutás* (köhögés, vör. *kihurut*=kiköhög) T. | *huslás* (a bőrről lefaragott hús, timár mesterszó) MNy. 3 : 330. | *mocskolódás* (szidás, veszekedés) 4 : 176. | *nagyolás* (pálinkafőzésnél az első lé) T. | *nyólás* [nyúlás] (szövésnél a nyüsttől a csigáig hátranyúló darab) 15 : 384. | *pislogás* (villámlás: »Úgy êvitt münköt e [a] kutya kabala, minn a pislogás.«) 2 : 88. | *Szakadozás* (kaszálónév) 2 : 381. || *cseppegés* (ház ereszének a cseppegője) 4 : 374. | *erdölés* (erdőre menetel fahozni: »Fâjj mán nô, osztég savanyoggyunk neki az erdölésnek.«) 3 : 512. | *eredés* (gyuladás) Ksz. | *keresködés* (követelni való, keresni való: »akarhô megkaptak, hogy rétam keresködéstök ne lögyön.«) K. 479. | *keröngés* (csavargás) T. | *szökés* (pattanás) T. | *tekergés* (csavargás) 4 : 176. | *tömés* (vizpartján meggyűlt gaz) T. | *türés* (u. a.) T. | *verés* (félig meddig járt út) T.

-más, -més: *férges ámahullomás* (almahulladék) K. 333.

-at, -et: *aszat* (búza közti tövises növény, vör. *aszomány* 12 : 7.) Ksz. | *fajzat* (»Egy szép báránt hoztam, Legelsö fajzatnak Ezt az égyet tudtam.«) 17 : 331. | *fázat* (fázás: »Ápolgatja Ő szent annya Fázattyába.«) 17 : 330. | *halat* (halott: »Te bizé látad hát a halatot.«) 6 : 465. | *hallat* (hallás: »igaz-é az a beszéd, a meiji-köt anyám mond? Az édös körösfifjam szömöm előtt látva vót, fülem hallattyára.«) K. 478. | *maroklat* (markolat: »a pallos a ház kőfálába maroklatig haladt belé.«) K. 437. | *pillantat* (pillantás: »égy pillantatra mind a tizenkettőnek elüti a fejét.«) K. 443. | *poroncsolat* K. 105. | *szilat* (szelet: »Ha megharagítasz mind szilatra váglak.« Vör. *szil*=vág, farag) T. || *félézet* (szóráskor a meg-

szórt gabonáról letakarított polyva) 14 : 288. | *révézet* (csóva) 29 : 432. | *szégelet* (falurész) T. | *tekeret* (*Út-tekerete*=kanyarodója, helynév) 26 : 432. | *iilet* (szék ülőlapja) T. | *Vízkelet* (a homoródalmási barlang tájékán annak a helynek a neve, hol a Vargyas vize megint fölbukkan.) 25 : 528. — A képző -át, -ét változata¹⁾ van e szántónévben: *Szakadát* 2 : 381. | A ‚nyugot‘ nyelvjárási továbbfejlődése *napnyuguti* [napnyugati] származékban, Ksz.

-t: *él tömbe* (»Hadd hajjam éltömbbe, hogy siratsz hótomba.« K. 124, »Éltömbbe rossz vótál, Most is méggyilkoltál.« K. 4.) | *él tömet* (»Valamég a halál Émecczi éltömet.«) 4 : 428. | *est ömbe* (»Kénos estömbe szánnyatok«) K. 105. | *féltödbe* (»nehogy akko'ra féltödbe elébb á'j hazól.«) K. 486. || *naphaladta* (napnyugta: »megmosott ruháit nem jó nap haladta után künn hagyni«.) 5 : 87. | *hótomba* (lásd: *él tömbe*) K. 124. | *hótig* (»Igy hát egész hótig Szöröncts- len löszök.«) K. 61, »Mégis a szeretet hótig mégmaradjon.« K. 20). | *ijettibe* (»ijettibe felszalad egy fára«) N. 7 : 533, *jettibe* (»úgy megijgett, hogy még a lélőkzete is szinte megállott jettibe.«) K. 485. | *láttára* (»észörnyű'ködött a nagy cziherös hejnek láttára.«) K. 455. | *leptibe* (lassan: »örökké jés jobb szépon leptibe mönni.«) 6 : 466. | *lemöntire* (»víznek lemöntire«) K. 11. | *távoztára* (»Anya s gyermékék siránkozása Égybe olvatt apjok távoztára.«) K. 99. | *elvesztömöt* (»ne engedd elvesztömöt«) K. 98. | *virattig* K. 467, *virjadlig* K. 30. | Érdekes alak: *születtének* [születésének] »Met fejül halaggya Jézus születtének Ij méjséges titka« 17 : 327, -atik, -etik képzős igéből ugyanolyan személyragozott -t képzős nomen verbale, mint a föntiek.

-dalom, -delöm: *nyugodalom* K. 99. || *égedelöm* (boszuság: »hol az égedelömbe v. istenharagjába vótál?«. Ksz, 15 : 575.) | *gyözedelöm* K. 448. | *verödelöm* (veszedelem, baleset: »jobb szépon leptibe mönni, met abbizé hamâ megesik a verödelöm.«) 6 : 466. || Áldeverbalis: *sokadalom* (vásár: »A mût hétön sokadalom, Ma van mégint lakadalom.«) K. 57.

-aj, -ej: *sziváj* (szívós, nyúlós: »Sose hittem, hogy ezen a fődön kert lehessen, ojjan sziváj vót«, »Alig lehet járni olyan sziváj a sár.«) T.

-ag, -eg, -atag, -eteg: *senyedeg* [senyvedeg=rűh] 3 : 261, *zsenyedeges* (rűhes) T. || *kergeteg* (kergeteges=kerge) 4 : 227. | Ere-

¹⁾ Vö. TMNy. 479. 1.

detibb alakkal (l. NyK. 23 : 419) : *lengetég* (viseltes ing v. gatya) 6 : 324. — Névszói alapból származottaknak látszanak : *üb sémereg* (viszketeges bőrkiütés) 8 : 472. | *vizenyeg* (*vizenyeges*=vizenyős) T. || *csajbatag, gajbatag* (féleszű, vö. 9 : 260) 4 : 378. | *lagymatag* (langyos) 7 : 384. | *peheteg* (pehelyszerű) 29 : 432, 18 : 526, | *zernyeteg* (pőre, vö. *zernye* u. a.) 4 : 378.

-ék [-ök, -ek], -dék, -lék, -tök : *aggaték* (összeaggatott ruha) 17 : 132. | *csukorék* (csoport) Ksz. | *sodorék* (liszt és tojás habarcs) T. | *terjedék* (terjedelem) T. || *törek* (< törék vö. 10 : 56, takarmány töredék) 14 : 288. | *meredök* (hágó : »igön nagy a meredök, lóháton nem lehet itt bémenni«). Uo. tovább : »magadra ezön a meredökön soha bé nem jóssz«.) K. 444. || *türedék* (göngyöleg) T. || *aprólék* (disznóköltség : »a kilenc disznyót nektök adom, ölessétök le, az aprólékjok egy résziből álójátok ki a lakadalmi vacsorát«.) K. 486. | *sütelék* (sütet) T. | Homályos : *szördellék* (fűszer) 30 : 445. || *mértök* (mérték) 30 : 445.

-mány, -mény : *csinálmány* (ördöngösség, megrontás : »Mikő meglátta a szomszéd, hogy mijen az a tej, asz' monta : e tiszta csupa csinálmány, ennek a tehennek a tejit elvették«.) E. 7 : 85. || *szörzemén* (szerzemény) K. 25. | *szőttemény* (szövet) T.

-vány, -vény : *járovány* (*ekejárovány*=[tréfás] kenyér) T. | *orotvány* (irtás, vö. *orot*) 26 : 44. || *jövevén* (jövevény) K. 80. | *kötvény* (kötény) 27 : 526. | *siüvölény* (siheder, suhanc) T. | *tekervény* (nyaktekercs, jynx torquilla) Ksz. — Névszóból való saját-ságos képzés : *hetevény* (fiaстыúк csillagzat, vö. 41 : 441, NySz) T. | Homályos képzésű : *Étevény* helynév 25 : 381.

-asz, -esz : *kopacz* (kopasz) K. 451. || *élesz* (élesztő) 30 : 444. | *tepesz* (tapasz : »Anyi a virág ezen a fán, mind a tepesz.«) Ksz.

-tyu, -tyü (-ttyu, -ttyü) : *sikkattyu* (osztováta-rész) Ksz. | *sikóttyu* (ekevashoz való fadarabka) 13 : 578, Ksz. || *fergettyü*, *fürgentyü* (a szekér első tengelyére alkalmazott forogható fa) 8 : 472, 13 : 578. | *töpörtyü* (töpörtő) K. 64.

b) Igenevek.

-6, -6 : *béhajtó* (büntetéspénz tilosban kapott marháért) 4 : 374. | *borító* (baromfirekesztő kosár; turótartó fadoboz) T. | *divó* (*divóban van*=divatban van, vö. 8 : 295) 34 : 104. | *fartató*

(tréfás a. m. pálinka) 4 : 93. | *habaró* (a ló alsó ajka) 15 : 575. | *Hajoló* (személynév) 2 : 180. | *hizó* (hizlalás: »a kê malaca nem hagy békét a küszöbnek, mig a hízóba fé nem veti«.) 3 : 554. | *látó* (leánynéző: »hátha az az éfiu uri embör valami kirájfi lehetött, s látóba mönt hézza« K. 445, »látóul jött a Kutyafejű kisasszonyához«) K. 445. | *tátogató* (oroszlánszáj virág) 9 : 236. | *vátozó* [változó] (fehérnemű) 29 : 190. || *bekötő* (pólya) MNy. 3 : 328. | *főtő* (hágó, lejtő: lőtő analogiára) 15 : 239. | *lepcsegtető* (penető) MNy. 3 : 331. | *Libbentő* (sánta ember gúnyneve) 3 : 566. | *őllő* [örlő] (öröltető: »Mikor fö'készítötte vóna azt a malmot, várt vóna őllőt, de nem mönt sönki sem.«) K. 473. | *sijtő* (sütő) 15 : 336.

Az -ó, -ő helyett -a, -e: *hulla-ja* (hulló: »Kapdosd le a hullaját [t. i. a szekérre rakott szénának]«, »A gyümölcs hullaja«=férgese) 8 : 168. || *szüle* (»Megütötte a vén szüle« K. 41, *szüléknek* 5 : 233, *szüléimöt* 4 : 479.) | Kétséges alak: *penete* (penető, sütő-kemencéhez használt szalmaseprő) Ksz.

Az -ó, -ő helyett zártabb -u, -ü: *furu* K. 472, *furu* T. | *sutu* [sajtó, szorító eszköz, vö. 8 : 254.] T. II, 337. | *vakaru* (vakarcs; utolsó gyermek) 4 : 371, 11 : 38. || *sepriü*¹⁾ K. 473.

-andő, -endő: *elmondandó* (»elmondandó szavaink vónának«) 5 : 233. | *vátozandó* (változandó: »Vátozik a hód es, Vátozandó lészön Mán az én dögöm es.«) 4 : 428. || *lévendő* (leendő: »Kedves vejemre lévendő«=leendő vejem) K. 475.

-tt, -t: *bízott* (bizalmas, megbízható: »Égy iródiákom mé nincsen énneköm? Égy iródiákom, egy bizott emböröm....«) K. 11. | *kevert* (lisztből vizzel kevert baromfi elel: »Katának adtak hétféle ételt, Neköm is igön korparevertet.«) K. 11.

-ni: *-nya, -nyi* alakkal *innya* (»innya akart belőle«) K. 451. | *lépnyi* (»Csak raea kell lépnyi«) 35 : 45. | *szögányi* (»Osztég êküttem Borassóba szögányi.«) 35 : 45. | *tanúnyi* (»Münk bizon böcsületet tanúnyi gyüvénk.«) 35 : 45. — Különben köznyelvi *-ni* alakkal mondják.

A főnévi igenév személyragos alakjának használata u. n. módosító igékkel kapcsolva nyelvjárásunkban kedvelt kifejezésmód volt, Krizánál még igen sűrűn találkozunk vele, manapság azonban a ‚kell irjon‘, vagy ‚kell hogy irjon‘-félék mindinkább kiszó-

¹⁾ De ez összetételekben: *kávéseprő*, *seprőpálinka* mindig a köznyelvi ejtést hallottam (Székelyudvarhely).

ritják. Legtöbbször a *kell* mellett szerepel, különösen egyesszámú első személyben: »indûnom kell hónap délbe.« K. 28. | »ê kell hagynom hüvesömöt.« K. 28. | »mönnöm kell már neköm is.« K. 46. | »azt neköm minden nap le ké' vágnom.« K. 442. | »neköm écczö' sem kellött téronétnöm.« K. 451. | »ezt ki kö' mosnom.« E. 6 : 240. | »meg sem gondolhatom, mit kején müvelném.« 17 : 328. | »e herről más hejre kê mönnöm néköm es.« 4 : 428. | »lovam után kell sietnem.« N. 7 : 69. || »igy kell vala tennie.« 26 : 44. || »hogy kell számot adnunk.« 17 : 332. || »sót is vetöttek vólt, hogy pénzön ne köllessék vásárolniok [vásárolniok].« 15 : 569.

Más módosító igék társaságában (*ad* [*enged* értelemben is] *hagy, megy, lesz*): »adok önnöd, innod.« K. 464. | »Az Isten aggyon sok Kati napját érnünk.« 11 : 37. | »én Istenöm add még érnöm.« K. 62. || »haj a vig kedvem, vig akaratom, még sem hagy ingöm bánatba esnöm.« K. 17. || »elment a mestörhez bort innia.« 26 : 44. || »hônap esmön lösz mi' csiná'nom.« E. 6 : 240. | »jobb lössz egymástó' megválnunk, Mind az éjön bajt csiná'nunk.« K. 64. Előfordul magára is néha, határozott módon ige nélkül, de csak versben: »kit adsz neköm, kivel haza mönnöm?« K. 125. | »Oda lössz fele sérém, felit könnyebb êvisé nem.« K. 83. | »mit ér neköm minden gazdagságom, mikô nem lössz fogam, mivel rágnom.« K. 54.

-va, -ve: E képző megyénk egyes községeiben még az eredeti *-val*, *-vel* alakban él. Az eddigi gyűjtésekben ugyan semmi adat rá, de magam többször hallottam Székelyudvarhelytől északra fekvő falvakbeli székelyektől. Egy zetelaki cselédleány szájából vannak följegyezve e népdalrészletek: »Ha a Tisza tênta vóna — Fényös páva tolla pënna vóna — Az a pënna irna — A szeretőm *sirval* zokogna.« A másik meg: »El van *zárvai* a vilagtól — Mind a madár a párrától.« Ilyen ,bé van *dugval* ,fé van *kötvel* használatok a helyszinén szerzett tapasztalásom szerint egész közösségek Ülke és Székelyszenttamás községekben.

-vást, -vést: *fogvást* (»ojan búza van, hogy a tövitő' fogvást mind végig föl aranyfökből ál'.«) K. 456. | *azótatófogvást* (azóta) 4:276. || *rögvést* (rögtön: »mihent a tőgyihöz akát nyûni, rögvést êkezdött rugdosni.«) E. 7 : 84.

-att(a), -ett(e): *ámottam* 4:42, *álmottam*, *álmottad*, *álmotta* (álmomban, -dban, -ában) K. 556, Ksz, *ál mattam* (»Hát az udva-

romra ojan két ökör jött vót álmattam, s úgy bömböltek, hogy egyik a bugjám ódalát és mind széreden szérte hánta.) 16:43, *álmottom* (»Álmottom mit láték?!) 17:329. | *imétem* (ébrenlétében, vö. *imettem*, *imette* Ksz; émed=ébred T) 4:93, *émettem*, -ed, -e K. 556.

c) Igéből való melléknevek.

-ős, -ős: *csavargós* (»Kuttya ezör teringötte, Csavargós életje.) K. 60. | *hozós* (terhes, viselős) 18:525. | *suvalós* (csuszamlós, vö. *suval*) T. | *vájós* (vájós az annyira megdölt gabona, melyet föl kell vájni) 14:335. || *endelgős* (émelyítő) T. | *feküllős* (»lefeküllék feküllős ágyamba«) 7:427. | *félős* (félő: »Met félős vad mián A nyájba kárt vallunk.) 17:332. | *mitévős* (mitévő: »mitévős legyen?) K. 462. — Rövid o-val: *Izsos Jankó* (részes, gúnynev; a praesens igealak hatása, I. TMNy. 220.) K. 74. | *szorgos* (sürgös: »Sok a dolog, mind szorgos.) K. 333; sok munkával járó: »De szorgos vót a malom, örökké csak a sok lótás futás.) K. 472.

-ékony, -ékeny: *feladékony* (magát könnyen föladó) T.

-ánk, -énk: *halánk* (gyenge) 22:336.

-i: *áncsori* (ácsorgó) 21:520. | *didéri* (fázékony) 26:48. | *csukori* (fukar) 26:48. | *habarcsi, habari* (sebesen beszélő) 9:235. | *kancsi* (kancsal) 3:566. | *kupori* (fukar) 26:48. | *méncsöri* (siróka, vö. *elméncsörödik*) 34:220. | *nyügölödi* (ki úgy nem nyughatik, mint a nyűgözött ló) 26:47. | *renyödi* (töprengő, sopánkodó, vö. *renyödik*) Ksz. | *iígyöli* (szemes, vö. *iígyel*=szemmel tart) T.

-atlan, -etlen, -talan, -telen: *csinálatlan* (»Négyen édös-egyek vadnak zsidóságba, Ajtó, ablak nékül, csinálatlan házba.) K. 346. | *duvatlan* (mértéktelen, vö. *duvad, duvaszt*) 9:235. | *húzzatlan* (»A ményei harang húzatlan szólalék.) K. 125. | *nyílatlan* (»Virágomnak szépit nyílatlan leszöttek.) K. 8. | *nyitatlan* (»A ményei ajtó nyitatlan mégnyílék.) K. 125. | *tartozatlan* (váratlanúl) T, *tartozatlanul* (tarózkodás nélkül: »egéssz tartozatlanul igyenöst békéget a likba.) K. 443. || *födetlen* (»Puszta pajta, födetlen.) K. 348. | *pöcsétöletlen* (»tálálsz egy hordót pöcsétöletlen«) K. 446. | *tökéletlen* (kétszínű) 15:576. | *veretlen* (verés nélkül: »Nem

csettegne, pattogna, Veretlen megmaradna.) N. 7 : 262. || *biz-talan* (bizalmatlan) 35 : 341.

2. Névszóból való névszóképzés.

a) Kicsinyítő képzők.

-cska, -cske: *gyomrocska* K. 86. | *hidlásocska* (kis hid padozata) K. 437—438. | *istálocska* 17 : 329. | *mozsacska* (morzsácska) Ksz. | *órácska* (»Ha egy csöndös órácskám se lönne.«) K. 54. | *rongyocska* 17 : 329. | *rózsacska* K. 98. | *solymocska* K. 119. || *kendőcske* 7 : 427. | *lépecske* K. 123. | *möndölecske* (bárányka : »Ahajt megfogaggya a fiut a möndölecskék mellé.« Vö. *möndöle-* juh) K. 449. | *tehenecske* E. 7 : 84. — A kicsinyítő képző hozzájárul melléknevekhez, sőt határozószókhöz is, szelidítve az alapszó jelentését: *fürgecske* (»Hajh fürgecském, fürgecském.« Népdal.) K. 17. | *körmösöcske* (aki szeret lopogatni) K. 56. | *régicske* (egy kissé régi) 34 : 106. | *szelidöcske* (»Nem szökik mind a vad kecske, Mett ő hézzám szelidöcske.«) K. 24. | *szépöcske* (»Ne busújon akárki ményecske, Ha az ura nem igön szépöcske.«) K. 53. || *alábbacska, fennnebbécske* (kissé alább, kissé fönnebb) 35 : 341. | *továbbacska* (kissé tovább) Bágy.

-cskó: A „hé“ indulatszóból: *hécskóm* (»Hállád-e hécskóm...«) 4 : 81.

-ka, -ke: *Aniska nén* 6 : 465. | *bácsika* K. 23. | *birtóka* T, *birtyóka* 22 : 335 (éretlenül lehullott, megfeketedett szilva, vö. *bérdó*=korcs szilva T.) | *bocskorka* K. 17, 78. | *budunka* (hor-dócska, vö. *bodon*=faedény) T. | *fujszujka* (paszuly, vö. *faszujka* Háromszék) T. | *inaska* (*inaskám*=kis fiam) Ksz. | *Istánka* (Ist-vánka) 3 : 553. | *szálka* (gyujtó) 30 : 444. | *Tutujka* (kényeztető név „Juliska“ helyett) 3 : 512. || *legénke* K. 17. | *pirike* (csirke, vö. csirkehívó szó: *piri, piri, pirike!*) 9 : 236. | *tehenke* 16 : 192. | *vizitke* (könnű női kabátka, vö. *vizilli*) T. | Kicsinyített melléknév: *fejérke* (»Látom bőrök fejérke, De a szüved feteké.«) K. 33.

-óka: *botóka* (fakalapács) Székelyszenttamás. | Homályos alapszóval: *batyóka* (együgyű, vö. *batyuka* 4 : 42, *batykó* 5 : 230=maskara) T.

-ika: *csutika* (csusza) Ksz. | *rucika* (rucácska) 34 : 106.

-cs : *bodócs* (apró bogyó) Ksz.

-csa, -cse : *ácska* (ágcsa hangátvetéssel : »Ültess akarmi kis ácskát.«) K. 98. | *tocso* [így!] (tócsa) T.

-c : *göbéc* (gödröcske, vö. *göbe*, *gübü* T) NyK. 10:329.

-ca, -ce : *kakaca*, *kakóca* (kis kakas) T. || *gölicze* (kis gerle) K. 18.

-s : *csalfás* (csalfa) 4:42. | *irombás* (pettyegetett, vö. *iromba* u. a. T) 4:93. | *zsöngés búza* (nem egészen érett) K. 456. | *Fehéres* (cserjés-név) 2:381.

-sa : *czápsa*¹ (kis cáp, kecskegödölye, vö. oláh *tiapu*= kecskebakk) Ksz. | *kanzsa*¹ (egyéves kandisznó) Ksz.

-d : *kicsid* (»Hajh be nagy a Mihók feje, De kicsid az agy-veleje.«) K. 329, *kicsiddég* K. 332, *kicsidég* E. 6:72. | Helynévben: *Küsmeződ* (szántónév) 25:380. | *Árvád* (dülönév Bágy községben, vö. *Árvátfala* községnévvel).

-dé : Szóvégi *d* > *g* változással: *küsdég* (kisded : »nélzik mi a, hát egy küsdég verőmalacka«. Vö. *kisdeg* NySz) E. 6:72.

-i : *kurti* (kurta női kabátka) 3:513. | *töksi* (tökfejű) T. | *Sámibá* (Samu bácsi) 4:141.

-di : *báránybúgosdi* (a ,künn a farkas, benn a bárány‘ gyermekjáték) MNy. 1:428. | *csingárdi*, *csingárgyi* (sugárnyovásű, cingár) 18:479. | *párosdi* (fonóbeli társasjáték) T. | *sósdi* (sóska) T. | Homályos alapszavak: *kala-hajdi* (dologtalan ember) T. | *kan-kosdi* (kakukk-virág) T. | *liphendi* (piperkőc, vö. *liphec*=esetlen, léha) T. | Deverbalis képzés: *töpröndi* (töprenkedő) Ksz.

-ó, -ő : *banyó* (banya) K. 70. | *bátyó* (bácsi) K. 56. || *nénő* (néni) K. 38.

-kó, -kő és -ikó, -ikő : *Gyurko* [így!] *bának* (Gyurka bácsinak) 6:465. | *Ferkő* (Ferike) 3:566. || *butikó* (nád végén levő kis bunkó) T, *vasbotikó* (vaspálca) 4:480. | *micigó* (< *micikó, fűzfa virága, vö. 23:393) 9:236. | *páczikó* (pálcikó) K. 484.

b) Nagyító képzők.

-ók : *Estók* (István) K. 86. | *Mihók* (Mihály) K. 329.

A fokozás képzője : Rendszerint eredetibb é hangzával a

¹ Vö. TMNy. 554. 1.

mélyhangúak is: *elébb* 17:328. | *késébb* K. 468. | *közélebb* 11:37, 34:46. || *hamarébb* 4:181, K. 477. | *hátrébb* K. 473.

Szokatlan fokozások: *balabbú* [balabbúl] (»Ó visszafelesőtt neköm, én pedég ismég balabbú felétem.«) 4:81. | *hajdonabb* (régesrégen: »A sz mongyák, hogy hajdonabb, mikor a' só drágulni kezdett, ...«) 15:569. | *mintsebb*, *mintsább* Ksz, (mintsem, minthogy, a páros használatú ,inkább‘ analogiájára: »Mintsább ingöm a Megölő Istéfán ágyába hajittsatok, inkább háromszáz mátkagyürüt is eleadok.«) K. 479. | *utósóbban* (legeslegutoljára: »A sz mongya utójára: én még écczö' belétöszöm, de én többet soha sem. Belétöszi utósóbban, kifog egy aranyhalat.«) K. 465.

c) Mértéket jelentő képzők.

-nyi: *kujakomnyi* (öklömnyi) MNy. 1:427 *bakacskő* cimszó alatt. | *mákszömnyi* K. 486. | *pirányi* (parányi: »Mett már rég meguntam a gazdám konyháját... Körme között hozott pirányi tűróját.«) K. 64. | *pirkotnyi* (parányi) T. | *szelemnyi* 8:525, 30:444, *szölömnyi* 8:472 (mákszemnyi, vö. *szélém*, *szölöm*=morzsa T.) — Eredetibb -nyé: *annyé* Ksz.

-kora: *araszkora* (arasznyi: »araszkora hal«) T.

d) Valamivel birtót jelentő képzők.

-s: *aranypüliüs bokréta* (aranyfüstös) K. 334. | *ájas* (fecskefarkú, ami fecskefark módjára van nyitva, vö. *áj*, *aj*=rovátka, nyilás, l. 17:10.) Ksz. | *bábás* (szép, kis gyermekre mondják kényeztetve) 5:230. | *babirkás* (apró babos) MNy. 1:331. | *barátos* (amicus: »nem testvérem, csak barátosok vagyunk.«) 8:472. | *bogojás* (boglyas, bóbítás: »Egy tarka tyúk, hét bogojás, Az udvarba nincsen tojás.«) K. 88. | *borozdás* (csikos) T. | *buros*, *burtos* (terebélyes, vö. *burozik*=lombosodik) T. | *csákjás* (korcsolyás: »mind egy jó csákjás fickó, úgy lecsákjázott a tetőrő'.«) K. 444. | *csatás* (kiháló csordaór, vö. *csata*=éji őrizet, csorda) Ksz. | *csatlós* (kulacs) T. | *csempés* (cserépkályha, vö. *csempe*=kályha) T. | *cserépes* (cserépkályha: »Egyedül gunnyasztok A cserepes mellett.«) K. 55. | *csudás* (különös, furcsa) 34:104. | *czihéros hej* (bokros,

tövises, vör. *cipher*=apró bokrokkal sürünen benőtt hely) K. 455. | *darvas* (igen nagyszarvu ökör) Ksz. | *dobos* (potrohos) T. | *életös* (életrevaló) T. | *facsaros* (álnok: »facsaros a lelke«) 18:479. | *fassángos* [farsangos] (álarcos) Ksz. | *fokos könyv* (vaskos) T. | *fostarangos* (szószátyár, vör. *fosos*=pletykázó, *fosol*, *fososkodik*=pletykál T) 18:479. | *förgétegös* (házsártos: »no ide nem valami förgétegös menyecskét a házunkhoz, hogy zenebonát csinájon....«) K. 483. | *francos, farancos* (bujakórságos) 4:176. | *gajdos* (résszeg, vör. *meggajdiúl*) 29:432. | *gölöhös* (köhécselő ember, vör. *gölöhő* T.) Ksz. | *gusás* (golyvás: »A gagyiak gusások.«) K. 90. | *guzsajas* (a., udvarló: »Kicsi kutya ne ugass, Hadd jőjön a guzsajas.« K. 334; b., fonó: »Este guzsajasba én écczör émöntem.« K. 17.) | *gyontáros* [gyantáros] (festett: »Gyontáros asztala, tükrök a tűzhelye.«) K. 113. | *gyiüngyhátás* (gyöngyházas: »A kemencén egy kést láték, Kinek nyele gyüngyhátás volt.«) 9:39. | *gyiüngyös* (gyöngyös) 7:384. | *halatos* (halottas: »osztég a halatos háznára vótam«. Vör. *halat*) 6:465. | *hammas pogácsa* (hamuban sült) K. 454. | *határos* (»Erkéd, Bene, Pálos, Kacza, Zsombor, Rákos, Ez a hat határos.«) 15:427. | *hekkésen* (nagy büszkén, vör. *hek*) T. | *Hódos* [holdas] (kopaszfejű, gúnynév.) 26:47. | *iratos* (kicifrázott: »iratos festött járom«) K. 54. | *itkányos*¹ (iszákos, vör. *iszkányos* T) 29:432. | *kajácsos* (horgas, vör. *kajács*=görbe) T. | *karés* (kérgetes) 34:105. | *káros* (»Óh szomoru káros eset, A mi Martonfalán esött.«) K. 94. | *kerges* (kérges) 30:444. | *kergelegös* (kerge) 4:227. | *kóboros szekér* (gyékény ernyős, vör. *kóbor*, *kóbér*=szekérernyő) T. | *kókos pácza* (melyiknek botikó fogantyuja van, vör. *kók*=botikó) Ksz. | *kontignációs* (emeletes) T. | *korcsos* (»korcsos Küsgalonfala«) K. 89. | *korkojós* (féleszü, vör. *korkojó* u. a.) 18:480. | *kórós* (»Ottan takartatott a kórós szénába.«) 17:330. | *koszos* (piszkos) K. 31. | *köblös* (gombafaj) Ksz. | *könyves* (könnyes) K. 101. | *kutrélyos* (< oláh *kutrier*- I. 23:349, fortélyos) 8:525. | *lankás* (lassukás, vör. *lanka*=meneteles hegyoldal T.) 8:473. | *lantos* (kolompos) 26:45. | *léhás gabona* (üres, vör. *léha* T.) 23:44. | *ménös* (kancaló) 4:141. | *métőös* (vör. *métő*=métely) Ksz. | *mutációs zár* (mesterséges) T. | *nádrágos* (úrfajta: »De nem akar éjőni most, Megszeretétt egy nádrágost.«) K. 74. | *nyerénes* (sikos, vör. *nye-*

¹ Az *itkányos*-ban az étek párja van megőrizve, -ány benne továbbképzés. Vör. 5:121.

rénk u. a.) 26 : 330. | *nyűgös* (nyughatatlankodó) 26 : 47. | *ótoványos* (faiskola) 34 : 106. | *paplanyos* ágy K. 18. | *péczkés* (rátarti) 5 : 231, *poczkos* (cifra: »bodros fössingöl még a poczkos hajat viséni kezdék az asszonyembörök«.) 3 : 512. | *pótolékos Timafala* (toldott-foldott) K. 89. | *pipös* (finnyás) Ksz. | *pirimókos* (finnyás, vö. *mókos*) T. | *révézetes* (kiállhatatlan, ijesztő formáju, vö. *révézet=kisértet* T.) 34 : 221. | *rezes* (pálinkafőzésnél az először lefolyt pálinka) T. | *rigojás* (házsártos) Ksz. | *rostás* (rosta készítő) K. 89. | *szakszinás* (házasságszerző, vö. székszina, *szakszina=cókmók*) T. | *szálkás* (karcsú) T. | *szitás* (szitakészítő) K. 89. | *szonnyas* (szomjas) T. | *szós* (beszédes) T. | *tanyás hej, tonyás hej* (vize-nyős, vö. *tanya=lacus* NySz.) T. | *tarlóskert* 2 : 381. | *tatros* (cifra: »Be tatrosok ezek a lányok.« Vö. *tataros*) T. | *teres* (»a gyémánt kastéj számára egy szép teres héjet«) K. 448. | *törnyős* (ótvaras, vö. *törnyő*) T. | *tövös* Ksz, *tövöss* 15 : 576 (répa). | *urusos* (orvos) T. | *vátholás* (bizonytalan) 4 : 322. | *vizenyeges* (ingoványos) T. | *zákányos* (csípős 8 : 472, üledékes T, vö. *zákány=üle-dék*) | *zállagos tehén* (megbirságolt, tilosban kapott) 6 : 465. | *zsámbás* (csámpás, vö. *csámpa, zsámba=nagy láb, űgyetlen* T.) 15 : 239. | *zsenyedegés* [senyvedegés] (rühös, vö. *senyedeg=rüh* 3 : 261) T. | *zsigorás* (beteges) 23 : 44. — Homályos alapszóval: *acéntos* (veszekedő: »immá a mönyecske sem olyan acéntos«) 22 : 336. | *fintoros* (egyenletlen) Ksz. | *káliás* (részeg) 5 : 231. | *nanás* (házasságszerző asszony) Ksz. — Határozószóból képezve: *tüsténtösön* (tüstént) K. 459. | *visszáros* Ksz, *visszás* (facsaros: »De látom az eke hibás, Nem jó fából készűt, visszás, Szúötte régi rosz csere.«) K. 56.

Helynevek: *Auszalványos* (szántónév) 28 : 336. | *Faggyas* (kaszálónév) 2 : 381. | *Gyertyános* (erdőnév) 25 : 528. | *Kondoros* (kaszálónév) 2 : 381. | *Magyarós* (erdőnév) 2 : 381. | *Oltoványos* (düldönév) 9 : 239. | *Osztoványos* (erdőnév) 25 : 528. | *Tekenyős* (kaszálónév) 2 : 381.

-ú, -ű: *bákszájú* (tátott szájú) MNy. 1 : 428. | *hosszú ing-gallér* 7 : 378. || *bükkfejű* (nehézfelfogású) 26 : 48. | *higeszű* (köny-nyelmű) 3 : 554. | *nevezetű* (nevű: »Add oda egy legénnek, Están nevezetünek.«) K. 65. | *öregrendű* (ócska) 34 : 106. — Tovább-képzésben nyelvemlékeinkből ismeretes *v* hanggal: *süriiuit* 7 : 324, a *sürii* melléknév továbbképzett alakjában. — Az *-s* is beférkő-zött ebbe: *egyaránsu* (egyforma) 30 : 444.

e) Valamihéz tartozót jelentő képzők.

-i: *átilmai* (»a nagy átillai ostor«) K. 33. | *emböri* (»emböri körösztyén ojant tudom nem látott«) 4:80. | *galambi* (»élhessetek galambi páros életben«) E. 19:318. | *hatházi* (csavargó) 9:236. | *kézi ruha* (zsebkendő) K. 6. | *lakatosi* (»Azon aló' fényös patkó, Lakatosi munka.«) K. 114. | *szakáli* (harcsa) T. | *világi* (kikapós [asszony]) 34:107. | *vizi bűvár* (»Édös annya vízi bűvárokot kündöött.«) K. 4. — Községnevekből képezett mellékneveknek érdekesebb alakjai: *kadicsfali* (Kadicsfalva) 6:465. | *ócfali* (Ócfalva) 4:227. | *páfali* (Pálfalva) 2:88. | *tordátfali* (Tordátfalva) K. 43, stb. | *zötelaki*¹ (Zetelaka) 4:80. (Vö. a névszótők tárgyalásával.)

-beli (-béli, -bali): *eszebeli*, *szóbeli* (»ojan embört tösznek sokszé kikérőnek, akinek a szóbeli esze [szónoki tehetsége] több, mint az eszebeli tehetsége.«) 4:427. | *fejbeli* (fejrevaló, vö. *lábbeli*) 26:43. | *hathétbeli* (gyermekágyas asszony) 5:87. | *járásbeli* (»mi járásbeli vagy?« = miben fáradozol?) K. 442. | *patkóbéli* (»adok nekőd négy patkóbéli gyémántszöget.«) K. 443. || *jegybéli* *mátkámnak* K. 14. | *jövendöbéli* 5:233. | *menybéli* 17:327. | *pokarbéli* K. 481. | *sziübéli* (szívbeli) 5:233. — A Székelyudvarhelyi kódexben is meg van e képző illeszkedő *-bali* párja, nyelvjáráskban ma is él, sőt analogia folytán még a magashangú szókhöz is hozzákerül: *csábali* (balfelőli) T. | *hiszábali* [hozzábeli] (jobbfelőli) 6:272. | *járásbali* (járásbeli: »Écsém uram, mi járásbali?«) K. 449, 462. | *lábbali* (lábbeli) 30:445. | *rúdszárnyábali* *szeg* (szekérrész neve) 13:578. || *céhbali* (céhben levő, céhtag) 30:444.

-féle (-féli): *jóféle* (jómadár: »hát ott matat... az az én jóféle Józsa Jánosom.«) 4:374. | *rosszféle* (»szönt hütöt mondata az a rosszféle pap.«) K. 43. || *miféli* (»Mé' jöttél? Virágé'. Mi-félié?«) K. 126. — A képző életére vonatkozóan érdekes adatokat nyújtanak: *műfélénk*, *félénk-való* (hozzánktartozó, vö. *féléke* valaminek: ,egyik juh féléke a másiknak' = egy anyától való 18:479) T.

¹ Magam mindig *zetölaki-nak* hallottam.

f) Fosztóképző.

-*talán -telen, -atlan -etlen* : *bódogtalan* (félkegyelmű) T. | *böstelen* [becstelen] (rút) T. | *szégyentelen* (arcátlan) 35 : 45. || *ábrázatlan* (rútarcú) T. | *konyatlan* (hajadon : »Óh te kicsi kontyatlan, Mé' vagy ojan csintalan.«) K. 336. | *szaporátlan* *Décsfala* (nem szaporodó) K. 89. | *Kinyeretlen mező* (helynév) 27 : 144.

g) Nönévképző.

-*né* : *Palinő* (»Pali s Palinő e'ményen szántani.«) 35 : 46.

h) Sorszámnév-képző.

-*d* : Eredetibb *-ik* nélkül való alakok : *másod, harmad* (»Éső dolog : hogy lögyön egésség, *Másod* dolog : hogy ne nyomjon éhség, *Harmad* dolog : tiszta gunyám lögyön.«) K. 54; »*Másod* kakasszókor téglod mégkérnélek, *Harmad* kakasszókor téglod elvinnélek.« K. 124; »Pedig most *harmad* ideje, Törökbúzát vették ide.« K. 56).

i) Elvontnév-képző.

-*ság, -ség* : Melléknevekből vannak képezve : *ēfijuság* (ifjúság) 9 : 37. | *ribanc-ság* (gonoszság) 4 : 275. | *sijátság* (rónáság, vö. *siját, seját*=saját Ksz) : »möntek érőben is egy nagy sijáttágra, onnét érköztek egy nagy sebös fojívízhöz.« K. 450; *siátt-ság* : »möntek a möndölecskék egy szép ződ siáttágra.« K. 451. | *szánasság* (szánnal való fuvarozás, vö. szekeresség) Ksz. | *tágosság* (elég hely : »Tágosságot nekünk és, Ha kicsikék vagyunk és.« Tánc mondóka.) 8 : 527. || *fényesség* (fény) 17 : 329. | *figyelmetes-ség* 17 : 329. | *idegénség* (gabona közt termett giz-gaz) T. | *kinyeretlenség* (kenyér nélkül való létel : »Kiér Isten jót ne aggyon... Kinyeretlenség talájon.«) K. 7. | *örvendetesség* 17 : 326. | *sükeccség* 17 : 329. | *szekeresség* (fuvarozás : »Bezzög nem így beszét a példa,

mikő tássba állottunk vót s szekerességre möntünk.« Vö. szánnasság) 4:176, 6:517.

Főnevekből: *asszonyság* (megtisztelő megszólítás: »Jó estét, jó estét Tolla Pálné asszonyság.«) E. 17:236. | *atyafuság* (atyafuság) E. 19:318. | *dologság* (munka) 4:32. | *leányság* (leánykor: »Szép a szép leányság, szép szabadságáért.«) N. 7:345. | *menyasszonyság* (menyasszony) 7:95. | *szénaság* (szénatermő hely) 34:106. | *uruság* (orvosság) 4:176. | *zsidóság* (»Négyen édös egyek vadnak zsidóságba, Ajtó, ablak nékűl, csinálatlan házba.« Találós kérdés [=dió].) K. 346. || *hejség* (hely: »zörgés, csattogás van, ugyan döngött a hejség belé«) K. 443. | *legénység* (legénykor: »Hát az a szép legénységem Istenem! hová lesz?« Vö. leányság.) N. 7:170. | *ördögség* (huncutság: »Az esze mind csak ördögségon, még zuvaton jár.«) 4:32. — Homályos képzésű: *zeleccség* [zelletség] (pereputty: »Héj nincs párja szélös e világon az asszony portékának, annak minden zeleccsége ojan, hogy...«) 4:32.

Igékből: *váccság*, *váltság* [váltság] (ár, készítési díj: »mennyi a váccsága ennek a harisnyának [daróc nadrág]?« 29:190; »... ennyiből áll E küs kertész fárattsága, Piross tojás a vállsága.« K. 319.) || *sieccség*, *siettség* (»... sieccséggel szögáj a te szent uradnak«. 17:328; »A házat is délbe söpri még nem röggel, Akkor is előtte igön siettséggel.«) K. 31.

III. Szótők.

1. Az igetők.

A kötőhangzó viselkedése az igetőkben. A fölszólító mód tárgyas ragozásában a 2. személy -d ragja előtt a kötőhangzó megléte vagy hiánya az ige jelentésében fontos szerepet játszik. Az *ird* és teljesebb *irjad* alakok használata között a székely nyelvérzék szigorú különbséget tesz, nevezetesen az *ird* beálló cselekvésre értett fölszólítást jelent, miközött az *irjad* felszólítás értelme szerint a cselekvés már folyamatban van s ezért leginkább buzdításokban, bíztatásokban szerepel.¹ Érezhető bizonysságot nyújtanak e sorok is: »Vágjad, vágjad a búzát, Csakhogy kezed el ne vágd.« K. 51; »Nem jól van a fejem ája, Édös rózsám igazitsd meg.« K. 25 és: »lássad édös lovam, akarhogy vigy.« K. 440.— A teljes alak megrövidülésére érdekesebb példák: *hoccide* [hozdsza ide] K. 473, *segidd meg* 6:517. Ritkán ugyan, de előfordulnak összevonások a jelentő módban is: *lándég* (ládd-e, láttod-e; vör. *láddég* TMNy. 229) Ksz; »Ajtódot, kapudot *bézárhadd*² előttem.« K. 21. — A -nak, -nek többes 3. személyragnak múlt alakokban való használata már kiszorulóban van. A Vadrózsákban s más régibb feljegyzésekben, rendszerint versben megóvta találjuk a következőket: *hoztanak* K. 123, *indultanak* K. 3, *vigattanak* 17:332, *vótanak* 5:233; Bágyban egy 82 éves ember szájából való följegyzésem: *harcoltanak*, *vigyásztanak*, de a fiatalabb nemzedék itt sem él vele. — A -lak, -lek tárgyas ragot következetesen kötőhangzó nélkül lehet hallani, miként a kódexekben is a rövidebb alakok vannak: *béereszlek* K. 15, *megföröszlek* K. 10, *küdlel*, *födhöz teremtlek*, *suvaszlak* stb. (Székelyudvarhely).

¹ Vö. Márkos A. MNy. 10:159. — ² A TMNy. szerint (229. 1.) a székelyeknél ismeretlen a ható ige összevont alakja.

A múltidőt a *d*-végű igék képezik kötőhangzóval is, nélküle is: *elfáradott* K. 478, *haladt* K. 437, *hasadt* 7:378, *megkérdttem* 6:517, *kérdötte* 4:235, *küdötte* 26:44. || *mégáttá* [megáldotta] 16:85, *hortam* K. 481, *küttelek* K. 462, *elkütte* K. 481. A *t* végük azonban minden kötőhangzó nélkül: *kibocsáttál* K. 95, *kifuttál* K. 94, *kötték* K. 8, *fékötted* N. 7:163, *megköttem* 9:39, *futtam*, *sülte*, *üttem* 3:512, *ütte*, *mégütte* 35:45, *kisiültte* K. 485, *vették* [vetették] K. 454. A hangzóvesztő igetők a múltidőben eredetibb alakjukat őrizték meg, amint alább, az igetők tárgyalásában fölisorolt példák igazolják. Az *l* végüket kötőhangzóval mondják: *megbékélött* 10:240, *remélött* K. 98, *sajnálottam* 17:331, *szapulottam* K. 51.

A sikkodiak használják a *jövel* imperativust (K. 96.), mely valamikor kötőhangzós (*jövejel,¹ vö. TMNy. 237. I.) lehetett. — A föltételes mód képzője előtt rövidűlnek az igék: *kéne* (kellene) K. 66, 485 stb., sőt *ké* (kellene) Márkos 14; *kének* (kellenének) 4:373, *hajitna*, *monna* [mondana], *küdne*, *béeresznélek* stb. (Székelyudvarhely). Hasonlókép a fónévi igenév képzésében sincs kötőhangzó: *sikálni kezd* (sikoltani) 4:181, *álni*, *fordíttni*, *küdni* (Székelyudvarhely), csupán a hangzóvesztő tőkben, pl. *örleni* K. 15.

A TMNy. szerint (241. I.) egészen zárt kötőhangzó van az *ivult* K. 53, *hivult* 16:86, K. 471 alakokban. Szinnyei a tővégi rövid magánhangzók kérdésével foglalkozva magyarázta²) a *hivu*-félé igei tőalakokat. Nyelvjárásunkban az említetteken kívül nemcsak a *hivu*, *ivu* (ő is *ivu*) F. 34, *hi^ū* Márkos 11 alakok élnek, hanem hallhatók a *hivul* és hosszú hangzóval *szivúl* 7:324 is; ezeket Szinnyei (említett cikk 133. I.) föltételezte, mint a *hivu*, *szivu* eredetijét.³⁾

Az igetők állapota. A fokáltakozásos igetőket rendszerint rövid hangzóval ejlik, csak egy párral alakban van meg a zártszótárgbeli eredetibb hosszú hang: *fökél* K. 44, *elkél* K. 485, és az *eső* N. 7:70. — A hangzóvesztők a tő eredeti állapotát

¹ Melich szerint *jövel* < *jövvel (A magyar tárgyas igeragozás MNy. 9:63), tehát szerinte nem volt kötőhangzós. — ² Alaktani adalékok NyK. 33:129. — ³ Ujabban Kräuter másként magyarázza ez alakokat, szerinte a *hiu*, *hivu*-félé alakok egykor melléknévi igenévből (*hiu) és személyragokból fejlődtek, a tőnek *hi*-t fogadva el; a székely egyes 3. személyébe (*hivu*) szerinte analogiás uton került bele a *v*. (Vö. A *v*-tővű igék NyK. 42:325, 329, 330.)

tartották meg: *szörzöm* 4:321, *szörzök*, *mëgszörzé* (Bágy), *szörzöltem* 26:44, *szörzöttek* K. 488; *vérzölttem* K. 106; *termöttél* K. 22; *kisöpröttem* K. 48, *örleni* K. 15, *pölleni* [pörölni] K. 556, *cséplünk* K. 56, *éneklett* 17:329, *érdömlí* 6:517, *lehajlott* K. 115. A következők megtartották magánhangzójukat: *förödnek*, *förödni* 4:285, *förödő* K. 464 (*förödik*, *férédik* származékai általában), *mozogni* 4:228, *morogtam* 4:32, *omolnak* K. 482. Az *ajánlfélékre* van ugyan teljes alakban is példa: *szégyenli* 16:192, valósággal a hű ejtés azonban: *szégyölli* 4:176. A mássalhangzó-torlódás könnyítésére az elsőt ejtik el ebben: *vásálniok* [vásárolniok] 15:569. — A tiszta *v*-hangú igetők első csoportja (*hi*, *vi*, *szi* stb.) sem tartja meg mindig zárt szótagban a *v* hangot, pl. *meghinám* K. 467, *hini kezdé* K. 318, *hittam* K. 51, E. 7:85, *szittam* K. 9, továbbá a *v*-t pótló *j* nélkül mondják a *fú* alakjait, pl. *fú* K. 453, *fúttak* K. 452, *fúni* K. 451. A *v:p* fokváltakozásban az erős fokot őrzik:¹ *szip* 5:569, *szipod* 4:81, *szipják* 7:427. — Az *sz*-hanggal bővülő *v*-tők között az *eszik*, *iszik* általában használatos a múltidejű rövid *ett*, *itt* F. 34 alakban, Kräuter fejezetése alapján eredetibb alakban;² az *iszik* igének használják az *íva* (»a bor tulságosan íva kajdít« 7:324) igenevét is, az *iszos* (K. 74.) továbbképzésben pedig a *v* helyett a *praesens*-tőbeli *sz* hangot találjuk. A *vészöm* 4:478, *tészöm*, *lészön*, *vészön* 4:428, *elvégyen* (Bágy) változatokban csak a rim kedvéért hosszú a tőhangzó, közönséges beszédben nem szokásos hosszú hangzóval; de valósággal hosszunak mondják a *lévő* 17:328 és *lévendő* K. 475 igeneveket s így az utóbbit is *v* hanggal ejtik. — Föntmáradtak nyelvjárásunkban az *sz* és *d* hanggal bővülő *v*-tők régies causativ származékai: *elalot* (elaltat). E. 19:317, *megesköt* (megesket) K. 477, *még vadnak eskütve* (Székelyudvarhely), de ujabbszerű nyelvjárási fejlődménynek tekinthető e visszaható értelmű ige: *lefeküll* (lefekszik: »Lefeküllék feküllős ágyamba.« 7:427), mely az *-ül*, *-ül* képzőς visszaható igék analogiás hatására keletkezhetett. — Nyelvjárásunk igazolja Horgernek azt a magyarázatát, hogy az *sz*-sel és *d*-vel bővülő *v*-tővű igék eredetileg csak *sz*-sel bővülők voltak (l. 42:337),

¹ Vö. Szinnyei: Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft 32. I. és Wichmann: Zum stufenwechsel im ungarischen. (Finnisch-ugrische Forschungen 7. k.) —

² Vö. Kräuter id. ért. 319, 330. I.

mert Udvarhely megyében ma sincs *d* ez igék alakjaiban: *nyuguszom* Ksz, *nyugusznak* K. 476, *nyuguttam*, *nyuguttál*, *nyugutt*, *nyuguttak*, *megnyuguvék*, *megnyuguvánk*, *nyugunnám*, *nyugunnánk*, *nyúgugyam*, *nyúgugyál*, *nyúgugyatok* (Bágy), *nyugunni* K. 98, 476, *nyuguva*, *nyugutt* (Bágy), *nyughatnám* K. 331, N. 7 : 525, *nyughass* és *nyughatik* 3 : 554, *nyúghattak* 16 : 43 | *aluszom* K. 122, *aluszik* K. 457, *alutt* 16 : 43, *alunnának*, *aluvó* (Székelyudvarhely) | *eskütt* K. 448 | *haragutt* 4 : 235.

A *vagyon* jelenidejű többes 3. személyű régi *vadnak* alakja nyelvjárásunkban ma is él s általánosan járatos. (Vö. K. 12, 40; 5 : 266; 7 : 378; 16 : 43.) A *megyen* ragozásában való változatok *mégy-* tőből: *mögyök* (U. sz.¹) K. 25, *elmégy* (Oroszhegy) 7 : 144, (Martonos) 7 : 120, *mégysz* (Siménfalva) 26 : 43, *méssz* [< *mégysz*] (Etéd) E. 17 : 237, (K. v.²) K. 454, (U. sz.) K. 30, *mögyön* (U. sz.) K. 25. — *mën-* tőből: *mönyök* (U. sz.) K. 5, (Nyikómente) K. 114, *ményék* (Olasztelek) 16 : 85, *mënsz* (Olasztelek) 14 : 89, 16 : 43, *mönyön* (U. sz.) K. 4, *mönyen* (Siménfalva) 26 : 43, *ményen* (Bibarcfalva) 35 : 46, *mönyiünk* (U. sz.) K. 440, *ményiünk* (Zetelaka) 2 : 88, *mönnek* (U. sz.) 4 : 285. || *mönt* (U. sz.) K. 7. || *méne* (Siménfalva) 26 : 43, *mönénék* (U. sz.) K. 4. || *mönnék* (U. sz.) K. 17. || *mönnyek* (Kadicsfalva) 33 : 534, *mönny* (U. sz.) K. 31, (K. v.) K. 440, *menny* (Homoród vidéke) 5 : 32, *mönnyön* (U. sz.) K. 78, *mönnyiünk* (U. sz.) K. 5, *ménynyiünk* (Olasztelek) 16 : 43. || *mönni* (U. sz.) K. 30.

2. Névszótök.

A kötőhangzó viselkedése a névszótőkben. A tárgyrag előtt kötőhangzával teljesebb alakok: *eszöt* K. 54 és 560 (itt *eszt* is!), *fijat* K. 11, *szöszöt* K. 87; de hiányzik a kötőhangzó a többesképző előtt az *egykoruk*-ból K. 484. — Egészen zárt kötőhangzót mutat a *Jézusum* 4 : 32, mely azonban csak újabb hangváltozás lesz. Általában zárt kötőhangzó járja a tárgyrag és személyragok előtt (miként a Dunántúl, vö. TMNy. 282. I.), pl. *almákat* K. 480, *halottot* K. 38, *lejányomot* 3 : 555, *haragimot*

¹ Udvarhelyszék, -- ² Keresztur vidéke.

K. 44, *atyafiságokot* 4:478, *váraikot* 10:240; *halottom* K. 38, *kéncsöm* K. 6, *szájod* 8:527; képzésben is: *álmotlan* K. 32.

A névszótők állapota. A fokváltakozásos névszótők közt vannak nyelvjárásunkban olyanok, melyek a köznyelvi rövidhangzós alakokban is a hosszú magánhangzót mutatják: *nyárt*, *sárt* (Székelyudvarhely), *nyára* 4:275, *nyáral* (ige!) 34:106, *sárja* 4:275, *téjbe* K. 10, 452, *téébő* [tejből] 3:512; *-béli* (*jegybéli* K. 14, *szübbéli* 5:233), *bogárt* K. 31, *Kerekdomb mocsára* (helynév) 25:528. Viszont rövid hangzós alakot ejtenek szépszámmal olyan szókban, melyek a köznyelvben és irodalmi nyelvben ugyanazon ragok alkalmazásával hosszú hangzót mutatnak: *eszt*, *eszöt* K. 560, *eszre jössz* K. 86, *eszre vösz* 4:181, K. 12, *müt hetön* [héten] K. 56, *ketszer* 35:116, *këccer* 17:332, *elég nevön*, *jó nevön* 4:427; *éh* származéka: ,örökké *ehök*, szonnyak lösznek' K. 452, különösen az igei származékok: *ehözík* K. 452, *ehözött* 16:86, *ehözés* K. 472, *megehiült* 18: 141; kéttaguak: *fazekkal* E. 7:84, *falevelön* K. 68, *gözszekeön* 4:276, *ösvenje* 25:429, *tehent* K. 57, *tehenbe*, *tehennél* E. 7:84. Átterjedt a rövidülés ragtalan alakokra is: *esz* K. 560, *egyeb* 30:444, *fazek* E. 7:84, *ösveny* N. 7:310, K. 123 (*évegosven* K. 441, *vakösveny* 34:107), *teheny* K. 471, *tehen* E. 7:84, K. 90, *tehén* 6:465. Összetételekben: ,*derekaj'* K. 14, ,*dérékkötés'* 13:578, ,*hetsü'* K. 41, ,*angyalika-gyiiker*, *örmeny-gyüker'* 34:106, ,*csudaszeker'* 4:276. — A hangzóvesztő tövek közül tárgyrag előtt nem löki ki a magánhangzót: *fátyolt* K. 17, *pokolt* K. 479, *tükört* 16:192. A hangátvető *teher* a régi teréh alakjának továbbfejlődött formájában él: *terü* K. 94, *terübe* K. 477, *terüs szekér* (Székelyudvarhely). — Sok érdekes példával szolgálnak a *v*-hangú névszótők. Igy az eredeti tő *v*-hanggal maradt meg a nominativusban: ,*bőv ételitalért'* 17:327; viszont még kötőhangzó előtt sincs meg s helyét néha a *j* pótolja: *miel* (müvel) 26:43, *kőmies* K. 315, *kőmijes* K. 314, *miesnap*, *mijesnap* (Bözöd, Csekefalva). A szó személyragozva *v* nélkül, eredetibb alakban járatos: *szómnak* K. 39, *szómmal* K. 98, *szóddal* K. 101, *szónkba* 5:233; a 3. személyben pedig zártabb hangú a tő: *szova* K. 60, *szovát* K. 440, hasonlóan *jav-* helyett is *jov-*: *jováni* K. 80, *legjovára* K. 88. A nominativus hatására *v* nélkül: *tót* K. 457, *tón* K. 447 (de *Katustava* 29:542.); *csón* 7:378; *tőstöböl* 27:477, *tős-fokos* 34:107, *kartón fogta* K. 448, 467 (Székelyudvarhelyt így is

mondják *karton fogta*, valószinüen alakkeveredés : *kartón* × *karon fogta*). Széltében használatos a *sziv* helyett a régi nyelvben gyakori *szű* (K. 29.) és ragos alakjai: *szűből* 5:124, K. 36, 62, 81, *szűnek* 7:95, *szűvel* K. 467, *jósziivel* [szivvel] K. 53, 473; tovább-képzésben is: *szübéli* 5:233, a tárgyragos és személyragos alakokban pedig a *szüv*-tő általános: *szüvet* K. 36, *szüvem* K. 63, *szüved* K. 76, *szüve* K. 11, *szüvit* K. 6, *szüvünkő* 7:95, *szüvetök*, *szüvüköt* K. 101, *szüvökre* K. 104; ugyanígy a *hű* szónak 3. személyragos alakja: *hüve* K. 33. A *ré-* (*rev-*) tő él az összetételben: *rétopló* 29:432. — A helynevekben *-falva* helyett minden *-fala* rövidebb alak járja: *Nagy-Galonfala*, *Kiis-Galonfala* [*<Galambfalva*], *Mátisfala*, *Pá'fala*, *Lengyönfala* [*Lengyelfalva*], stb. K. 89—90, *Tordátfalán* K. 28, *Telekfalát*, *Telekfaláró* (Bágy); az *-i* képző előtt az *-a* elenyészik: *kadicsfali* 6:465, *ócfali* 4:227, *telekfali* K. 81, *tordátfali* K. 43, stb. Mint önálló szó a *falu*-tő ismeretes (pl. *faludban* N. 7:348.) A *hamv-* tő *hamm-* mellékalakjában él: *hammát* K. 12, 316, *hammas* K. 454, vagy pedig a kevert alakjában: *hammubotos* (farsangi alak) T. A *szaru* fónévnek *szaru* alakja van az *ökörszaru* 7:378 összetételben. Az *ölyv* *v*-s alakja a székelyben ismeretlen, de annál közkeletübb helyette *ülli* K. 35, *ülli*, *ülli* T. A *könny* [*lacrima*] ma is teljes tővel ejtődik: *könyve* 14:240, *könyveimmé* 7:384, *könyvez* 3:261; viszont a köznyelvi *könyv* (*liber*): *könyü* 3:261, miként az *ennyi* is: *ennyü* 4:93. A *toll* ejtése *tolu* T (hallottam *tollu-t* is Székelyudvarhelyt). A melléknevek között is van, amely eredetibb tövet őrzött meg, legalább származékában: *süriüvit* 7:324. — Az ó, ő végű névszók a harmadik személy ragja előtt, miként a köznyelvben is, véghangzójukat *-a*, *e* re változtatják, mint *disznyaja* 35:45, *szereteje* 5:124, *szeretéje* 35:45; érdekesebb példák: *utàján* (utórészén, végén) K. 91, *merejibe* (egészében, teljesen) 4:275. A több birtokost jelentő *-jok* előtt azonban az ó végűek páros alakot fejtettek ki, ugyanis néha *a*-ra változik a véghangzó, néha csak *o*-ra rövidül, s egyaránt használatos mindkettő: *ajtajok*—*ajtojok*, *disznyajok*—*disznyojok* (Bágy). A tő véghangzójának *a*, *e*-re változtatása megyénkben általánosnak nem mondható, a Vadrózsákban is ingadozik (*keszkenyője* K. 20, *szeretője* K. 32), Csekefalván így is mondják *disznyója*, hasonlókép Bözödön: *erdője*. (A fónévül használt ó, ő végű igeneveket l. az igenevek tárgyalásánál a szóképzésben.) A *bornyu* (borju) a

harmadik személy ragja előtt elveszti véghangzóját: *bornya* K. 90, hasonlókép a *szomju* a többes képző előtt: *szonnyak* K. 452, de az előbbi máskor megtartja teljes tövét: *bornyukot* K. 51, *bornyuk*, *bornyum*, *bornyudot*, *bornyujok*, *bornyudzó* (Bözöd, Bágy). Érdekes, hogy a *szij* két alakban él: *szijju* és *szijj*, a kettőt azonban nem alkalmazzák egyformán s a ragozásuk is eltér: *harisnyaszijju*, -*szijjut*, -*szijjuk*, -*szijjud*, -*szijjuval*, stb. és *gyeplőszijj*, -*szijjat*, -*szijjak*, -*szijjad*, -*szijjal* stb. (Ége, Bözöd).

IV. Szóragozás.

I. Igeragozás.

Az igei személyragok alakjára és használatára nézve nyelvjárásunkban a következő sajátságokat találjuk:

A *megyen* egyes számú 2. személye a nyelvjárás-terület északi részében (Oroszhegy, Martonos) előfordul a ragtalan elmégy (7 : 144, N. 7 : 120) formájában is, de általánosabbnak a személyragos alakok mondhatók: *mégysz* 26 : 43, *méssz* E. 17 : 237, K. 30, 454; a Háromszékkel szomszédos helyeken (Olasztelek) a *mén-* töből is: *ménsz* 14 : 89, *ménsz* 16 : 43. A tárgyas ragozás 2. személyű *d* ragját csak bizonyos mássalhangzó-torlatokból hagyják ki: *mon' meg* K. 469, *hajics-ki* stb. (Székelyudvarhely). Az *sz-szel* bővülő *v* igetők az egyes 3. személy -*n* ragját a jelentőmódban is viselik: *leszen* 5 : 125, *lészén* 17 : 327, *lészön* 4 : 428, *löszön* K. 6, 42, *löjszön* (Hargita vidéke) K. 96; *töszön* 4 : 81, K. 29, *vészön* 4 : 428, *vöszön* K. 29, *viszön* 6 : 283, hasonlókép a régies *vagyon* 14 : 28, továbbá a *mégyen* változatai: *mögyön* K. 26, *e'ményen* 35 : 46, *mönyön* K. 4, *mönnyen* 26 : 43; elbeszélő alakok: *lón* 17 : 332, *lén* K. 91, 439; ragtalanul él azonban most is a *jő* K. 41, 73, stb. Az alanyi ragozás többes 1. személyének ragja eredetibb nyíltabb hangzával föntmaradt egyetlen alakban: »Poroncsolat harangszóra El-indulónk a Virgóra«. K. 105 (vö. Szinnyei Nyelvhas.⁴ 112. 1.). — A tárgyas ragozású elbeszélő múlt és a föltételes mód *irók*, illetve *irnók* eredeti alakja, mely a népnyelvi használatból jórészt kiveszett (vö. TMNy. 614), nyelvjárásunkban még kedvelt forma, kivált az utóbbi: *választók* 3 : 513, *megbúsi tanók* 4 : 427, *irhatnók* K. 10, *nevelnők*, *ünnepelnők* N. 7 : 348. — A múlt idő többes 3. személyében a régies *irtanak* alakok előfordulnak, (a példákat l. a kötőhangzó tárgyalásában). — A székelyben is szo-

katlannak tetszik a tárgyas ragozású és felszólító alaknak *lássa*, *tarcsa*-féle fölcserélése magashangú igékben: »Verd még isten azt a szüvet, Aki ijen dógot müvelt: A sok népet *elveszeszsze*, Sok árva szüvet *epeszsze*«, (e. h. *elveszti*, *epeszti*) K. 101. De valóban jellegzetes székely sajátság a tárgyas ragozás alkalmazása infinitivus mellett, pl. »*szeretném* haza mönni« K. 460, »*Szeretné* [e. h. *szeretne*] csak paczérozni S ott az úton bogározni«. K. 35, »Büdös vót a kapa nyele, Nem *szerette* bánni vele«. K. 86.

Bár nyelvjárásunkban sem maradt teljesen sértetlen az ikes és iktelen ragozás megkülönböztetése, mégis a legtöbb esetben máig tisztábban érzi a székely nyelvérzék a kétféle ragozás közt való különbséget, mint a többi nyelvjárások. Kitünik ez azon esetek vizsgálásából, melyekben az irodalmi és köznyelv is határozatlan és ingadozó. Igy nem cserélődött föl az egyes 1. személy -m ragja az iktelenek -k jával, hanem megmaradt a jelen időben, elbeszélő múltban és föltételes-, fölszólító módban egyaránt: *alszom* K. 44, *aluszom*, K. 122, *bibelődöm* K. 64, *bócsuzom* 4:428, *ébúdosom* K. 62, *dógozom* K. 38, *mégelegszöm* K. 46, *beléegyezöm* 3:554, *emléközöm* 7:378, *esöm* K. 19, *lejesöm* 7:378, *imátkozom* K. 54, *gondoskodom* 5:267, *elkésöm* 8:480, *nyuguszom* Ksz, *ugrom* K. 96, (csak a rim miatt: *fáradozok* K. 39), | *megházasodám* K. 35, *fekvém*, *mönekvém* K. 32, *fölugram* 17:329, | *házasodnám* K. 473, *áhatnám* K. 331, *nyughatnám* K. 331, N. 7:525 | *lakjam* K. 32. A jelen idő 2. személyében szabályos az -l rag: *játszadorol*, *szököl* N. 7:308, K. 74, (de -sz is: *takarodsz* 36:336), másoldalról azonban az iktelen s, z végük sem vették át cserébe az ikes -l ragot: *keressz* N. 7:529, *lármársz* N. 7:340, *néesz* K. 458. A fölszólító módban is ép az ikesek -l ragja: *bánkóggyl* 17:328, *forgóggyl* 14:283, *megpárosodjál* N. 7:524, *szökjél* K. 74, (de iktelenek módjára ragtalan: *aluggy* K. 44, *mácskálógygy* 3:554, *takaroggy* K. 80, *kérdezősköggy* K. 485, *nyughass* 3:554.) Viszont nem hatolt át az -l az iktelenek fölszólítójába, hanem a ragtalan alakot használják: *légy* K. 5, 20, 40, *mönnyn* K. 31, *féj* K. 19, *fóraj* K. 65, *föröszsz* K. 10, *gyalázz* K. 50, *hallgass* 4:176, *kérj* K. 29, *keress* K. 64, *készüjj* K. 8, *maraggy* K. 25, *nyiss* K. 8, *pillants* K. 59, *száj* [szállj] K. 14, *táláj* K. 61, *vigyázz* K. 55, *vígy* K. 6, stb. Az ikesek egyes 3. személye szabályos formában maradt meg az elbeszélő múltban, föltételes- és fölszólító módban: *megbotlék*

7 : 187, megdöglék 3 : 513, ivék 6 : 466, születék 4 : 321, kitörék 7 : 378, | meggondókoznék 33 : 534, lagnék 4 : 32, tecczenék K. 113, tojhatnák 3 : 554, uralkodnák E. 19 : 317, | érjék meg K. 471, fűrödözzék 4 : 371, házasodjék N. 7 : 529, igyék 11 : 37, párosodjék N. 7 : 524, vájék [váljék] 7 : 384, (de iktelenül: falatozzon K. 451). Iktelenek maradtak a következők: bomol K. 33, és az eső N. 7 : 70 (vö. 34 : 348), soj K. 51, 57, 62 (fojjon 27 : 477), mász K. 48, csúsz-mász 16 : 86, émül K. 19 (vö. NySz); iktelen az eszik a 3. személyben, ha átható az értelme: »A sok irigy majt mégoszön«. K. 29. Viszont ikesek maradtak: mégfogonik K. 95, megjelenik K. 474, (jelennyék meg K. 470), lépik 5 : 125, K. 480, termik 7 : 144, K. 65, (de: teremjön 8 : 480), lakhatik K. 12, nyughatik 3 : 554. Sajátságos ikes használatok: érik (»mig réjám érik az álom«) K. 29, kezdik (»a horokáj [harkály] fogatkozni kezdik«) K. 464, Ksz, ódik [oldik] T.

A *vagyon*, *jön* és *kell* igék következő ragozási változatait sikerült összeállítanom (*megyen* alakjait 1. az igetők tárgyalásában):

vagyon: *vagyok* K. 336, *vagy* K. 9, *vagyon* 14 : 28, 33 : 534, *vagyunk* K. 336, *vattok* 16 : 43, K. 437, 456, *vadnak* 7 : 378, 16 : 43, K. 12, 40 | *vótam*, *vótál* K. 10, *vót* K. 18, *vótunk* 2 : 88, *vótatok* K. 482, *vótanak* 5 : 233 | *válánk* K. 90, | *vónék* 4 : 227, *vóna* K. 17.

jön: *jövök* 4 : 373, *jössz* K. 86, *jő* K. 41, 73, *jötök* (Székelyudvarhely), *jönek* K. 60 | *jöttem* K. 53, *jött* K. 83 | *gyüvénk* 35 : 45 | *jönék* K. 124, *jöne* K. 20, *jönénk*, *jönélök*, *jönének* (Székelyudvarhely), | *jöjjek* K. 127, *jövel* K. 96, *jöszte* K. 48, 475, *jöön* K. 83, *jöön* K. 468, *jöön* 11 : 37, *jö'n* K. 33, *gyűjön* E. 6 : 240, *gyüjjön* 35 : 46, *jehessön* K. 472, *jöjiink* (Székelyudvarhely), *jöjetök* K. 91, *jene no!* (Székelyudvarhely).

kell: *kéllessz* K. 112, *kéll* K. 61, *ké'* K. 442, *ké* K. 55, *ké'* K. 72, *ké'* *vala* K. 455 | *kéllött* K. 83, *kéllélt* K. 57, *kéllétt* 16 : 86 | *kéne* K. 66, 485, *ké* [kellené] Márkos 14, *kének* [kellenének] 4 : 373.

Időalakok és módok használata. Az udvarhelymegyei Nyikómente igealakjaival már behatóan foglalkozott Márkos Albert,¹ továbbá az Erdélyi Lajos alapvető s a székely nyelvjárásokra nézve kiváló fontosságú értekezéseiben² kifejtett igazságok nemcsak

¹ Kolozsvári unit. koll. 1905/6. évi értesítője és MNy. 10. — ² Időalakjaink és módjaink a háromszéki nyelvjárásban NyK. 35 — és A feltételes és felszólító módú időalakok a háromszéki nyelvjárásban NyK. 36.

Háromszékre, hanem jórészében az udvarhelymegyei testvér-nyelvjárásra is állanak. Sajnos nem áll módomban példákkal pontról-pontra kimutatni, mennyiben egyezik s mennyiben tér el e két nyelvjárás az igealakok használatában, de talán a nyelvjárásterületünk különböző helyiről való adataim így sem lesznek fölöslegesek abban a kérdésben, hogy miként élnek, illetve éltek az időalakjaink és módjaink az udvarhelyi székelységben.

ír. Általános alanyt fejez ki a 2. személy : »*Kérdözöd* fé're nőz, égyet szól tíz szódhoz«, vagy ugyanott tovább : »A házat is dé'be sőpri még, nem röggel, Akkor is előtte igön siettséggel, *Talá'sz* az ágy alatt szömeteköt széjel, Ne *mönny* oda nászzai, igön nagy seröggel.« K. 31. A 2. személlyel kifejezett általános alany-használatra nézve minden esetre figyelmet érdemel, hogy a 2. személyű általános alany közmanodásokon kívül használatos ilyen oktató költeményekben, melyekben a tanács mintegy beszélgetve egy képzelt hallgatóhoz van intézve, s ezáltal lesz általános értelmű. — A beszélő idejére nézve folyó cselekvés példájaként említhetem föl e mondatokat lappangó (*van*) állitmánnyal : »Uram a városba piros csidma vönni, Apám az erdőbe somfa-vesszőt vagni, Anyám a malomba fejér liszt öreni.« K. 15. — Szokásos cselekvés érezhető a következőkben : »A hol a nagy leány borzos fővel *szitál*... Napestig a hogy jár, éccaka is úgy hál, Igön drága bogárt ott sönki sem talál,« K. 31. »Ahhol a bérösök virjadrig *alusznak*, Csak napot számlálnak, a tűzhejt *nyujtoznak*, Délbe is horczogván sokáig *alusznak*, Pázsint szokta kelni udvarát azoknak.« K. 30. — Mint történeti jelen elbeszélésekben igen gyakori olyan esetekben, mikor a már megtörtént cselekvés ezáltal újból élénken lejátszódik szernünk előtt ; az *irt* alakkal viszonyban pedig kiemeli a cselekvés lefolyásából a legfontosabb, legélénkebb mozzanatot, pl. »Mirkó királyfi *leszalatt* a vár udvarára, hogy megporóbá'ja mennyire növeködött az ereje, *főkapja* a buzugánt, *megforgassa* a feje fölött, s úgy *visszadobja*, hogy éppeg a Kutyafejű eleibe *esött*.« K. 447. Ime a kép közepében kidomborodik a buzogányát nagy sebessen forgató Mirkó királyfi.

ira. Nyelvjárásunkban is főkép a cselekvésnek a nemrég múltban való lefolyását jelzi s az *irt* mellett szintén elevenséget ad az előadásnak, mint azt szépen mutatják e példák : »A tóba megszólalt Kádár Kata neki, Hézzája *beugrék* hamar Gyula Már-

ton.« K. 4. »Mikor a legfő'ső léczöt is fő'verték Az ácsok, a fésze nyeliből *kiesék*, Mig a fődre *esék*, Varju *odatojék*.« K. 89. — A fölindult lelkiállapotot tükrözi vissza ebben: »Jujj! mi *vala*, mekkorát szóllott.« 11:37. — Viszont a cselekvés nyugodt, csendes folyamatát is kifejezheti, a tartós multat, oly belső tartalommal, mint az *ir vala*: »S mig az embörök kinlódtak, addig a házi kutya égy fa alatt *hevere*.« 18:141. »Ottan meglát egy nyáj aranyszőrű juhot, s egy óriás ember *őrizé*.« N. 7:525.

ír vala. Közönségesen a nem régen, csak az imént történt cselekvést jelöli: »Ott *ül vala* a kapuba.« 26:44. »Ott *mönyen vala*, ne!« 26:44. »Minket is meg *akar vala* marni.« 26:45. »Az imént *jár vala* itt, s most méne el.« 26:43. »Csak egy maradt rajta [patkó] Az es *kotyog vala*, Kovács legény jó barátom Igazitson rajta!« N. 7:194. — Elbeszélésben történeti jelen helyett: »*Feleli vala* az óriás: Ó te kis fiu....« N. 7:528. — A föltéletes mód múltja helyett főmondatokban: »Igy *kell vala tenni*.« 26:44. »Meg *kell vala* fogni.« 26:44. »Még erre *kell vala menni*.« 26:44. »Már ha űgyes ember nem leszek, — ott *maradok vala*.« 26:44; mellékmundatokban: »... kénytelensége reá hajtsa vala, hanem [különben] soha meg neni *szabadul vala*.« N. 7:526. »Ide nem *aggyák vala*, ha a te ágyaddal meg nem *jeszti vala*.« K. 479. »Mikő mágának *ké' vala* szántani, êszörnyű'ködött a nagy cziherös hejnek láttára.« K. 455. — Van arra is példa, hogy, miként a régi nyelvben, a múltban történt tartós cselekvést is jelöli: »Ezzel béméne óriás tapogatva szobájába; ott *búslakodik vala* egész écczaka.« N. 7:527. »Tréfára egy jót vága, Úgy hogy minnyá fődre bukka, S a véríbe *fetreng vala*.« K. 92. — Az *ira* alakkal viszonyban a múltban folyamatos cselekvést tünteti föl: »Ablakba könyöklék gyönge rácz menyecske, Hát künn *sétál vala* borbék legény Gyurka.« K. 14. »Megijede szörnyen, *imádkozék vala*: Én uram Istenem, vidd ê valahova.« K. 315.

ira vala. Márkos szerint (8. 1.) Nyikó-mentén ma sem az *ira vala*, sem az *irt vala* nem hallható. Az alább fölsorolt példák szerint az utóbbi megyénkben elég gyakorinak tetszik, az *ira vala* igealakra azonban magam is csupán egy esetben akadtam, akkor is elbeszélésben szerepel s miként az *ira*, a múltban történt cselekvést közelebb hozza: »Mikor a királyfi az aranyszőrű berbécs képibe *kimene vala*, *kibújék vala* a berbécs bőriből, összeütötte bokáját s *felelé vala*.« (Martinos) N. 7:527.

irt vala. ,Az *ira* alakkal kapcsolatban megelőző cselekvés, állapot, helyzet jelölésére fordul elő... a nem sokkal azelőtti időnek jelölésére¹, pl. »*Elmentem vala* a paphoz, s nem találám otthon, s úgy jövék haza«. (Siménfalva) 26:44; ugyanígy kapcsolva az *irt* alakkal is: »A fiu nagyon *féldegélt vala* s észrevételek nélkül kiosonkodott a szobából«. (Martonos) N. 7:526. — Elbeszélésben kiemeli a történetet bevezető főcselekményt: »Mindön embör a mezőre möne széna-szárítani s éppeg égy gazda is *elmönt vala* a szénafőggyre a fijával«. (Agyagfalva) 18:141. Néha már régen megtörtént és befejezett cselekvést jelent, mint a hozzá közel álló *irt volt*, különösen igéret, fenyegetés, megtiltás stb. felemlegetésében, melyeknek térvénye azonban az elbeszélés idejére is fönnmaradt. Példák: »Mindjárt ráismert, hogy ez az Ő fekete medvéje, aki egykor *meghagyta vala*, hogy soha meg ne házasodjék«. (Martonos) N. 7:529. »Emlékoszteti..., hogy ennekkelőtte való bizonyos időkbe *igérték vala* a kigyelmetök kedves attyokfiát... házastársul«. (Homoródalmás) 5:233.

irt volt. Márkos szerint egyik legáltalánosabb ma is élő ige alak (12. 1.). Valóban az egész nyelvjárásterületen sürün van használatban rendszerint az *irt* alakkal viszonyítva, de önállóan is, mint a cselekvés befejezettségének az igealakja. Példák: »De má' bétőt vót az esztendő.« K. 453. »Megmontam vót Jóska nekőd: Éfiju vagy, legyen eszöd.« 11:40. »Jaj, beh szomoru a szüve, Tám éhalta volt a húve.« K. 33. »Eszibe jut, hogy az ördöngös neki gyémánt szögeköt adott vót.« K. 444. »De hogy szót egybekeverjek, az ősz embör igért vót neki egy véka búzavetést.« K. 454. »A nyerget meg is talá'ta, de a tyúkok min legazötük vót.« K. 439. »Azonba öbrettem, mett föjött vót a nap.« K. 43. »Iskolába járt sokáig, Ément vót a béá-báig.« K. 70. »A papjára haragutt, met mégzálagoltatta vót a bérér.« 4:235. »A mónár aszongya, hogy Gyurka bá úgy é'hót vót, hogy hát égyet cse!« [t. i. mozdult.] 6:466. »Ekkortájig már a legény is megehült vót, de akkor is csak kinyérkarét kapott.« 18:141.

irni fog. Miként a háromszéki nyelvjárástban,² jelentheti a valószínűséget a jelenre vonatkoztatva (példákat l. Márkos 13. 1.). Ritkábban ugyan, de használják ez igealakot éppen mint az irodalmi nyelvben, a jövő, illetőleg a beálló cselekvés alakjául is,

¹ L. Erdélyi id. ért. NyK. 35:359. — ² Vö Erdélyi id. ért. NyK. 35:364.

amint az Háromszéken is úgy van.¹ Emellett szólnak első sorban a Vadrózsák példái, ezeket pedig igazolják a más-más gyüjtőtől, különböző helyekről való feljegyzések : »Józanon kell neköm lönni, Leány kérni *fogok mönni.*« K. 30. »Mon' meg, hogy *bé fogok mönni.*« K. 469. »Kied akkor attól a rossz ágytól *meg fog mentődni.*« K. 480. »Ha...ő nem tud azokra megfelelni, rosszúl *fog lönni* a dóga neki.« K. 486. »Ha az isten élteti eszt a bücsületös éfiut, szöbbekké *fog szögálni.*« 4:427. »Ha az isten e világba élteti, több jóakarattyával es *fog kedvesködni.*« 5:233. »Igéri, hogy ha jó kedvököt lássa, többel is *meg fogja szaporíttani.*« 6:477. »Csak azt jó teli tőcscsétek, Nem *fogunk kévánni többet.*« 9:39. »Új hirt mondok nekték, Mêjen *gyönyörködni Fog a tű szüvetek.*« 17:329. »Arra igéri magát, hogy még ennél több ajándékadással is *fog lenni.*« E. 19:318. Minthogy ez igealak leginkább ünnepélyes alkalmi beszédben fordul elő, használata talán épp úgy magyarázható, mint a szenvedő igéknél láttuk, vagy feltehető az is, hogy ezek a leánykérő stb. beszédek iskolázott ember, talán pap, tanító tollából kerültek a nép ajkára. Van példa a Vadrózsákban az *irni fog* kezdő jelentésére is : »Már meguntam a kérőköt várni, Magam *fogok széréncsét próbálni.*« [magam fogok hozzá]. K. 109. »Ekkor a leány *sirni fog*« [sirni kezd], ugyanott : »Az öreg asszon bétakarja s *el fogja dugni.* [hozzá fog, hogy dugja el] s mikor el fogta dugni, akkor a fia érközött a fával.« K. 555.

irni fog és *irni fogott*. A nem rég múlt időre, illetve elmúlt időre vonatkoztatott valószínűséget fejezik ki : »Semmi hirsincs a faluba, Kádár Kata *veszni fogta,* Belé vették éggy méjtóba.« 33:534. »Egyet se tud szépön szó'ni, Tám *még fogták kuruzsóni.*« K. 86. »Nem *fogott* jól *esni.*« [tán nem esett jól] K. 555. »Itt vót-é az az embör? Nem tom, de ott *fogott lenni.*« (Ége). — Az *irni fogott* kezdő jelentésében való használatát l. az *irni fog* példáinak legutolsó mondatában (*el fogta dugni*).

lesz. A jelenre vonatkozó valószínűséget jelöli : »Hol van apád? otthon *lessz.*« vagy »Mennyire van ide Kolozsvár? 40 méföldnyire *lessz.*« K. 555--56. — Viszonyítva mondják a köznyelvi *irt volna* helyett is : »Már ha űgyes ember nem *leszek,* ott maradok vala.« 26:44.

¹ Vö. Erdélyi id ért. NyK. 35:363.

irna. Ez igealak nagyon gyakori és sajátságos használata nyelvjárásunkra épp oly jellemző, mint általában az egész székelységre nézve. Használják szelidebb fölszólításban: »Beh sokszor monta az anyám, *Vinném* eladni a deczkám.« K. 75. »*Adná* ide, én kimosnám.« K. 33. Kijelentésekben, kérésekben, meghívásokban a szerénykedés, udvariaskodás formája: »*Meghinám* pünköst első napjára ebédre, jó szűvel *láttnám*.« K. 467. »Azt *kéván-nám* töled, hogy velem jőjj é kiráji apámhoz.« K. 444. »Kocsi-som, kocsisom, nagyobbik kocsisom, Én uramhoz mönni *lönné* akaratom.« K. 314. »*Megbüsitánók* násznagy uram, pár vitézeivel, kérjük tisztós szállást rendöjjjenek.« 4 : 427. Ugyanígy szelidebben fejezi ki a vágyat, óhajtást mellékmondatban is: »Ojan szép almákat látok, ha elbocsát, hogy *szakasztanék* egy párt.« K. 480. »De még az egyre kérnélek, Hogy hótomig *szeretnélék*.« K. 98. »A kapuját mégnyitotta, Hogy Miklós *bémönne* rajta.« K. 5. — Nem ritkán alkalmazzák ez igealakot olyan puhatolató, leplezett kérdésekben, melyek mögött minden valami bizalmatlankodás, kétkedésből való tartózkodás érezhető. Pl. »Édös kéncsöm, nem *mönnénk-e* el immán a tijédbe is?« K. 475. »Nem *házasod-nál-e* még? azt kérde megint a róka.« K. 473. »Hát aval te mit *akarnál?*« K. 478. »Kérde a diák: Miféle fa *vóna?*« K. 480. »Kérdözé tölle, hogy mit *akarna?*« K. 438. Arra nézve, hogy vajjon eredeti-e vagy latinos hatás ez a használat, jusson eszünkbe a székely faji tulajdonság, az a végtelen bizalmatlankodás, óvatos tartózkodás, mellyel viselkednek minden olyasmi iránt, ami ismeretlen, ha nem tetszik is gyanusnak. — Használják továbbá csufondáros szidalmakban, melyeket még gúnyosabbá tesz: »Én és mondám má, hogy hát a tót fene s a súj nem *önne-e* még?« 3 : 554. »Mondám neki: mindég a hurkádba *járná* te es úgy-e?« 4 : 228. — Némelyik mondatban érzik, hogy a föltétel el van hallgatva: »Van már neköm szép uj csidmám, karácsonba föl is *húznám*.« K. 51. »Én biz émönyök; ék kicsi széna van ehejt a lokon, aszt *hoznám* bék.« 6 : 517.

Az **irna** és **irt volna** időhatározói mellékmondatokban való használata az udvarhelyi székelységen ma is nagyon el van terjedve (Márkos 15. 1); a régebbi gyűjtésekben is szép számmal akadunk rájuk. Példák: »Émönt a nagyobbik fiu s a mikô *mönne*, *mönne* hetethét országon, tálal egy öreg embört.« K. 449. »Amind ott *áldogálna*, hát meglássa őt egy fejérszakállú ősz öreg embör.«

K. 484. »A pünkösd ünnepét midőn *ünnepelnők*, Egymásnak örömet vigadva *nevelnők*, akkor ragadák el hirtelen sergünkből.« N. 7 : 348. »Mikő nem *ákaráná* a két ménös a szekeret bírni, ütni vágni kezte őkigyéme.« 4 : 141. »Mikor eleget *mulatznának*, főkelnek az asztaltól.« K. 467. | »Mikő má' *béléczezte vóna*, akkő e kutyakabala mégdöglött.« 2 : 89. »Mialatt a fiu eztet *megtette vóna*, az alatt az óriás is kimene a házból.« N. 7 : 526. »Mikor egy álló esztendeig *útazott vóna*, eccző' csak haza dobban.« K. 437. »Mikő szinte *megfogta vóna*, a horokáj előbb szökött.« K. 456. A saját székely nyelvérzékiem szerint ez igealakok az ugyanolyan mondatviszonyok között használatos jelentő módbeli alakokkal szemben érzékcítlék az előidejű cselekvés befejezetlen voltát, melynek folyamatában lép közbe a másik cselekvés, — vagy pedig az imént való, nem régi befejezettséget, mely után nyomban következik a másik cselekvés. — A föltételes *volna* ismétlése sem szokatlan vidékünkön: »Mikor fö'készítötte *vóna* azt a malmot, várt *vóna* öllőt, de nem mönt senki sem.« K. 473. »Aj! met ha honn löttem *vóna*, tudom hogy ott hatta *vóna* a fogát.« 16 : 85. »Isten adta *volna*, Ne láttalak *volna*.« N. 7 : 90. — Amint maga a szöveg is mutatja, a bibliából került latinosság lehet a következő különben szokatlan használat: »Látván tehát Ádám, hogy minden Isten teremtésinek párja *volna* és ő egyedül *élné*, igen megbusula.« E. 19 : 317.

irjon. Mondják fenyegetőzésekben, hol irodalmi nyelvben inkább föltételes mód járja. Pl. »Aj! mêt az úr isten *aggya* a kezem közi.« 16 : 86. — Tagadó főmondat után is előfordul: »Nem hittem *vóna* felölled, Hogy csalárdzság *lögyön* benned.« K. 44. — Sokkal sajátságosabb a használata valamely csodálatos dolog előadásában a köznyelvi *ir* helyett, még pedig a bámulatkeltés fokozására: »A mozsika ojan ékös vót, hogy soha embör ojat ne *lásson*.« 4 : 33.

irjon vala. Értesülésem szerint Ége községen közönséges a használata közelmúltra értett fölszólításban: »*Üssön vala* csak ide édösapám!« valamint fölszólításban előidejúség jelzésére: »Elébb *mennyen* vala el, azután mennyünk mű es!«

A *van irva* befejezett jelen, valamint a *volt irva* befejezett múltidejű körülírt igealakok gyakran jönnek elő, a *lesz irva*, *lett irva* kifejezésmódtól azonban nyelvjárásunk még tiszta. Példák: »*Még vagyok* én *kuruzsôva*.« K. 34. »Velenczén *vagyok meghalva*, Ott

nyugszom én egy mély sirba.« N. 7:208. »Ugy meg vagyok keserödve, Mind a jó gúzs tekerödve.« K. 329. »Azt mongya ecczör a Csihán kiráj úrfi a rókának: no meg vagyok förödve.« K. 474. »Ott van a te ànyád, kőfalba van rakva.« K. 316. »De mi haszna jut eszömbe, Mikor el vagyon temetve.« K. 98. stb. | »Ott tizenégy nap vótunk mégállva.« K. 100. »Egy fenekeleten tón egy aranyhid vót építve.« K. 447. »Ó hogy erősen meg vót szonnyúlva, hát innya akart belőle.« K. 451. »A sebös viz úgy lesorvassza rólla a gúnyát, húst, mindenöt, hogy... csupán a csontya s a bőre vót megmaradva.« K. 450. stb.

2. Névrágózás.

A névrágoknak nyelvjárásunkbeli állapotában általánosságban úgy továbbfejlődés, mint eredetibb forma megőrzése észlelhető. A továbbfejlődés a ragok végső mássalhangzójának sorsában mutatkozik, nevezetesen az *l*, *r* a ragok végén elenyészett s pótolta a magánhangzó megnyúlása, másfelől meg az *l* személyragok előtt megkettőződött. Hasonlókép a lativusi -á, -é is fejlődött, egyes szókban megrövidült, az -ért-ből pedig néha éppen csak az -é maradt meg. Fejlődött a -ra, -re, -ról, -ről ragokkal kapcsolatban lévő *rajt*- határozó is: *rétam*, *rétad*, *réta*, *rétok*, *rétek* Ksz, *rétatok* K. 437, *réta* 8:144, *rétk* E. 7:85. — Viszont eredetibb alakban élnek a -ra, -nek, -ül -űl, -ig és -vel ragok; ide vehetők még a -nott, -nól, -ni ragok alakjai, mint régies maradvány. — A ragok illeszkedése, valamint a kezdő mássalhangzó hasonulása a köznyelvi használattal egybehangzóan általánosságban végbe-mentnek mondható, eltérést csak itt-ott tapasztalni.

Nem lesz fölösleges megemlítenem, hogy a módhatározó -lag, -leg rag nyelvjárásunkban mily gyakran előjön, pl. *agylag* v. *agyon varni* (két szély vásznat összevarni) Ksz, *csaponyólag* (rézsút) 7:324, 8:472, *omlólag van* (terhes) K. 471, Ksz, *poharaslag* (poharanként) T, *ujjolag* (újból) K. 441, *viradólag* K. 454, *virjadólag* 4:81, *vonitólag* (immel-ámmal) T, stb.; kedvelt volta mellett szól az is, hogy még összetett szókhöz is hozzáillesztik, így: *azonomódulag* K. 485, MNy. 1:93, *azosmódulag* MNy. 1:282, *félfarcoskulag* (ferdén) MNy. 3:329, *feszántokulag* (rézsutosan) 8:472, *szömmelláthatólag* K. 448, *könnyüszölleg* [könnyüszerüleg, könnyedén] Ksz. De nézzük ragjainkat sorjában:

Locativus-ragok: Az *-n* rag a nyelvjárásunk öző területén a kiejtés természetéből folyóan csak *o* és *ö* hangzóval jár: *szeke-rön* K. 86, *vizön* K. 7, *éjön* [éjjel] K. 29, stb. A nyelvemlékekben gyakori kettős *-nn*-re példák: *kerekenn* 2:89, *kerekönn* 7:377, *fejinn* 7:378, *éjjönn* 16:86. Szokatlan az *n* rag idői használata ebben: »Gyere hézzánk pénték *estén*.« 4:144. Ezzel a helyhatározói *n*-nel egy eredetű mód- és állapothatározó *-n* ragot is eredetibb zárt hangzóval ejtik: *bátron* 17:329, K. 12, *bizonyoson* 4:81, *gyakron* K. 34, *vigon* 7:187, K. 51, *zavaroson* K. 62, *dörgősön* K. 487, *szüvesön* 5:233, *vénön* K. 59, stb. — A *-ben*, *-ban* ragot, mint a nyelvjárások általában, mindig *n* nélkül mondják, s így egybe esik a lativusi *-be*, *-ba* raggal: *karácsonba* K. 51, *újba* [a. m. újból] K. 468, *délbe*, *télbe* K. 28, stb. — A *-t*, *-tt* rag használata csak a határozószókra szoritkozik: *ahajt* 7:377, *ehejt* K. 475, *ehéjt* 4:32, *méhejt*, *méhejt* Ksz, *mihent* 4:176, 4:322, »a *tűzhejt* nyujtoznak« K. 30, *egyebütt* K. 77, *sohujt* 16:85, *suhult* K. 443, 485. Itt említhető a módhatalozókban lévő *t* rag is: *eröst* (erősen) 3:512, *igyenöst* (egyenesen) K. 443, *mejjékest* (oldalvást) Ksz és *azonnalt* (rögvést) N. 7:526. — Az *-ért* ragot teljes alakban csak személyragozva ejtik, rendszerint az *r* hang elmarad: *azét* 4:181, *kiét* K. 79, *met* 17:327, *mêt* 4:228; ilyenkor aztán a *t* meg is nyúlik: *azétt* 4:228, *ezökétt* 6:517, *Istenétt* 17:328, *miétt* 7:144, *méétt* E. 7:84, *métt* 16:85, *mett* [mert] 33:534; máskor meg a *t-t* ejtik el: *azér* K. 70, *azér* 35:47, *kiér* K. 7, *hűségödér*, *jóságodér* K. 20, *neviér*, *kedviér* 17:327; gyakran meg az *r* is, *t* is elenyészik: *azé'* Ksz, *dohányé*, *istené* K. 113, *pickulájé* 4:374, *mé* [miért] 15:427, 16:85, *me* [mert] 4:32. — A *-nott*, *-nött*, *-nétt* ragok egységes alakja *-nitt*¹: *pap-nitt* 3:554, »hallom Szóga *Pistánitt* úgy hörnek« [mohón esznek] 4:373, »két esztendejig az örménnitt lakott«. 4:374; ejtik e ragot egyszerű *t*-vel is: »A ténnap es *Góliczánit* s *Csutikánit* vót.« 5:266. — A *-kor* és *-szér* ragokban nem hallszik az *r* s a magánhangzó rendesnél hosszabb ejtésű lett: *akkô* K. 28, *mikô* 4:141, *Mindönszöntökkô* 3:554, *mindönkô* K. 58, *jókô* 7:377. | *sokszô* K. 62, *harmadiksô* K. 29, *háromszô vaj néczczô'* 4:285. A *-szér* illeszkedés nélkül is járul mélyhangú szókhöz: *sokszé'* 4:227, Ksz, *másodszé* 4:235, így ikeralakokban is: *éccé-máccé* 4:176, a véghangzó továbbfejlődésével: *écci-mácci* 9:235.

¹ A gyakori *-ni* analogiájára. Vö. 14:487.

Ablativus-ragok: Az -úl, -űl ragnak eredetibb -ól alakja csak ebben a határozószóban él: *hazól* 6:517, 16:85, K. 486; a magashangú -ől helyett használatos a még egy fokkal eredetibb -él, -el: *közél* K. 6, 475, E. 7:84, *föjjel* T, *főjel* Ksz (vö. *føjül* K. 7, *fejiül* 17:327), *rajtam küjel* K. 49 (vö. *kiüviül-belöl* K. 64). Mennyire következetlenül marad el az *l*, elég lesz e példát említenem: *belő'felöl* K. 29. Az *l* megkettőzése személyragozva gyakori, pl. *köziilletök* K. 72, sőt anélkül is előfordul: *Páfálán alóll* 2:89. — A -től, -tól rag elveszti az *l*-t: *attó'* K. 42, *anyátó* 4:176, *kitő'* K. 21, *betegségtő* 5:521, stb.; a liquida elejtésének természetes következménye a magánhangzó megnyúlása, egy régi gyűjtés ezt a megnyulást jelzi így: *háztoó* 4:428; a személyragos alakokban itt is kettős *ll*: *töllem* K. 34, *töllem* 17:327, *tölled* K. 45, *tölle* 4:235, *tölletek* 17:327, *töllök* 15:569. Az irodalmi ó, ő helyett ú, ü-t csak ritkán tüntetnek fel az adatok s akkor is gyanusnak tetszik: *attú* 17:327, *embörtü* 3:513. — A -ról, -ről a rendes irodalmi alaktól csak annyiban tér el, hogy az *l* elenyészik: *fogasró'* K. 440, *nyomró'* K. 450, *födrő'* 3:553, *tetörő'* K. 444, stb., továbbá személyragok előtt a szokott megkettőződés van: *róllad* K. 20, *rólla* K. 57, stb. — Ugyancsak *l* nélkül hangzik a -ből, -ból rag is: *doczkábó'* [deszkából] 2:89, *falubó* 3:555, *szüivedbő'* K. 62, *levibő'* K. 67; a magánhangzó megnyúlása itt is régebbi jelöléssel: *fejembőő* E. 7:84. — A -nól rag rendszerint -níl-nak hangzik, pl. *papéknúl* 3:554. Itt említem ezt a sajátságos határozót: *bennőt* [belülről] 34:103, (vö. *hátunnét*, *hazunnét* T, *onnét*, *honnét* Szinnyei Nyelvhas.⁴ 125). — A -nál, -nél rag minden illeszkedik s az *l*-t ritkábban veszti el (pl. *házamná* 4:176), csupán a nékiül-ben következetesen: *nállad nékiül* K. 36, *nálla nékiül* K. 61, *nékiül* K. 6, 22, stb. *nékü'* K. 127; a kettős *ll* miként a többi ragokban: *nállam* K. 11, *nállad* K. 6, *nállunk* K. 33, stb. A középfok mellett pleonasztikus alakok: *nálamnál öregebb* N. 7:530, *szöbbet nállamnál* K. 78, *nállamnál több* 17:328, *nálladnál jobbak* 17:328. — A -vel, -val rag hangzója minden illeszkedik, arra is nagyon ritkán van adat, hogy a *v* ne hasonuljon (pl. *szakálval*, *nyásval* [nyárssal] 9:39), de az *l*-t eleji s a hangzó hosszú ejtésével pótolja a nyelvjárás: *avá* 4:285, *szörszámmá* K. 439, *asszonná s mindenfélévé* 7:378, *feleségivé* 4:181, *jósziüvē* 11:37, stb. Havasalja vidékén a liquidatio folyamatának fejlődöttebb foka következetében a liquidált

â, ê-ből ó, é lett. Példák: *tökévé dógosztunk*, két esztendővé *nyagyobb*, jó szíivé [szivesen], *pappó*, úrró.¹ A személyragos alakokban nemcsak az *l* szokásos fejlődése mutatkozik, hanem az eredetibbnek tetsző *vél-* alak is: *véllem* 4:478, *vélled* 4:479, *vélle* 6:465, *vélliünk* 6:517.

Lativus-ragok: Az ősi -é, -á lativus ragot rövidűlve ejtik ezekben: *hézza* K. 6, 17, *hézza* 16:43, *héjza* 9:39, *rea* 9:39, *réa* K. 318, *rëa* 35:46, *réja* 16:87, *réja* K. 332, 2:88, de soha sem mondják röviden a *felé*, *belé-t* (K. 4, 6, stb.); az -é helyett i-t ejtenek ezekben: *föli* K. 447, *közi* K. 317, *mögi* K. 4. — A -vá, -vé rag *v-je*, miként Háromszéken (vö. 14:433), néha hiányzik a következő, Szinnyei szerint eredetibb alakokból, melyekben az egyszerű lativusrág van translativusragnak használva²: *káré töszön* 3:513, *káré tenni* 5:377, *káré vallotta* 5:569, *vizé válott* K. 472; magánhangzó után is: *rózsáé váljon* N. 7:120, *hua* [hová] N. 7:526, *kőé váltam* 5:569, *mié* 5:569. — A -ra, -re a határozószókban teljesebb alakjában járatos: *rejám* K. 29, *réja* 16:87, *réjok* K. 440, sőt hosszú hanggal is: *réjád* 4:479, *réja* 2:88, K. 332, *réjánk* 4:176, *ti réjálok* 4:479; a hosszú hangzó ezeken kívül csak a *hely* szó után általános: *ehe'ré* K. 474, *aharré* 3:513, *méhéré* Ksz, stb. — A -hoz, -höz, -höz rag végmással-hangzóját mindig megtartja. Személyragozva változatos példák mutatkoznak, melyek a *hojzám*³ (< *hozjám*) alakból fejlődtek: *héjza* 9:39, *hézzám* K. 33, 4:478, *tü hézzátok* 4:372, *hézad*, *hézánk* 8:527, *tü hézátok* 9:39; legáltalánosabbak azonban a rövidhangzós alakok: *hézzám* K. 12, *hézzád* K. 21, *hézzà* K. 58, *hézzája* K. 78, *hézzánk* 4:144, *hezzátok* K. 46. — A -nek, -nak használata megfelel az irodalmi használatnak, csupán a személyragos alakok őrzik az eredetibb hosszú hangzót: *néköm* 4:479, *énneköm* 4:428, *tü néktek* N. 7:350. — Az -ig rag alakja a határozószókban ma is általánosan az eredeti -ég: *addég* 33:534, *eddég*, *valameddég*, *valamég* 4:428, *alég* 35:45, *amég* 4:227, *darabég* K. 461, *kicsiddég* K. 332, *ékkicsiddég* 6:465, *sokáég* 4:228; eredeti teljesebb alakban is élnek: *mindég* 4:228, K. 60, stb. és *mindétig* N. 7:346, *örökkég* 6:517 és *örökkétig* 18:141,

¹ L. Horger id. ért. NyK. 39:413. — ² Vö. MNy. 3:77, Nyelvhas.⁴ 127, NyK. 40:357; viszont Kräuter (43:156) a -vá, -vé ragot eredeti *ue (< *ue) alakból magyarázza. — ³ Vö. 14:343.

35 : 45 | *aharég* 7 : 377, *messzég* 3 : 513, *többég* K. 101. — A -ni rag -nyi alakban csak ritkán hallható: »elményék Pálát Jóskáni« 5 : 266, »éinönyök ki Demény Péter *bátyámni*« 4 : 473, *papni* 3 : 554, »émenyek fé Rózsi *leányomni*« 4 : 374. Érdekes analogiás forma: *engönknyi* [hozzánk] 9 : 533 az egyesszámú tárgyragos alakból. — A -ni ragból lett -nig rag eredetibb -nyé-g alakban gyakori, pl. *annyég* Ksz, *küsnyég* [kevés ideig] 4 : 175, N. 7 : 525, *szikrányég* [percig] 4 : 227, 22 : 44, *égy sinnyég* [singnyire] K. 463; a -né rag van megtoldva az -ig raggal ebben: *szikránéig* 7 : 324.¹

A tárgyrag használatában közönséges sajátság a következő névmások pleonasztikus alakjai: *őtöt* K. 319, *eztet* 17 : 327, *esztöt* 3 : 554, *asztot* 4 : 371. A -ben locativusi raggal kifejezetten részleges tárgyra is szolgál például egyetlen bethlenfalvi féljegyzés, bár magam a székelyben e használatot sohse ismertem: »Piritva [sajtot] apránként öszik benne tudom.« 17 : 331.

A birtokos személyragok használatában az egyes számú 3. személy mutat nyelvjárásbeli sajátságot, amennyiben ragos alakban é helyett mindig rövid i hangzik: *szépit* K. 8, *fejit* K. 21, *világ teremtésin* 3 : 553, *végtire* K. 102, *házam népinek* K. 24, stb. stb.; ragtalan alakban csak nagyon ritkán, pl. *kezi között* 33 : 534. Eltéren az irodalmi kiejtéstől a -ja, -je ragot látjuk ezekben is: *ablakja* K. 113, N. 7 : 64, *oszlopját* K. 438; *lába*: *lábja* nyelvbeli különböztetéssel a rag különböző alakjának használatában²: *Merkelábja* [helynév] 25 : 381. A 3. személy -ja, -je ragos alakja áthatolt a többi személyekbe is: *alájam, hozzájad*,³ *melléjem* 7 : 384, N. 7 : 308. Viszont a közönségesen végbement analogiai hatástól tisztán maradtak: *szád* K. 84, *szádat* 17 : 328, *szómnak* K. 39, *szóddal* K. 101, *szónka* 5 : 233. Többes számban összevont -i (< a-i, < e-i)⁴: *barátim* K. 30, *irigyim* K. 11, *ke-servim* K. 28, *vendégim* 17 : 328, *fogyatkozásidétt* 4 : 478, *lakói* 17 : 326. — A többes 3. személyben csak a háromszéki érintkezés folytán fordul elő néha az -ik rag: *lábikon, magik* 35 : 45 [Bibarc-falva !], *magikot* 4 : 33, *rétik* [rajtok] Ksz. A marostordai határ közelében fekvő Siklód községen az -ik látszik járatosnak (vö. K. 557).

¹ Vö. ez adatokat (Mészöly: A -nyi képző eredete) NyK. 40 : 323 és köv. lapjaival. — ² Vö. Zolnai Gy. FUF. 13 : 183. — ³ A TMNy. adatai. — ⁴ Vö. Szinnyei: A birtokos személyragozásról 17 : 242.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Bevezetés	3
I. Szóösszetétel	6
1. Elhomályosult összetételek	7
2. Összetett igék	8
3. Összetett főnevek	9
4. Összetett melléknevek , ...	17
5. Összetett határozószók , ... , . .	19
6. Összetétes eredetű kötőszók	20
II. Szóképzés	21
A) Igeképzés	21
1. Igéből képzett igék	22
a) Mozzanatos igék	22
b) Gyakorító igék	23
c) Kezdő igék	27
d) Műveltető igék	29
e) Visszaható igék	31
f) Szenvedő igék	34
2. Névszóból képzett igék	35
B) Névszóképzés	41
1. Igéből képzett névszók	42
a) Igéből való főnevek	42
b) Igenevek	44
c) Igéből való melléknevek	47
2. Névszóból való névszóképzés	48
a) Kicsinyítő képzők	48
b) Nagyító képzők	49

	Lap
c) Mértéket jelentő képzők	50
d) Valamivel bírót jelentő képzők	50
e) Valamihez tartozót jelentő képzők	53
f) Fosztóképző	54
g) Nőnévképző	54
h) Sorszámnév-képző	54
i) Elvontnév-képző	54
III. Szótők	56
1. Igetők	56
2. Névszótők	59
IV. Szóragozás	63
1. Igeragozás	63
Időalakok és módok használata.	65
2. Névragozás	72

Sajtóhibák.

23. 1. 18. s. *mögemlitt* helyett: *mögamelitt*.

57. » 25. « *hi^ü*   «   *hi^ü*.